

Jälkitavun pitkien vokaalien äänteellinen variaatio Kiteen murteessa

Anni Malinen
Tampereen yliopisto
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö
Suomen kieli
Pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2016

Tampereen yliopisto
Suomen kieli
Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö

MALINEN, ANNI: Jälkitavun pitkien vokaalien äänteellinen variaatio Kiteen murteessa
Pro gradu -tutkielma, 80 sivua, 10 liitettä.
Huhtikuu 2016

Tutkimuksen kohteena on Kiteen murteen jälkitavuuissa ilmenevä pitkien vokaalien variaatio. Tutkin labiaalistumista (esimerkiksi *tullee* > *tulloo*), jälkitavun pitkän vokaalin supistumista (*syökää* > *syökee*) sekä assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumia (*lukkee* > *lukkii*). Tarkoituksena on selvittää, millaisissa kieliopillisissa konteksteissa kyseisiä murrepiirteitä esiintyy, millaista variaatiota Kiteen murteessa on kyseisistä piirteistä havaittavissa ja onko puhujien iällä, sukupuolella tai esimerkiksi työllä vaikutusta piirteiden käyttöön. Lisäksi arvioin murrepiirteiden asemaa Harri Mantilan puhekielen viidenlaisten piirteiden kautta.

Menetelminä ovat puheen tallennus ja nauhoitteilla kuultavien jälkitavun pitkien vokaalien variaation analysointi. Vertailen 1960-luvulla nauhoitettuja Kiteen murteen näytteitä ja itse nauhoittamiani keskusteluita selvittääkseni, millaista variaatiota murrepiirteet osoittavat ja onko variaatiota kenties aiemmin ollut enemmän kuin nykyisin. Olen valinnut informantit omille nauhoitteilleni perhepiiristä ja 1960-luvun nauhoitteet tilasin Kotimaisten kielten keskukselta.

Tutkimus osoittaa, että jokaista tutkittua piirrettä käytetään nykyisin vähemmän kuin 1960-luvulla. Selkeää hajontaa on havaittavissa myös nykypäivän informanttien välillä. Ilmeni, että yli 50-vuotiaat informantit käyttävät piirteitä enemmän kuin alle 50-vuotiaat. Mahdollisia syitä tälle ovat nuorempien informanttien suurempi liikkuvuus ja kaupunkilaisiksi miellettyjen, vähemmän leimallisten piirrevarianttien suosiminen. Mantilan viidenlaisista puhekielen piirteistä jokainen tutkimani murrepiirre sopii parhaiten neljänteen kategoriaan, johon kuuluu nuorten ihmisten karttamia ja maalaisiksi miellettyjä puhekielen piirteitä. Murrepiirteiden analyysin pohjalta tehdyt määrälliset havainnot ja Mantilan neljänteen kategoriaan asettuminen osoittavat merkkejä jälkitavun pitkän vokaalin murteellisten muotojen tasaantumisesta alle 50-vuotiailla informanteilla. Tutkittavat piirteet ovat siis hiljalleen hiipumassa.

Avainsanat: savolaismurteet, Pohjois-Karjalan murteet, Kitee, variaatio, vokaalit, jälkitavu, labiaalistuminen.

Sisällys

1. JOHDANTO	4
2. Aiempi tutkimus	8
2.1. DIALEKTOLOGIA.....	9
2.1.1. Itäiset savolaismurteet	10
2.1.2. Murrealueen pohjois- ja eteläosat	12
2.2. PIIRTEIDEN NIMEÄMINEN JA VALIKOITUMINEN AINEISTOKSI	15
2.2.1. Jälkitavun pitkän vokaalin labiaalistuminen ja supistuminen	19
2.2.2. Jälkitavun vokaaliyhtymän assimilaation supistuminen	21
2.2.3. Historiallinen lähestymistapa?	23
2.3. SOSIOLINGVISTINEN NÄKÖKULMA.....	25
3. MENETELMÄT	29
3.1. VARIAATION SELITTÄMINEN PUHEKIELEN VIIDENLAISILLA PIIRTEILLÄ	29
3.2. AINEISTON PURKU	32
3.2.1. Nauhoitteet	34
3.2.2. Informantit.....	36
3.2.3. Litterointimerkit	40
4. MURREPIIRTEIDEN ANALYYSI.....	42
4.1. JÄLKITAVUN PITKÄN VOKAALIN LABIAALISTUMAT NAUHOITTEILLA.....	42
4.2. JÄLKITAVUN PITKÄN VOKAALIN SUPISTUMAT NAUHOITTEILLA.....	49
4.3. JÄLKITAVUN VOKAALIYHTYMÄN ASSIMILAATION SUPISTUMAT NAUHOITTEILLA.....	54
4.4. TUTKITTUJEN MURREPIIRTEIDEN ASEMA VIIDENLAISTEN PIIRTEIDEN KAUTTA TARKASTELTUNA.....	61
5. TULOKSET JA POHDINTA	67
5.1. VERTAILU MURREPIIRTEIDEN TOTEUTUMISESTA	67
5.2. ESIINTYMISKONTEKSTIT	70
5.3. KERTOOKO PIIRTEEN ASEMA MURTEEN MUUTOKSESTA?	71
5.4. KEHITYSKOhteet ja jatkotutkimuksen aiheet	73
5.5. LOPUKSI	76
LÄHTEET.....	78

1. Johdanto

Suomen murteet voidaan jakaa karkeasti kahtia länsi- ja itämurteisiin, jotka jakautuvat kahdeksaan päämurteeseen. Läntisiin murteisiin kuuluvat hämäläis- ja lounaismurteiden ohella lounaiset välimurteet sekä eteläpohjalais-, keski- ja pohjoispohjalais- ja peräpohjalaiset murteet. Itämurteita puolestaan ovat savolais- ja kaakkoismurteet. Tämän tutkimuksen kohteena oleva Kiteen murre lukeutuu savolaismurteisiin, mutta aluetasolla se voidaan luokitella kuuluvaksi myös Pohjois-Karjalassa puhuttaviin itäisiin savolaismurteisiin. Tätäkin tarkempaa murrejaottelua voidaan tehdä jakamalla Pohjois-Karjalan murteet pitäjän murteisiin ja nämä vielä kylittäin omiksi murteikseen. Jokaisella pitäjällä on oma murteensa, jolla on yleensä paljon yhteisiä piirteitä lähialueiden murteiden kanssa, mutta kuitenkin yleensä myös joitain paikkakunnan puheenparrelle omaleimaisia piirteitä.

Tässä pro gradu -tutkielmassa keskityn kolmeen Kiteen murteessa esiintyvään äännepiirteeseen: jälkitavun pitkän loppuvokaalin labiaalistumiseen, supistumiseen ja -eA- ja -oA-vokaaliyhtymien assimilaation kautta syntyneen jälkitavun pitkän vokaalin supistumiseen. Labiaalistumisesta toimivat esimerkkeinä murteelliset muodot *os(t)too* (*ostaa*) ja *tekköö* (*tekee*). Toiseksi mainittu jälkitavun pitkän vokaalin supistumat käsittävät esimerkiksi sellaisia muotoja kuten *lei(p)pee* (*leipää*), *ennee* (*enää*) ja *huon(n)iissa* (*huoneessa*). Jälkimmäinen, vokaaliyhtymissä tavattava ääntenmuutos voi esiintyä erilaisissa murteellisissa verbimuodoissa kuten *kah(t)tuu* (*katsoa*) ja *puttuun* (*putoan*), -eA- ja -oA-loppuisissa adjektiiveissa kuten *pimmii* (*pimeä*) ja *vala(k)kii* (*valkea*) ja näiden lisäksi monissa partitiivimuodoissa kuten muodoissa *mai(t)tuu* (*maitoa*) ja *verkkuu* (*verkkoa*). Oheisissa taulukoissa on esimerkkejä tutkittavista murrepiirteistä. Tarkemmin murrepiirteet ovat käsitellyssä luvussa 2.

Taulukko 1: esimerkkejä jälkitavun pitkän loppuvokaalin labiaalistumisesta

Pitkä vokaali	Labiaalistunut muoto
-aa, esim. <i>ostaa</i> ja <i>kalaa</i>	<i>ost(t)oo</i> , <i>kalloo</i>
-ee, esim. <i>tekee</i> ja <i>tulee</i>	<i>tekköö</i> , <i>tulloo</i>

Taulukko 2: esimerkkejä jälkitavun pitkän vokaalin supistumisesta

Pitkä vokaali	Supistunut muoto
-AA, esim. <i>enää ja leipää</i>	<i>ennee, leip(p)ee</i>
-ee, esim. <i>huoneessa ja lampeen</i>	<i>huon(n)iissa, lamp(p)iin</i>

Taulukko 3: esimerkkejä assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumisesta

Vokaaliyhtymä	Supistunut muoto
-oa, esim. <i>katsoa ja putoan</i>	<i>kaht(t)uu, puttuun</i>
-eA, esim. <i>valkea ja sileä</i>	<i>val(a)k(k)ii, sillii</i>

Tutkimusmenetelmiä ovat puheen tallentaminen ja murrepiirteiden analyysi sosiolingvististen tai niin sanottujen kielenulkoisten tekijöiden kautta tarkasteltuna. Tarkastelen mainittujen murrepiirteiden variaatiota Kiteen murteessa ja selvitän, mitä se kertoo piirteiden asemasta ja mahdollisesta kielen muutoksesta ottaen huomioon piirteiden esiintymiseen vaikuttavat sosiolingvistiset tekijät kuten sukupuolen, iän ja ammatin tai sosiaalisen aseman. Murrepiirteiden analysoinnin lisäksi vertailen niitä 1960-luvulla kerättyihin Suomen kielen nauhoitearkiston äänitteisiin. Kun vanhempia murrenäytteitä verrataan nykypäivän Kiteen murteeseen, saadaan selville, kuinka murre on tutkittavien piirteiden osalta muuttunut ja millaisia variantteja nykypäivän aineisto paljastaa. On kiinnostavaa nähdä, ovatko piirteet edelleen aktiivisessa käytössä vai kenties katoavien tai välteltävien piirteiden asemassa. Tässä toimii apuna puhekielen viidenlaisten piirteiden jaottelu (Mantila 2004).

Puhekielen muutos on luonnollista ja väistämätöntä. Tapahtuakseen muutokset vaativat taakseen aina jonkinlaisen yhteisön, joka käyttää kieltä. Yleisiä yksilön kielenkäyttöön vaikuttavia tekijöitä voivat olla esimerkiksi iän karttuminen, asuinpaikan vaihtuminen, työpaikalla käytetty puhekieli tai ammattisanasto sekä lähipiirin tapa käyttää kieltä. Myös sukupuolella on sanottu olevan osallisuutta yksilön käyttämään puhekieleen, ja sivuan tätä seikkaa tutkielmassani siltä osin kuin aineiston ja tulosten valossa on tarpeellista. Yksilö osoittaa erilaisilla kielenkäytön tavoillaan kuuluvansa johonkin ryhmään, ja näistä murteet ovat tavallisimpia tapoja ilmaista paikallista kuuluvuutta. Dialektologia ja kielen muutosten

seuranta ovat olleet perinteikkäässä asemassa osana suomen kielen tutkimusta, ja tällä tutkimuksella haluan nostaa esille murteiden moninaisuutta ja suomen kielen rikkautta. Vaikka keskityn vain muutamaaan, kenties vanhahtavaankin murrepiirteeseen, uskon, että tutkimuksellani välitän kuvaa siitä, millaista Kiteen nykymurre todellisuudessa on. Vuonna 2012 tarkastelin kandidaatintutkielmassani itäisiä savolaismurteita suhteessa muihin savolaismurteisiin ja pohdin samalla itäisten savolaismurteiden puhujien karjalaisidentiteettiä. Kandidaatintutkielmani oli kuitenkin näkökulmiltaan laveahko, ja samalla myös itselleni vasta tutustumista itäisten savolaismurteiden kulmakiviin. Tämän vuoksi aion tässä paneutua spesifeihin murrepiirteisiin, jotka edustavat minulle tuttuutta, tieteellisen mielenkiintoni kohdetta, kotiseuturakkauttakin.

Pitkien loppuvokaalien variaatio valikoitui tutkimuskohteekseni siksi, että toisinaan niiden käyttö voi arkitilanteessa erottaa vaikkapa kiteeläisen joensuulaisesta (tai keskikarjalaisen puhujan pohjoisempaa itäsavolaismurretta puhuvasta henkilöstä, katso sivut 13–14), ja tällainen murrepiirteiden paikallisuus kiehtoo minua. Lisäksi savolaismurteet tunnutaan muistettavan paremmin juuri alkutavun vokaalien diftongiutumisesta kuten *jääkaapin* ”viäntämisestä” *jiäkuapiksi*. Myös tämän vuoksi halusin kääntää huomion murteellisiin jälkitavuihin, joita on savolaismurteiden osalta kenties tutkittu vähemmän. Samalla tutkimus toimii nykyaikaisena paikallismurteen katsauksena, joka vertaa kirjatietoa todellisiin murrepiirteisiin.

Olen rajannut tutkittavat murrepiirteet sillä edellytyksellä, että sanan jälkitavun pitkä vokaaliaines muuntuu murteellisessa muodossa kokonaan eri vokaaleiksi kuin ”yleiskielisen muodon” sisältämät vokaalit. Tämän vuoksi en huomioi esimerkiksi *susia* > *sussii* -tyyppisiä vokaalin assimilaatiotapauksia. Valitsemani murrepiirteet kiinnostavat minua myös siitä syystä, etteivät ne – etenkin vokaaliyhtymän assimilaation kautta syntyneen pitkän vokaalin supistumat kuten *putoan* > *puttuun* – kuulu omaan aktiiviseen kielenkäyttööni, mutta esimerkiksi vanhemman kiteeläissukupolven murteessa tätäkin murrepiirrettä oletettavasti voidaan tavata.

Tutkielma koostuu viidestä pääluvusta: johdannon lisäksi teoriapohjasta, menetelmien kuvauksista, murrepiirteiden analyysistä ja loppupäätelmistä. Aluksi esittelen työn teoreettisia lähtökohtia ja aiempaa tutkimusta sekä näiden merkitystä tämän työn kannalta.

Lisäksi teen katsauksen itse nauhoittamaani aineistoon ja murrearkiston nauhoitteisiin. Kerron informanttien taustoista sen verran kuin tämän tutkimuksen puitteissa on tarpeellista ja esittelen Kotimaisten kielten keskuksen murrearkiston nauhoitteet pääpiirteittäin. Tämän jälkeen keskityn analysoimaan nauhoitteilla esiintyviä jälkitavun pitkän vokaalin labiaalistumisia, supistumia ja assimiloituneiden vokaaliyhtymien supistumia. Analyysin pohjalta pyrin vastaamaan seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

1. Mitä erilaisia tutkittavien murrepiirteiden variantteja omilla nauhoitteillani ja aiemmin nauhoitetuilla äänitteillä esiintyy?
2. Millaisissa kieliopillisissa konteksteissa piirteitä yleensä käytetään?
3. Millä tavoin puhujan ikä, sukupuoli, koulutus tai työ mahdollisesti vaikuttavat mainittujen piirteiden esiintymiseen?
4. Millaisia muutoksia tutkittavissa piirteissä voidaan havaita verrattuna 1960-luvulla äänitettyihin Kiteen murrenäytteisiin? Onko piirteissä tuolloin ollut esimerkiksi vähemmän variaatiota kuin nykypäivänä? Kertooko variaatio yleisesti jotain kielen muutoksesta?
5. Miten tutkittavat murrepiirteet sopivat Harri Mantilan puhekielen viidenlaisten piirteiden malliin?

2. Aiempi tutkimus

Työ on teoriapohjaltaan dialektologinen mutta osin myös sosiolingvistinen: murteen tutkimus yhdistyy sosiolingvistiin tekijöihin kuten ikään, sukupuoleen, asuinpaikkaan ja ammatti- tai koulutustaustaan, jotka voivat vaikuttaa tutkittavien murrepiirteiden esiintymiseen. Tässä luvussa kerron pro gradu -työni taustalla vaikuttavista dialektologian ja sosiolingvistiikan näkökulmista. Teen myös pidemmän katsauksen itäisiin savolaismurteisiin ja samalla tutkittaviin murrepiirteisiin. Konkreettisella tasolla yritän valottaa esiteltyjä Kiteen murteen piirteitä ja niiden variaatiota dialektologian ja sosiolingvistiikan keinoin, mutta tutkimukseni taustalla vaikuttaa myös suurempi kiinnostus kielen olemukseen ja siihen, millaisia tarkastelutapoja kieltä tutkittaessa voidaan käyttää. Niin tämän kuin monen muunkin kielitieteellisen tutkimuksen kohdalla tullaan Ferdinand de Saussuren tutun kahtiajaon äärelle: tarkastellaanko kieltä nimenomaan kielenä itsenään eli synkronisesti vai otetaanko huomion diakroninen, kielen muutoksista kiinnostunut haara (Paunonen & Rintala 1984: 9)?

On selvää, että kieli muuttuu ihmisten ja yhteiskunnan muuttuessa. Kieli on sidoksissa lähes kaikkeen toimintaamme. Vaikka tässä tutkimuksessa painotan kielen diakronista, muutoksia tarkastelevaa puolta, mielestäni on mahdotonta ajatella synkroniaa ja diakroniaa täysin toisistaan irrallisina asioina: jotta voidaan ymmärtää kielessä tapahtuneita muutoksia, on syytä tuntea myös kielen historiallista kehitystä. Tähän kehitykseen voidaan mielestäni lukea myös osa kielenulkoisista syistä, joihin tämän tutkimuksen loppupuolella pohjaan variaatiota selittäviä tuloksiani. Onkin sanottu, että kieltä koskevia kysymyksiä voidaan lähestyä monin eri tavoin ja erilaisia menetelmiä käyttäen (Paunonen & Rintala 1984: 12). Vanhan asettelun mukaan dialektologia pyrkii selittämään erilaisia ääntenmuutoksia sellaisenaan ja sosiolingvistiikka taas tutkii ajan myötä tapahtuneita muutoksia (Mielikäinen 1984: 201), mutta mielestäni näitä ideologioita voidaan myös yhdistää. Etenkin oman tutkimukseni tapauksessa, jossa tutkin murteellisten äännepiirteiden rakennetta ja samalla niiden 1960- ja 2010-lukujen variantteja, voisi sanoa synkronisen ja diakronisen lähestymistavan yhdistyvän.

2.1. Dialektologia

Suomessa harjoitettu dialektologia sai alkunsa 1800-luvun loppupuolella, kun tavoitteena oli kartoittaa Suomen murrepohjaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran rahoittamia keruumatkoja teki erityisesti Elias Lönnrot. Kieliaineistoa kertyi aluksi muun muassa sananlaskujen, kansanrunouden ja -satujen muodossa, mutta myöhemmin myös murteiden lause- ja äänneoppi sekä sanastojen kartuttaminen alkoivat kiinnostaa kielentutkijoita laajemmin. (Strandberg 2004: 10.)

1900-luvulla murteenkeruun uranuurtajaksi kohosi Lauri Kettunen, joka kartoitti suuren osan Suomen pitäjistä tallentaen puhetta ja laatien kartastoja murrepiirteiden levinneisyydestä. Apuna tässä toimi iäkkäiden, koko ikänsä samalla paikkakunnalla asuneiden, hyviksi murteen puhujiksi tunnetuiden henkilöiden puheen nauhoittaminen (Mustanoja 2011). Keruuta ja kartoitusta seurasi suomen nykyinen murrejako, nauhoitteiden konservointi nauhoitearkistoon, kokoelmia nimistä ja murre sanoista sekä äänne- ja lauseopin arkisto (Kotimaisten kielten keskus 2015; Mustanoja 2011). Kettusen kartoitus ei kuitenkaan ollut täydellinen; joitakin alueita jäi kartoittamatta eikä kielenoppaita välttämättä ollut kovin montaa samasta pitäjästä (Kettunen 1960: 83). Murteidentutkimus loi kuitenkin pohjaa tuolloiselle kirjasuomelle: joidenkin sanojen tai murrepiirteiden "kirjakielisiksi" muodoiksi valikoitui itäisten murteiden ilmauksia, toiset sanat taas saivat länsimurteille ominaisemman asun. (Ikola 1984: 111). Länsimurteet olivat luoneet pohjan vanhalle kirjasuomelle, mutta myöhemmin itämurteiden sanastoa ja piirteitä otettiin täydentämään uutta kirjakieltä. Yleiskielen vaikutuksesta jommankumman päämurteen edustus tietyistä sanoista voi olla vielä nykypäivänäkin yleisemmin käytetty. Yhtenäistä kirjakieltä kehitettäessä sekä hyödynnettiin että karsittiin molempien päämurreryhmien äänne- ja muotopiirteitä. (Lehikoinen & Kiuru 1991: 6, 160.)

Kuten jo johdantoluvussa totesin, suomen murteet voidaan jakaa kahdeksaan päämurteeseen, joista jokainen jakautuu pienemmiksi aluemurteiksi. Savolaismurteet muodostavat Suomen laajimman murrealueen, joten on selvää, että alueelle mahtuu lukuisia toisistaan jollain tavalla poikkeavia murteita. Yksi näistä on itäiset savolaismurteet, joita tutkimuksen kohdepaikkakunnalla Kiteellä puhutaan. Yksittäisiä itäisten savolaismurteiden piirteitä ei ole tutkittu kovin runsaasti lukuun ottamatta Palanderin Suomen itämurteiden

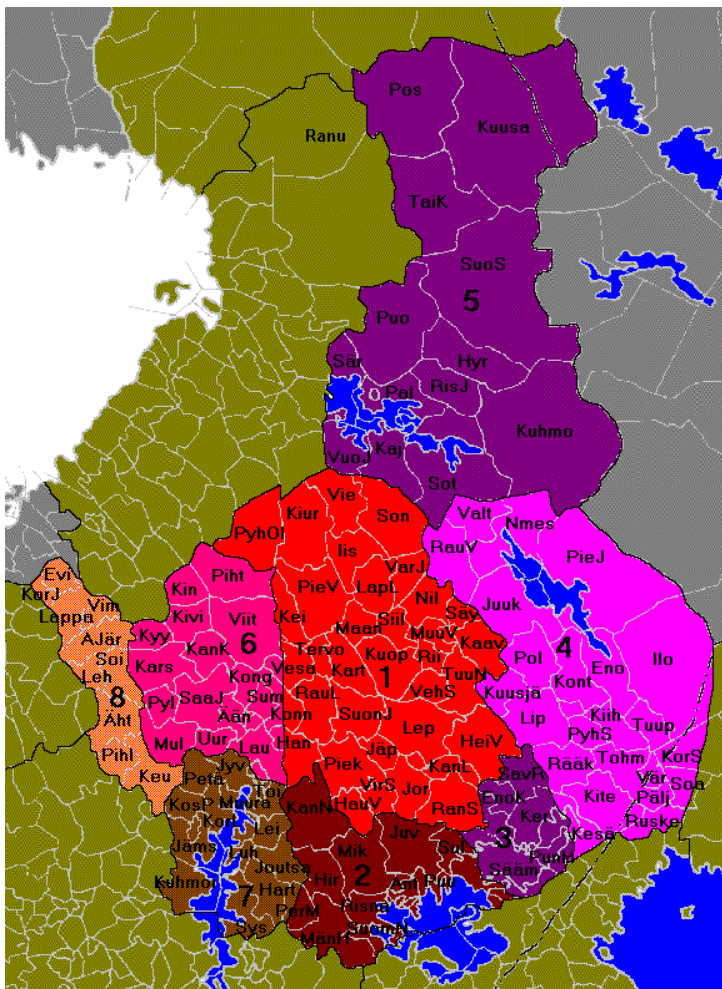
erikoisgemiaatiota (1987), mutta murteeseen liitettyjä piirteitä on eritelty useassa koko Suomen murteita käsittelevässä teoksessa (esim. Rapola 1947). Aimo Turunen (1959) on puolestaan tutkinut itäisten savolaismurteiden piirteiden äännehistoriaa. Lisäksi Kotimaisten kielten keskuksen nauhoitearkistossa on noin 15 tunnin verran Kiteen eri pitäjistä kerättyä murretta. Piirre-esiintymien löytämistä ja analysointia varten olen valinnut kahdeksan Kotuksen äänitettä tätä tutkimusta varten itse nauhoittamani aineiston lisäksi. Tärkeimmät lähteet, joihin pohjaan tässä tutkielmassa tarkasteltavia murrepiirteitä, ovat Martti Rapolan *Johdatus Suomen murteisiin* (1947), Lauri Kettusen *Suomen murteet – murrekartasto* (1940a), Maaret Räsäsen pro gradu -tutkielma *Pohjoiskarjalaisten käsityksiä muodonsisäisistä murrepiirteistä* (2013) ja Aimo Turusen *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria* (1959). Olen valinnut tutkittavat murrepiirteet Rapolan ja Kettusen teoksissa annettujen esimerkkien perusteella, Räsäsen ja Turusen työt taas auttoivat minua piirteiden nimeämisessä.

2.1.1. Itäiset savolaismurteet

Suomen murteista savolaismurteiden alue on maantieteellisesti laajin. Savolaismurteet alkoivat muodostua 1000- ja 1100-luvuilla Mikkelinseudulla, kun sinne siirtyi asukkaita Länsi-Suomesta ja muinais-Karjalasta. Näiden uudisasukkaiden käyttämästä kielestä syntyivät savolaismurteet ja murrealue laajeni kovasti esimerkiksi kaskenpolton takia. (Lehikoinen 1994: 84–85.) Myös Pohjois-Karjala, entinen Käkisalmen lääni, sai asukkaansa lännempää vuonna 1681 solmitun Stolbovan rauhan myötä, jolloin karjalaiset pakenivat luterilaisuutta Venäjälle (Kettunen 1960: 137). Tyhjentyneet alueet saivat uusia asukkaita Savosta, joten tämän vuoksi alueen nykymurre on osa savolaismurteita, olkoonkin, että alueen asukkailla on vahva karjalaisidentiteetti (Malinen 2012: 17; Alpia 2005: 154–155). Pohjois-Karjalan murretta voidaan kutsua myös itäiseksi savolaismurteeksi ja murrealue käsittää kaikki Pohjois-Karjalan pitäjät (alla olevassa kuvassa 1 näkyvä, numerolla 4 merkitty alue), joskin 1940-lukujen lähteet kuten Rapola ja Kettunen laskevat luonnollisesti mukaan myös sodassa luovutetut pitäjät kuten Ruskealan, Sortavalan ja Värtsilän. Lisäksi joidenkin pitäjien nimet ovat sittemmin muuttuneet.

Wiikin mukaan kuvan 1 savolaismurteiden ”kartta” on kokonaiskuvaltaan sellainen, josta tutkijat ovat olleet yksimielisiä, mutta alueen sisäisistä murrerajoista on kuitenkin esitetty

monia näkemyksiä. Karttakuva on jaettu kahdeksaan murrealueeseen, mutta Wiik kertoo konsensuksen koskevan vain kuutta ”ydinaluetta”: Kainuuta, Pohjois-Savoa, Etelä-Savoa, Keski-Suomea, Päijät-Hämettä ja Pohjois-Karjalaa. Kuvassa näkyviä Savonlinnan seudun välimurteita ja Keuruun–Evijärven murteita (numeroilla 3 ja 8 merkityt alueet) pidetään joissain lähteissä päämurteiden välisinä periferia-alueina ja siksi kiistanalaisina. (Wiik 2004: 219–220.) Myös muita poikkeavia näkemyksiä on esitetty, joten kartta ei ole täysin tyhjentävä. Esimerkiksi Pohjois-Karjalan sisäisissä murteissa voi olla eroja ja etenkin murrealueen rajalla sijaitsevien pitäjien murteiden tarkka erottelu on hankalaa. Käsittelen murrealueiden rajojen määrittelyyn liittyviä seikkoja lisää luvussa 2.1.2., Murrealueen pohjois- ja eteläosat.

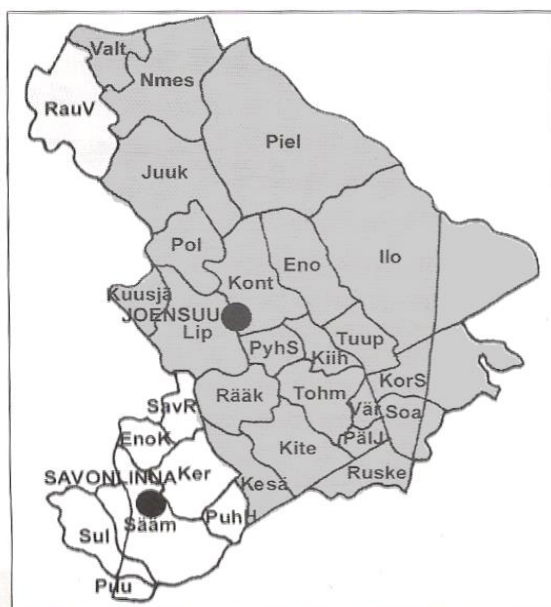

Kuva 1. Savolaismurteiden alue (Savolainen 1998). Itäiset savolaismurteet kohdassa 4. Pitäjien rajat ja nimet Kettuselta, (1940).

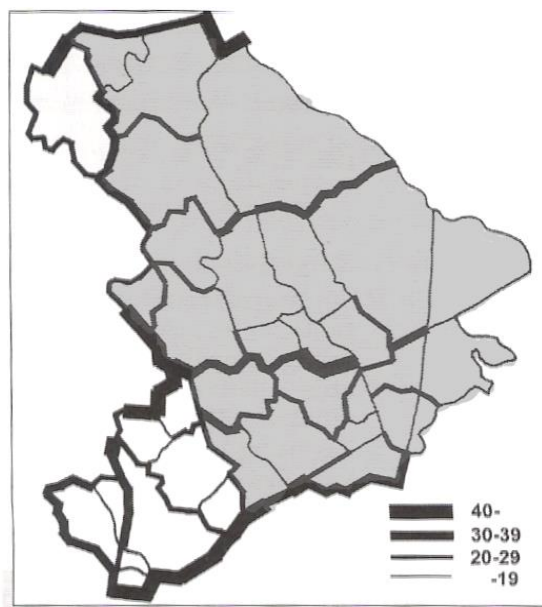
Savolaismurteisiin tavallisesti liitettyjä murrepiirteitä ovat yleiskielen *d*:n korvautuminen joko *j*:llä, *v*:llä tai kadolla (*paijat, sovassa, puhas*) (Lehikoinen 1994: 144) riippuen ympäröivistä äänteistä ja puhujan idiolektista. Yleiskielen *d*:n variaation lisäksi muita savolaismurteiden piirteitä ovat dentaalikonsonanttien liudentuminen (*vesj, tulj, pal'jas*), alkutavun pitkän *A*:n diftongiutuminen (*mua* tai *moa; piä* tai *peä*) ja svaa-vokaali (*silimä* tai *silemä*). Ahtaammin savolaisiksi murrepiirteiksi Lehikoinen määrittelee esimerkiksi yleisgeminaation (*kallaa*), yleiskielen *-ts*:n korvautumisen *-ht*:lla (*mehtä*), *i*-, *u*- ja *y*-loppuisten diftongien reduktion (*koera, aorinko, näöttää*) ja itämurteiden erikoisgeminaation eli konsonantin geminoitumisen muualla kuin painollisen ensitavun yhteydessä (*tulukkee, lähtemmään* jne.). On huomattavaa, että Lehikoinen ei erittele jälkitavun pitkän vokaalin labiaalistumista omaksi savolaispiirteekseen, vaan niputtaa esimerkiksi *kalloo* ja *leipee* -tyyppiset piirteet pitkän *A*:n muutosten piiriin samaan tapaan kuin Räsänen (2013: 21). (Lehikoinen 1994: 144–145.) Käsittelen omia nimeämisratkaisujani tarkemmin luvussa 2.2., Piirteiden nimeäminen ja valikoituminen aineistoksi. Edellä mainitut murrepiirteet ovat niin sanottuja yleissavolaisia piirteitä, joita esiintyy myös Pohjois-Karjalan murteessa, mutta joiden ilmenemistavat kuten vaikkapa diftongin reduktion voimakkuus voivat vaihdella alueittain paljonkin.

2.1.2. Murrealueen pohjois- ja eteläosat

Itäiset savolaismurteet tunnetaan myös nimellä Pohjois-Karjalan murteet levinneisyysalueensa mukaisesti. Sotien myötä Suomelle jääneitä Karjalan alueita kuullaan usein jaoteltavan maakunnittain Pohjois- ja Etelä-Karjalaksi, jotka poikkeavat murteiltaan melko paljon. Murteen osalta voidaan itse Pohjois-Karjalakin jakaa etelä- ja pohjoisosiin (Wiik 2006: 373), mutta tarkka rajanveto näiden kahden kielialueen välille on mahdotonta, sillä murteet ovat melko samankaltaisia yksittäisiä piirteitä lukuun ottamatta. Voidaan kuitenkin karkeasti yleistää, että Pohjois-Karjala jakautuisi murteellisesti etelä- ja pohjoisosiin jokseenkin kuvan 2 mukaisesti.

Kartta 257. Pohjois-Karjalan murre-alue (tummennettu alue).

Kartta 258. Pohjois-Karjalan ja Savonlinnan seudun murrerajojen jyrkkyyksiä.

Kuva 2: Pohjois-Karjalan murrealue ja seudun sisäiset murrerajat Wiikin (2006: 370) mukaan.

Wiikin vetämät murrerajat perustuvat laskennallisiin murrepiirre-eroihin. Wiik on tutkinut murteiden eroavaisuuksia valaisemalla kaikki Kettusen murrepiirrekartat alhaalta päin ja katsonut, monessako kartassa isoglossit eli murrepiirteiden levinneisyysrajat kulkevat samassa maantieteellisessä kohdassa. Mitä useampi isoglossi osui samalle kohdalle, sitä suuremman jyrkkyyshuvun murreraja sai. (Wiik 2004: 11.) Kuvan jyrkkyyksirajojen perusteella voidaan päätellä, että itäisten savolaismurteiden alueen pohjoisia pitäjiä olisivat Valtimo, Nurmes, Juuka ja Pielisjärvi eli nykyinen Lieksa. Wiik näyttäisi laskevan Pohjois-Karjalan murrealueeseen edellisten lisäksi myös varsinaiseen maakuntaan kuulumattoman pitäjän eli Rautavaaran. Vastaavanlaisia näkemyksiä karttakuvasta ovat esittäneet myös Turunen ja Kettunen. He jakavat Pohjois-Karjalan etelä- ja pohjoisosaan, mutta pohjoinen osa jakautuu vielä kahtia ylemmän jyrkän rajan kohdalla. Kuvasta voidaan siten karkeasti tulkita, että eräänlaisiksi väli- tai keskiosien murteiksi lukeutuisivat Polvijärven, Kontiolahden, Enon, Ilomantsin, Kuusjärven eli nykyisen Outokummun, Joensuun, Pyhäselän, Kiihtelysvaaran ja Tuupovaaran murteet. Aivan eteläisiin pitäjiin taas kuuluisivat Rääkkylä, Tohmajärvi, Kitee ja Kesälahti. (Wiik 2004: 233 Turusen 1956: 19–24 ja Kettusen 1940a mukaan.) Wiik laskee myös sodassa osittain tai kokonaan luovutetut alueet kuten

Värtsilän ja Sortavalan osaksi Suomen murteita Kettusen ennen sotia tekemää murrejakoa mukaillen (Wiik 2006: 370). On tietenkin pidettävä mielessä, että murre-erot Pohjois-Karjalan sisällä ovat lopulta melko pieniä ja liukuvia, mutta voidaan päätellä, että mitä kauempana pitäjät ovat toisistaan maantieteellisesti, sitä suurempia erot ovat. Kuvasta 2 voidaan nähdä, että Pohjois-Karjalan eteläisimmät murteet olisivat lähempänä Savonlinnan seudun välimurteita kuin pohjoispuolellaan sijaitsevien pitäjien murteita. (Wiik 2006: 370, 373.) Tämä on mielenkiintoista, sillä kaikki savolaismurteiden tutkijat eivät pidä Savonlinnan seudun välimurteita merkittävänä murrealueena tai yhtenä ”ydinalueista” (Wiik 2004: 220) kuten aiemmin totesin.

Wiik toteaa Pohjois-Karjalan murteen olevan kokonaisuutena niin lähellä sydänsavolaista murretta, ettei sen erityispiirteitä tarvitse esittää erikseen muuten kuin sydänsavolaisista piirteistä poikkeavien piirteiden osalta (Wiik 2006: 369–370). Sen sijaan hän esittää Pohjois-Karjalan eteläisten murteiden eroavan saman alueen pohjoismurteista niin paljon, että erot ovat jopa suuremmat kuin koko Pohjois-Karjalan- ja Sydän-Savon murteiden välillä (Wiik 2006: 373). Wiikin erottelut ovat jyrkkiä ja mielipiteitä herättäviä, mutta tämän tutkimuksen kannalta hänen tärkein murre-eroihin liittyvä näkökulmansa onkin Pohjois-Karjalan eteläisten ja pohjoisten murteiden erilaisuus. Tutkimuksen kohteena olevat murrepiirteet esiintyvät Wiikillä nimenomaan itäisten savolaismurteiden eteläosien murteissa. Esimerkiksi itäisten savolaismurteen pohjoisissa osissa tavattavan murteellisen adjektiivin *kor(k)kee* vastine olisi eteläisissä osissa *kor(k)kii* ja genetiivimuoto *satteen* taas voisi kääntyä esimerkiksi Kiteen murteelle muotoon *sattiin*. Wiik esittää siis pohjoisen ja etelän välisiä eroja ilmenevän lähinnä jälkitavun assimiloituneen vokaaliyhtymän ja jälkitavun pitkän loppuvokaalin supistumia edustavien murrepiirteiden osalta. Sen sijaan jälkitavun pitkän loppuvokaalin labiaalistumisessa hän ei mainitse olevan eroja itäisen savolaismurteiden etelä- ja pohjoisosien välillä. (Wiik 2006: 373.) Turusen mukaan Pohjois-Karjalan murteen eteläisimmässä osassa juuri vokaaliyhtymien assimiloituneiden muotojen supistuneet variantit ovat tavallisia ja pohjoisemman osan murteesta poikkeavia (Turunen 1956: 22). Savolaisen puheenparren vaikutus itäsavolaismurteiden eteläosissa on kuitenkin luonnollista. Toisaalta juuri näiden seikkojen vuoksi murrepiirteiden on vaikea sanoa edustavan puhtaasti mitään tarkkarajaista murrealuetta, sillä luonnolliseen puhekieleen mahtuu aina yhteisön ja

paikallisuuden tuomaa vaihtelua. Myös Rapola (1947: 15) on todennut murrerajojen tyhjentävän määrittämisen tieteellisellä täsmällisyydellä olevan mahdotonta.

Kiteen kaupunki ja siihen vuonna 2013 liitetty Kesälahti muodostavat yhdessä Rääkkylän ja Tohmajärven kanssa Keski-Karjalan seutukunnan. Suuria todettuja murre-eroja ei näillä pitäjillä ole lukuun ottamatta Turusen ja Wiikin esittämiä piirteitä. On tietenkin selvää, että jokaisella paikkakunnalla, kylällä ja jopa perheellä on kuitenkin oma murteensa ja tapansa käyttää kieltä, ja että esimerkiksi Pohjois-Karjalan väkirikkaimmalla kaupungilla Joensuulla on muuttovoittoisena yliopistokaupunkina todennäköisesti eniten variaatiota murteessaan. Itäiset savolaismurteet eroavat muista savolaismurteista erityisesti systemaattisen *mie*-pronominin käytössä (Ylen Elävä Arkisto 2000), runsaana erikoisgeminatona (Palander 1987) ja lopulta juuri paikallisten, pitäjäkohtaisten piirteiden osalta. En väitä, tämän tutkimuksen kohteena olevat murrepiirteet esiintyisivät ainoastaan Kiteellä tai Keski-Karjalassa, mutta piirteiden esiintyminen lähdekirjallisuudessa ja tutkimusaineistossa toki kertovat niiden tavallisuudesta tietyillä murrealueilla.

2.2. Piirteiden nimeäminen ja valikoituminen aineistoksi

Maaret Räsänen (2013: 21) on käyttänyt pro gradu -tutkielmassaan pitkän vokaalin labiaalistumisesta nimitystä jälkitavujen AA:n diftongiutuminen eli diftongiutumista seurannut monoftongiutuminen. Tosin tämä nimitys taitaa Räsäsellä päteä vain sellaisiin tapauksiin, joissa lopputavussa esiintyy pitkä *a* tai *ä* (joista tässä tutkielmassa käytän yhteistä merkkiä *A*) kuten *leipää* > *leipeä* > *leip(p)ee* ja *kal(l)aa* > *kalloa* > *kalloo*, jolloin ulkopuolelle jäävät esimerkiksi *e*-vartaloisten verbien kuten *tekee* ja *tulee* labiaalistuminen muotoihin *tekköö* ja *tulloo*. Pitkän *e*:n muutosta pitkäksi *O*:ksi Räsänen nimittääkin yksinkertaisemmin labiaalistumiseksi (Räsänen 2013: 28), mutta itse niputan sekä jälkitavussa esiintyvän pitkän *a*:n että *e*:n muutokset (esimerkiksi *en ossaa* > *en ossoo* ja *tullee* > *tulloo*) labiaalistumiseksi selvyiden vuoksi. Sen sijaan *leipää* > *lei(p)pee* ja *en(n)ää* > *ennee* -asuiset muodot samoin kuin *huoneessa* > *huon(n)iissa* -tyyppiset variantit lukeutuvat tässä tutkielmassa jälkitavun pitkän vokaalin supistumiksi, sillä niissä loppuvokaalit eivät varsinaisesti labiaalistu vaan mieluummin supistuvat. Esitän tiivistettynä listana Räsäsen määritelmistä poikkeavat terminit:

- Labiaalistuminen Räsäsellä: e-vartaloisten verbien loppuvokaalien muutokset, esimerkiksi *tullee* > *tulloo*.
- Jälkitavujen AA:n diftongiutuminen Räsäsellä: pitkän A:n muutokset jälkitavussa, esimerkiksi *kallaa* > *kalloo* ja *leipää* > *leip(p)ee*
- Tässä tutkielmassa molemmat yllä mainitut piirteet luokitellaan labiaalistumiseksi, lukuunottamatta pitkän ä:n muutoksia (esim. *leipää* > *leip(p)ee*), jotka ovat tässä jälkitavun pitkän vokaalin supistumia.

Mielenkiintoni kohdistuu jälkitavun pitkien vokaalien labiaalistumis- ja supistumatapausten ohella myös assimiloituneiden vokaaliyhtymien supistumiin, jolloin vaikkapa alun esimerkkien *pimeä* ja *putoan* sananloppuiset vokaaliyhtymät paitsi assimiloituvat pitkäksi vokaaliksi (*pim(m)ee*, *put(t)oon*) myös supistuvat usein joko pitkäksi *i*:ksi tai *u*:ksi. Turunen kuvailee kyseisen piirteen (esim. sanan *pimeä* yhteydessä) kehittyneen seuraavasti: *-eA* > *-iA* > *ii* (Turunen 1956: 22), mikä poikkeaa omasta tavastani kuvata piirrettä. Itse miellän jälkitavun ”kiteeläisen” pitkän *i*:n tulokseksi vokaalien supistumisesta, kun taas Turusen äännehistoria antaa ymmärtää adjektiivin olleen alun perin muotoa *pimiä* ja vasta siitä assimiloituneen muotoon *pimmii*. Vaikka piirteelle antamani nimi ei siis täysin mukaile sen äännehistoriallista kehityskaarta, pitäydyn omassa nimityksessäni, sillä se kertoo mielestäni lukijalle tarpeeksi hyvin millaisesta murrepiirteestä on kysymys. Tarkoituksena on joka tapauksessa kuvata murrepiirteiden nykytilaa ja -käyttöä verraten niitä 1960-luvun variantteihin, ei niinkään pohdiskella niiden syntyä.

Tämän tutkielman kannalta olennaiset savolaismurteiden piirteet ovat tarkemmin esittelyssä Rapolalla, joka toteaa esimerkiksi *kalloo*, *leipee*, *kahtuu* ja *vala(k)kii* -tyyppisiä muotoja esiintyvän erityisesti itäsavolaisissa murteissa (Rapola 1947: 137–138). Lisäksi Kettusen murrekartastossa esiintyvät piirteet *kalloo*, *lei(p)pee*, *ajjoo* (*ajaa*), *jättee* (*jättää*), *kor(k)kii* (*korkea*), *pimmii* ja *verkkuu* (Kettunen 1940a, kartat n:o 179, 181, 191 ja 194) kohtaavat tutkimusaineiston kanssa. Myös Sari Eskelisen *Kiteen murretta* -näytteen molemmilla informanteilla esiintyy useita jälkitavun pitkän vokaalin labiaalistumisen, vokaaliyhtymän supistumisen ja jälkitavun pitkän loppuvokaalin supistumisen muotoja kuten *ommoo tekkuu* (*omaa tekoa*), *pinta silliiks* (*sileäksi*), *taikinnoo* (*taikinaa*) ja *leppee* (*leppää*) (Eskelinen 1996: 8, 46, 52, 49 ja 70).

Haluan tutkia jälkitavun loppuvokaalien variaatiota Kiteen murteessa, sillä mielestäni jälkitavujen äännepiirteet kuvaavat Kiteen ja muiden Pohjois-Karjalan seudun murteiden erilaisuutta suhteessa muihin savolaismurteisiin. Maallikolle tuttu savolaismurteen piirre voi olla esimerkiksi sanan *jääkaappi* ”viäntäminen” *jiäkuapiksi*. Tällaisia alkutavuissa esiintyviä äännepiirteitä kuten A:n diftongiutumista on tutkittu jonkin verran erityisesti kansanlingvistisissä tutkimuksissa (esim. Mielikäinen 2011 ja Räsänen 2013), mutta haluan kohdistaa huomion tässä tutkielmassa juuri jälkitavujen murreilmiöihin. Jälkitavu on kuitenkin tässä yhteydessä hieman hankalasti määriteltävä käsite. Sillähän tarkoitetaan morfologiassa ensitavua seuraavia tavuja (Tieteen termipankki 2014), ja tämän tutkielman tapauksessa pääsääntöisesti juuri lekseemin viimeisintä tavua. Joissain murre-esimerkeissäni – sekä 1960-luvulla että itse nauhoittamissani – käy kuitenkin niin, että sanavartalon loppuvokaali tai -vokaalit supistuvat esimerkiksi seuraavasti:

m56b: *sehä uusissa Moccamasteriloissa sehä (katkivvaa [katkeaa] virta)* (liite 4).

n52b: *ni se rupivvaa (rupeaa)*

(Ylemmän esimerkin keskustelu löytyy litteroituna liitteestä 4. Informantit ovat omista nauhoitteistani. Tunnisteiden ja litteraatiomerkkien selitykset ovat sivuilla 36–37 ja 40.)

Yllä esitellyissä piirteissä on kyse Pohjois-Karjalan murteelle tyypillisistä verbeistä, joita Itkonen nimittää **-eða-* ja **-eðe-* verbeiksi jälkitavujen historiallisten soinnillisten dentaalispiranttien mukaan. Kyseisiä äännteitä ei nykypuheessa juuri voida kuulla, mutta Itkonen mukaan tällaiset verbit esiintyivät savolaismurteissa kahdessa erillisessä muodossa, esimerkiksi *katkijoo* tai *katkijaa* (Itkonen 1983: 196) eli muodoissa, joista tässä käytän nimitystä *-vAA-*verbit. Turunen selittää kyseisen murrepiirteen syntyneen spirantin tai *t:n* heikon vastineen katoamisen myötä. Spiranttia ei enää itäisissä savolaismurteissa kuulla, mutta sitä ympäröivät tavurajat ovat säilyneet. (Turunen 1956: 22, 1959: 264) Tämän tutkimuksen aineistossa on ainoastaan *v:n* sisältäviä muotoja kuten *katkivvaa*, mutta *j:n* esiintyminen vastaavassa verbissä ei muuttaisi sitä, kuinka tutkisin verbivartalon päättävän vokaalin variaatiota. Vaikka kiinnostuksen kohteenani ovat pääasiassa jälkitavujen vokaalien variaatio, voidaan nauhoitteideni esimerkkitapauksissa verbivartalon päätellä olevan aines ennen murteellista *-vAA-*päätettä. Esimerkiksi yllä olevan esimerkin *katkivvaa*

virta -lausekkeessa verbin yleiskielinen vartalo olisi *katke*-. *Rupivvaa*-esimerkissä sanavartalo taas voitaisiin johtaa esimerkiksi sanan taustalla olevasta verbistä *ruveta*, jonka yksikön 3. persoonan muoto *rupeaa* on assimiloitunut muotoon *ruppee* ja "kiteeläisittäin" vielä loppuvokaaleiltaan supistunut ja saanut seurakseen spirantin kadosta johtuvan -vAA-päätteen: *ruppii* > *rupivvaa*.

-vAA-loppuiset verbit siis eivät sisällä pitkää supistunutta vokaalia, mutta mielestäni niitä voidaan silti tarkastella samassa kontekstissa kuin pitkällä labiaalistuneilla tai supistuneilla loppuvokaaleilla varustettuja äännepiirteitä, sillä sanavartalon loppuvokaali muuttuu eri vokaaliksi kuin sen muodollisemman vastineen loppuvokaali¹. Vedän kuitenkin rajan juuri -vAA-verbeihin, sillä esimerkiksi *vetäny(t)*: *vetänä* -tyyppiset murteenpiirteet liittyvät jo selkeästi lyhyiden vokaalien variaatioon, enkä koe tarpeelliseksi käsitellä niitä tämän tutkielman yhteydessä.

Kahdessa seuraavassa alaluvussa käsittelen tutkittavien murrepiirteiden käyttäytymistä ja rakennetta. Kerron, miten jälkitavun vokaalin laatu tavallisesti vaihtelee kunkin piirteen kohdalla murteellisissa muodoissa ja millaisissa kieliopillisissa konteksteissa piirteitä voidaan tavata. Kieliopillisilla konteksteilla viitataan niihin lauseyhteyksiin, joissa tutkittavia piirteitä käytetään: millaisten ja missä kieliopillisessa muodossa olevien verbien ja nominien yhteydessä piirteet tavallisesti esiintyvät. Teen näihin esiintymiskonteksteihin katsauksen jokaisesta tutkittavasta piirteestä kertovan alaluvun alkupuolella. Pyrin myös valottamaan murrepiirteiden historiallista taustaa sen verran kuin on tarpeellista, mutta päähuomio kohdistuu äännehistorian sijaan erilaisten piirrevarianttien esittelyyn.

¹Verbivartaloista ks. Laaksonen & Lieko 1988: 26.

2.2.1. Jälkitavun pitkän vokaalin labiaalistuminen ja supistuminen

Labiaalistuminen on yleinen savolaismurteissa tavattava piirre, joka koskee erityisesti *e*-vartaloisten verbien preesensin yksikön ja monikon 3. persoonan muotoja (esim. *tulloo*, *kulukoo(vat)*), potentiaalimuotoja kuten *antannoo* (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 73) ja myös monien nominien yksikön partitiivimuotoja, jotka sisältävät jälkitavun pitkän loppuvokaalin kuten muodot *lihho* ja *kallo*. Näiden lisäksi labiaalistumista tavataan 1. infinitiivissä, yleensä osana verbiketjua: *en ossoo kirjottoo*. (Räsänen 2013: 21.) Labiaalistumisen, tai minkä tahansa muun murrepiirteen koko variaatiota tai kieliopillisia esiintymiskontakteja on kuitenkin vaikea kuvata täysin kattavasti. Pyrin kuitenkin esittelemään kaikki tutkimusaineistossani havaitut kieliopilliset kontekstit pohjaten niitä teoriakirjallisuudessa esiteltyihin konteksteihin.

Labiaalistumisella tai labiaaliäänteellä viitataan huulilla muodostettavaan, vokaalien tapauksessa pyöreään äänteeseen. Tutkittavien piirteiden tapauksessa jälkitavussa oleva pitkä vokaali, esimerkiksi *e* tai *a* siis pyöristyy huulilla muodostettavaksi vokaaliksi, usein *o*:ksi tai *ö*:ksi. Nimitän tässä pyöreän huuliäänteen sisältävää vokaalimuutosta labiaalistumiseksi silloin kun kyseessä on pitkän *e*:n tai *a*:n muutos. Räsänen erottaa jälkitavun pitkässä *A*:ssa eli *a*:ssa tai *ä*:ssä tapahtuvat muutokset pitkän *e*:n muutoksista nimittämällä niitä *AA*:n diftongiutumiseksi eli diftongiutumista seuranneeksi monoftongiutumiseksi, jonka taustalla on ilmeisesti seuraavanlainen perusta: *kallaa* > *kalloa* > *kalloo* tai *leipää* > *leipeä* > *leipee* (Räsänen 2013: 21). *Kalloa*- ja *leipeä* -muodot ovatkin tavallisia suomen kaakkoismurteissa, ja Mikkelin seudun savolaismurteissa on tavattu myös labiaalistunutta muotoa *leipöö* (Rapola 1947: 137). Jälkitavun pitkän *e*:n pyöristymistä pitkäksi *O*:ksi Räsänen puolestaan nimittää labiaalistumiseksi. (Räsänen 2013: 21.) Savolaismurteiden ohella labiaalistumista voidaan tavata myös esimerkiksi eteläpohjalais- ja kaakkoismurteissa, erityisesti *e*-vartaloisten verbien 3. persoonassa (*tuloo*, *tulluo*) (Kettunen 1940a, kartta n:o 159).

Aimo Turunen on kirjoittanut itäisten savolaismurteiden äännehistoriasta ja toteaa labiaalistumisen olevan vanha Karjalasta savolaisalueille lainautunut murrepiirre (Turunen 1959: 249–250). Turusen sekä Nuolijärven ja Sorjosen (2005: 73) määritelmät labiaalistumien esiintymiskontakteista eivät poikkea toisistaan, joskin Turunen (1959: 246–250) on kategorisoinut jokaisen labiaalistumismahdollisuuden erikseen äännehistorian

mukaisesti. Esimerkiksi *e*-vartaloisten verbien labiaalistunut muoto on alkujaan syntynyt erilaisen analogian kautta kuin vaikkapa potentiaalimuotoisten verbien labiaalistuminen. Tässä Turusen esimerkki *e*-vartaloisen verbin äännelaillisesta kehityskaaresta: **tuleβi* > *tulevi* > *tulovi* > *tulov* > *tulou* > *tul(l)oo*. Turunen kertoo, että *e*:n jälkeinen *v* (*tulevi*) ja sen äänteellinen kehitys olisi mahdollistanut labiaalistumisen. (Turunen 1959: 247, 249.) Labiaalistumisen ja muiden tutkittavien piirteiden nykytilaa arvioitaessa äännehistoriallinen kehitys saa kuitenkin jäädä kuriositeetiksi, ellei se auta selittämään vaihtelua jollain lailla.

Labiaalistuminen poikkeaa vain vähän toisesta tässä tutkittavasta äännepiirteestä, jälkitavun pitkän vokaalin supistumisesta, jota voidaan tavata ainakin 1. ja 3. infinitiivin yhteydessä (*käyttää* > *käyttee* ja *keräämään* > *kerreemään*), mutta myös monissa pitkän sananloppuisen *A*:n sisältävissä muodoissa (esim. *enää* > *ennee* ja *nenäänsä* > *nenneesä*). Edellä mainitun kaltaisessa tapauksessa esimerkiksi partikkelin *enää* loppuvokaalit eivät savolaismurteissa mielestäni pyöristy. *Ä* ja *e* voidaan määritellä lähteestä ja määritelmän tarkkuudesta riippuen väljiksi etuvokaaleiksi (Alho & Kauppinen 2008: 28) tai puoliväljäksi (*ä*) ja puolisuuppeaksi etiseksi (*e*) vokaaliksi (Wiik 1981: 40), mutta pyöreäksi ei kumpaakaan vokaalia normaalisti luonnehdita. Tämän vuoksi koen yksinkertaisemmaksi nimittää jälkitavun pitkän *ä*:n muutosta supistumiseksi Räsäsen diftongiutumisen kautta syntyneen monoftongin sijaan. *Ennä* > *ennee* ja *käyttää* > *käyttee* -tyyppisiä vokaalimuutoksia voidaan kuulla labiaalistumisen ohella tietyillä itäsavolaismurteiden alueilla, kun taas kaakkoismurteiden alueilla tavallisia ovat myös *leipeä* tai *jätteä* -tyyppiset pitkien loppuvokaaleiden variaatiot (Kettunen 1940a, kartat n:o 179 ja 181).

Jälkitavun pitkän vokaalin supistumiseksi voidaan määritellä myös historiallisen *γ*-spirantin katoaminen siten, että jäljelle on jäänyt pitkä vokaali. Kyseisen spirantin katoaminen esimerkiksi **eye* -vokaaliympäristöstä on muodostanut nykyisiin itäsavolaismurteisiin sellaisia muotoja kuin *satteesta tultuusa* (*sateesta tultuaan*, murrenäyte Liperistä) tai *saunal lauttiit* (*saunan lauteet*, murrenäyte Tohmajärveltä). Voidaan huomata, että liperiläisen murrenäytteen *satteesta*-sanana pitkä *e* on säilynyt sellaisenaan, kun taas tohmajärveläisen *lauttiit*-näytteen *e* on supistunut pitkäksi *i*:ksi. Turusen mukaan pitkän *e*:n supistumista pitkäksi *i*:ksi voitaisiin tavata itäisten savolaismurteiden keskiosissa kuten Ilomantsissa ja Outokummussa (ent. Kuusjärvi), mutta murrealueen eteläosissa, esimerkiksi Kiteellä ja

Tohmajärvellä, *i*:lliset muodot olisivat yksinomaisia (Turunen 1959: 265.) Vokaalien muutoksen perusteella piirre sopii parhaiten luokiteltavaksi jälkitavun pitkän vokaalin supistumaksi, vaikka se on melko erilainen kuin aiemmin määritelty *käyttää* > *käyttee* -muotoinen supistuma. Se liittyy erityisesti substantiiveissa tavattaviin jälkitavun pitkien vokaalien muutoksiin verbien vokaalivariaation sijasta. Myös Kettusen kartat tuntevat samankaltaisia muotoja kuten *sateen* > *sattiin* (Kettunen 1940a: kartta n:o 184).

Murrepiirteiden levikin kartoittaminen ei ole ollut yksinkertainen tehtävä. Silloin tällöin Kettusen kartoissa tai muissa murreoppaissa esiteltyt murrepiirteet voivat poiketa todellisesta paikkakunnalle ominaisesta murteesta. Syynä tähän voi olla, että Kettunen oli tieteenalansa ja murteenkeruun uranuurtaja, joka yritti vierailla lähes jokaisessa pitäjässä murretta keräämässä. Tällainen rupeama on yhden ihmisen työksi valtava. Lisäksi Kettusella ei välttämättä ollut jokaisesta pitäjästä kovin montaa kielenopasta vaan hän keräsi murretta kiertäen Suomea moottoripyörällä ja haastatellen hyvinä murteen puhujina tunnettuja henkilöitä esimerkiksi vanhainkodeissa ja vankiloissa (Kettunen 1960: 83). Paitsi nämä seikat myös murteenpuhujien idiolektit todennäköisesti vaikuttavat joidenkin murrepiirteiden esiintymiseen tai puuttumiseen murrekartoista. Kettusen ja muidenkin murteentutkijoiden keruumetodeja onkin hieman arvosteltu siinä mielessä, että kielenoppaiksi valittiin hyviksi murteenpuhujiksi tiedettyjä henkilöitä: kun nauhoitteille haettiin ”aitoa, puhdasta murretta”, saattoi tärkeää sosiaalista kielenainesta (Mielikäinen 1984: 188) eli murteeseen ulkoa päin vaikuttavia seikkoja jäädä huomioimatta.

2.2.2. Jälkitavun vokaaliyhtymän assimilaation supistuminen

Melko yleinen ja monissa murteissa tavattava, niin sanottuun arkiseen nykypuhekieleen kuuluva piirre (Lehikoinen 1994: 133, 152) on *-OA-* ja *-eA-*vokaaliyhtymien assimiloituminen pitkiksi vokaaleiksi (esim. *kipeä* > *kipee*; *putoan* > *putoon*; *jauhoa* > *jauhoo*). Joissakin itäisissä savolaismurteissa nämä assimiloituneet vokaaliyhtymät voivat vielä supistua siten, että siitä syntyvä pitkä vokaali onkin suppeampi kuin alkuperäinen (Rapola 1947: 137–138). Näin käy esimerkiksi muodoille *kipeä* > *kippee* > *kippii* ja *putoan* > *puttoon* > *puttuun*. Piirre esiintyy *Kiteen murretta* -näytteen molemmilla puhujilla, n76a:lla ja m79a:lla esimerkiksi lauseissa *ne piti sitten kahtuu (katsoa)*, *onniik käet niij kippiit*, *par viikkuu (viikkoa) aikoo* ja *yhtälaista kivvii (kiveä)* (Eskelinen 1996: 4, 11, 45 ja

46). Numero-kirjain -tunnisteet n76a ja m79a viittaavat informanteille ja eri aineistoille antamiini tunnisteisiin, joista kerron tarkemmin luvussa 3.3., Informantit.

Tietävästi assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumia ei ole juuri havaittu esiintyvän itäisten savolaismurteiden alueen ulkopuolella. Kaakkoismurteissa on tavattu esimerkiksi muotoja *verkkuo* (*verkkoa*) ja *korkie* (*korkea*), jotka liittyvät jälkitavun pitkän *O:n* ja *e:n* diftongiutumiseen (Rapola 1947: 142, 144). Sananloppuisten *eA-* ja *OA-*vokaaliyhtymien variointi on tuttua myös eteläpohjalaismurteista, jolle tyypillisiä muotoja ovat esimerkiksi *korkia*, *putuan* ja *rupian* (Kettunen 1940a, kartat n:o 191, 193 ja 196), mutta näihin ei varsinaisesti liity vokaaliyhtymän assimilaatiota. Pohjalais- ja lounaismurteista tutut *-iA* ja *-eA*-piirteet ovat kuitenkin jossain määrin samankaltaisia itäisten savolaismurteiden assimiloituneiden muotojen kanssa, ja ovat esiintyneet myös varhaista kirjasuomea kehiteltäessä jopa valtatyyppinä. Esimerkiksi Mikael Agricolan ja Hemminki Maskulaisen teksteissä on tavattu muotoja *hopia* (*hopea*), *corckiata* (*korkeata*), *cauhja* (*kauhia*) ja *makja* (*makia*). Jälkimmäiset, Maskulaisen *-ja*-loppuiset muodot edustivat lounaismurteiden itäryhmälle tyypillistä vokaaliyhtymän variaatiota. (Lehikoinen & Kiuru 1991: 116–117.) Muiden murteiden ja vanhan kirjasuomen esimerkit osoittavatkin, että sananloppuisten vokaaleiden variaatiota olisi mahdollista tutkia myös äännekehityksen historian kautta (ks. luku 2.2.3., Historiallinen lähestymistapa?).

Assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumaa ei ole aina helppoa tunnistaa. Eskelisen *Kiteen murrettä* -näytteeseen litteroima esimerkki *yhtälaista kivvii* osoittaa assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumien sekoittuvan helposti monikollisiin muotoihin: partitiivimuodot *kiviä* ja *kiveä* kääntyvät joillain Kiteen murteen puhujilla samaan, yhtenäiseen muotoon: *kivvii*. Tämä johtuu siitä, että vokaaliyhtymien assimilaatio on tavallista sekä *-iA*-loppuisissa monikkomuodoissa kuten *kivi* > *kiviä* > *kivvii* tai *sormi* > *sormia* > *sor(m)mii* ja pitkän loppuvokaalin supistuminen taas on normaalia yleiskielen *-eA*-loppuisissa yksikön partitiivimuodoissa kuten *kivi* > *kivvee* > *kivvii* tai *sormi* > *sor(m)mee* > *sor(m)mii*. Tätä havainnollistaa Eskelisen (1996: 46) litteroima esimerkki, jossa kielenopas puhuu kotipihallaan olevista vanhoista käsikivistä sanoen: *er kivvii ol', toine ol' vähä kovem(p)poo toinem pehmeempee*. Tässä puhutaan siis luultavasti kahdesta eri kivilajista viitaten niihin sanalla *kivvii*, kun taas aiempi esimerkki *yhtälaista kivvii* viittaa mielestäni yksikön

partitiivimuotoon *kiveä*. Kettunen on tavannut vastaavia muotoja esimerkiksi savolaismurteissa Juvalla: *sormea* > *sormija* ja jopa lounaismurteiden länsiryhmässä, esimerkiksi muodossa *sormia* > *sormi*, tietenkin lounaismurteelle ominaisesti ilman pitkää loppuvokaalia. Savolaisvaikutteiset muodot kuten *sorm(m)ee* ja *nim(m)ee* ovat kuitenkin Kettusen mukaan voitokkaampia kuin supistuneet muodot. (Kettunen 1940b: 339–340.) Samantapaisia yhteen lankeavia muotoja on kuultavissa myös omilla nauhoitteillani, joita esittelen myöhemmin murrepiirteiden analyysiluvussa.

2.2.3. Historiallinen lähestymistapa?

Olen tutkittavia murrepiirteitä käsitellessäni maininnut ohi menneen sanan tai pari myös niiden äännehistoriallisesta kehityksestä. Äännepiirteiden synnyn ja kehityskaaren tunteminen voi auttaa ymmärtämään niiden nykykäyttöä ja vähemmän esiintyneitä variantteja analysoitaessa siitä on ollutkin hyötyä. Historialliseen aspektiin perehtyminen on ollut hyväksi myös piirteiden nimeämisessä. Tässä alaluvussa pohdin, voisiko piirteiden syntyhistoria auttaa selittämään esimerkiksi seuraavassa kappaleessa mainittua nimeämisen ongelmaa.

Jälkitavun vokaaliyhtymän assimilaation supistumien (esim. *hopea*: *hoppii*) ja jälkitavun pitkän vokaalin supistumien (esim. *käyttää*: *käyttee*) voidaan katsoa olevan jossain määrin samankaltaisia piirteitä, mutta olen nimennyt tätä tutkimusta varten molemmat erikseen, sillä näen, että niiden synty tapa ei voi kaikilta osin olla samanlainen. Vaikka esimerkiksi muodot *hoppii* ja *käyttee* voivat kyllä olla molemmat tulosta vokaalien muutoksista: *hopea* > *hoppee* > *hoppii* ja *käyttää* > *käytteä* > *käyttee*, ei tähän malliin kuitenkaan oikein istu muoto *enää* > *ennäe* > *ennee*. Lehikoinen ja Kiuru ovatkin todenneet, että juuri jälkitavun *-eA-* tai *-OA-* vokaaliyhtymien esiintyminen sellaisenaan on tyypillistä lähinnä vain kirjakielessä, kun taas murteissa nämä komponentit usein ”assimiloituvat -- tai loittonevat toisistaan” (Lehikoinen & Kiuru 1991: 161). Tätä analogiaa vahvistaa Aila Mielikäisen toteamus siitä, ettei suomen fonologisia ja morfologisia piirteitä voida järjestää liukuvaan jatkumoon, esimerkiksi *korkea* > *korkia* > *korkee* (Mielikäinen 1984: 190).

On mahdollista, että erilaiset vokaalin supistumatapaukset ovat perintöä jostain lähimurteesta. Esimerkiksi kaakkoismurteista tuttu partitiivimuoto *leipeä* sopii tähän oletukseen hyvin: itäsavolaismurteiden muoto *leip(p)ee* olisi vain kehittynyt jälkitavun

vokaaleiltaan kaakkoista *leipeä*-muotoa ”pidemmälle” (Itkonen 1983: 196). Jos oletetaan näin, tulee kuitenkin pitää mielessä, etteivät murteelliset muodot varsinaisesti ole mitään yleis- tai kirjakielestä kehittyneitä tai siitä muuntuneita muotoja, vaan lähtökohtana on ollut jokin muu historiallinen kielimuoto. Turusen mukaan monenlaista jälkitavun pitkän vokaalin variaatiota voidaan selittää historiassa tapahtuneilla muutoksilla. Murrepiirteet ovat voineet syntyä äännesupistumien tai -katojen myötä. Esimerkiksi A-vartaloiset partitiivit (esim. *kylää* > *kyllee*), ensimmäiset infinitiivit (*kieltää* > *kieltee*) ja imperatiivin monikon 2. persoona (*lyökää* > *lyökee*) ovat sisältäneet historiallisen δ -spirantin ja olleet vanhastaan siten muotoa **külädä*, **kēltädäk* ja **lökädä*. (Turunen 1959: 262–263.) Sama äännekato voi päteä myös labiaalistumisen ja osin assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuman syntyyn, mutta erilaisia kieliopillisia konteksteja, joissa kaikki tutkittavat piirteet voivat esiintyä, on useita, ja siksi myös historiallisia syntytapoja on paljon. Turunen mainitsee δ :n lisäksi γ :n, jotka yhdessä suffiksien ja muiden morfologisten ainesosien kanssa ovat vaikuttaneet supistumatietä monen nykysuomen murrepiirteiden syntyyn. (Turunen 1959: 262–264.) Murrepiirteiden kehitys on ollut osin samansuuntaista sydänsavolaisten murteiden kanssa tiettyyn levinneisyyteen saakka, kunnes lopulta piirteet ovat muotoutuneet paikallisiin asuihinsa. Itäisten savolaismurteiden piirteiden juuria on etsitty myös muinaiskarjalasta, ja esimerkiksi juuri supistumatietä syntyneet *rupiv(v)aa* ja *rupij(j)aa* -muodot ovat karjalaista kieliperintöä (Turunen 1959: 264; Kettunen 1940b: 345).

Pääosa suomen murteiden ominaispiirteistä on kehittynyt jo varhaisuomen aikana (Ikola 1984: 114). Esimerkkinä tästä voidaan mainita pitkän A:n diftongiutumisen (*maa* > *moa/mua*; *pää* > *peä/piä*), ja voitaisiin mahdollisesti päätellä myös tässä tutkittavien piirteiden ”ainesten” olleen olemassa jo varhaisuomen aikana. On tietenkin muistettava, ettei ääntenmuutosta voida tarkasti havaita, ja että usein erilaiset piirre- tai äännevariantit elävät rinnakkain siten, että muutokselle ei voida asettaa täydellisen tarkkaa vuosilukua (Paunonen & Rintala 1984: 11). Tässä tutkielmassa olen kuitenkin päättänyt olla ottamatta itse kantaa jälkitavujen pitkien vokaalien murteellisten muotojen syntytapaan ja keskittyä mieluummin jälkitavuissa ilmenevien vokaalien laatuun. Tutkittavien murrepiirteiden käsittely fonetiikan perustermien kautta on itselleni luontevampaa kuin äännehistoriallisen kehityksen pohtiminen, mutta muidenkin lähestymistapojen olemassa olo on mielestäni hyvä tiedostaa.

2.3. Sosiolingvistinen näkökulma

Sosiolingvistiikka saapui Suomeen 1970-luvun alussa. Uudenlaisen kielentutkimuksen tavoitteena oli tarkastella kaupunkien puhekieltä ja sen muutoksia. Sosiolingvistejä kiinnostavat erityisesti sellaiset puhekielen vaihtelua selittävät muuttujat, jotka eivät sinänsä liity kielenkäyttöön itseensä, vaan vaikuttavat siihen jollain lailla. Näitä tekijöitä kuten ikää, sukupuolta ja koulutustaustaa sanotaan kielenulkoisiksi muuttujiksi (Mustanoja 2011). Vaikka sosiolingvistiikan juurten sanotaan olevan kaupunkilaisten puhekielten tarkastelussa aluemurteiden sijaan, on sosiolingvistiikka sidoksissa myös tämän tutkimuksen aineiston analyysin näkökulmiin.

Sosiolingvistinen tutkimus nojaa vahvasti aineistoon, joka muodostuu usein puheyhteisön eli jollain tavoin samalla lailla puhuvan ryhmän kielestä. Kielenkäyttö on sosiaalista: kukin yksilö kuuluu usein monenlaisiin puheyhteisöihin kuten perheeseen, työyhteisöön, harrastus- ja ystäväpiiriin. Samalla yksilö edustaa puhekielensä kautta yleensä myös omaa ikäluokkaansa sekä osaa yhteiskunnasta. Eri ryhmien käyttämiä puhekieliä voidaan kutsua sosiaalisiksi kielenkäytöksi tai sosiaalisiksi murteiksi. Sosiaalisen murteen rinnalla voidaan puhua myös dialektista eli aluemurteesta ja idiolektista eli yksilön henkilökohtaisesta murteesta ja tavasta käyttää kieltä. (Mielikäinen 1984: 191.) Kotimurteella, työpaikan erikoissanastolla tai vaikkapa kaveriporukan käyttämällä ilmaisuilla ilmennetään ryhmään kuuluvuutta. Omien nauhoitteideni informanttien voidaan katsoa kuuluvan samaan ryhmään ainakin sukulaisuuden, mutta suurelta osin myös saman asuinpaikkakunnan ja murteen perusteella.

Tutkittavat ryhmät voivat olla luonnollisia tai tutkijan itse muodostamia. Omien informanttieni muodostama ryhmä on luonnollinen siinä mielessä, että aineiston nauhoitukset on tehty perhepiirissä, siis yhteenkuuluvassa yksikössä, jossa lisänä on satunnaisia vierailijoita. Informanttien valinta on kuitenkin aina tutkijan oma päätös, ja tätä tutkimusta varten olen karsinut informanttijoukon pieneksi ja melko yhtenäiseksi sen sijaan, että olisin esimerkiksi poiminut informantit satunnaisesti haastatteluun vaikkapa Kiteen keskustassa. Tämä johtuu siitä, että alkuperäinen suunnitelmani olikin nauhoittaa vain läheisteneni murretta ja tutkia siinä esiintyviä piirteitä tapaustutkimuksen ottein. Koska suunnitelmat kuitenkin muuttuivat, päätin säilyttää alun perin valitut informantit mutta

muuttaa tutkimuksen suuntaa lisäämällä 1960-luvun murreaineiston mukaan tutkimukseen saadakseni vertailupohjaa. Siksi tässä yhteydessä on vaikea vetää selkeää rajaa luonnollisen ja tutkijan itse muodostaman informanttiryhmän välille.

Sosiolingvistista näkökulmaa tarvitaan tässä tutkimuksessa selittämään informanttien tuottaman murteen variaatiota. Sosiolingvistiikan näkökulmasta variaatiota voidaan ajatella olevan monenlaista. Tämän tutkimuksen tapauksessa kiinnostavia variaation muotoja ovat alueellinen variaatio, joka viittaa esimerkiksi murteiden erilaisuuteen ja paikkakohtaisuuteen, sekä sosiaalinen variaatio, joka taas selittää puhekielen vaihtelua ihmisen taustan avulla (Lappalainen 2008: 72–73). Muita omaan tutkielmaani yhdistyviä, variaatiota selittäviä näkökulmia ovat ryhmän sisäinen variaatio ja kielenmuutosta heijasteleva vaihtelu. Ryhmän sisäinen variaatio koostuu yleensä idiolektisestä tavasta käyttää kieltä, sillä saman puheyhteisön jäsenet tapaavat puhua jossain määrin samankaltaisesti. On kuitenkin kyseenalaista, antaako ”idiolektinen vaihtelu” riittävästi tietoa siitä, mihin vaihtelu lopulta perustuu eli mihin seikkoihin idiolektinen vaihtelu on sidoksissa (Paunonen 1984: 144). Kielen vaihtelu voi enteillä myös muutosta kielessä, ja pyrin ottamaan tämän huomioon tarkastellessani tutkittavia murrepiirteitä. On kuitenkin pidettävä mielessä, että kaikki vaihtelu ei aina johda kielenmuutokseen, sillä toisinaan muutokset ovat väliaikaisia: esimerkiksi opiskelu ja muuttaminen aiheuttavat usein muutoksia yksilön puhekieleen, eikä samalla paikkakunnallakaan pysyttelevien ihmisten murre säily jatkuvasti samana. Tällöin selitys voi piillä yhteisössä tapahtuvassa muutoksessa. (Lappalainen 2008: 70–71.)

Nuolijärvi ja Sorjonen toteavat tutkimuksessaan murteen muutoksen kuvaamisen lähtökohdiksi muun muassa ympäröivien murteiden ja yleiskielen vaikutuksen, ikä-, sukupuoli- tai sukupolvikohtaiset idiolektimuutokset sekä tarkasteltavana olevan paikkakunnan tilanteen: ”kuinka paikallismurteeseen vaikuttaa se, onko asianomainen kunta ’kehittyvä’ vai ’taantuva’” (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 19). On luonnollista, että pienen ja väestöltään ikääntyvän paikkakunnan murre tuskin kokee suuria muutoksia, kun taas muuttovoittoisen kaupungin murteeseen sekoittuneen helpommin useamman paikkakunnan puhekieltä. Nämä seikat ovat olennaisia myös tämän tutkimuksen kannalta, sillä ne voivat selittää vuosien saatossa tapahtuneita muutoksia.

Murteissa havaittavia muutoksia voidaan tarkastella tasaisin väliajoin murteenseuruu- tutkimusten ja -hankkeiden avulla. Nuolijärvi ja Sorjonen ovat tutkineet kymmenen eri puolilla Suomea sijaitsevan paikkakunnan murteen muutosta kymmenen vuoden väliajoilla (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 19). Omassa tutkimuksessani vertaan 1960-luvulla kerättyjä murrenäytteitä itse nauhoittamiini nykypäivän murrenäytteisiin, joten ”seuruupisteitä” on vain kaksi. Tutkimus ei siis varsinaisesti lankea seuruututkimusten alle, mutta hyödynnän muutoksen kuvaamisen keinoista tutkittavien piirteiden prosentuaalista laskentaa selvittääkseni, millaisia määrällisiä muutoksia tutkittavien murrepiirteiden tuottamisessa on tapahtunut. Palaan murrepiirteiden esiintymiskertoihin tutkielman analyysiosassa: vertailen eri-ikäisten informanttien tuottamia piirremääriä ja katson, onko iällä, sukupuolella tai muilla kielenulkoisilla tekijöillä suurta vaikutusta piirteiden esiintymiseen. Teen myös yleisen katsauksen siihen, kuinka paljon piirteitä on tuotettu verrattuna 1960-luvun aineistoon.

Nuolijärvi ja Sorjonen ovat seuranneet suomen tyypillisiä vaihtelevia murrepiirteitä, joita ovat esimerkiksi *ts*-yhtymä, *d:n* variaatio, yleis- ja erikoisgeminaatio, jälkitavujen *A*-loppuiset diftongit, yksikkö- ja monikkomuotojen 1. ja 2. persoonan pronominit, labiaalistuminen, *svaa*-vokaali ja diftongin reduktio (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 24). Kun oma mielenkiintoni kohdistuu vain kolmeen rajattuun murrepiirteeseen suuren joukon sijasta, on näiden esiintymät ja muutokset yksinkertaisempaa erottaa tutkimusaineistosta. Itäisiin savolaismurteisiin lukeutuvassa Liperin murteessa labiaalistuminen on Nuolijärven ja Sorjosen mukaan yleistä eläkeläisillä ja keski-ikäisillä, kun taas nuoret käyttävät lähes yksinomaan yleiskielen mukaisia muotoja. Murrepiirteiden analysoinnin avulla saanen selville, onko samankaltaisia muutostendenssejä mahdollisesti havaittavissa myös omassa tutkimusaineistossani.

Aiemmin mainitut kielenulkoiset muuttujat – asuinpaikka, ikä, sukupuoli ja esimerkiksi koulutus – ovat tärkeä osa puhujan kielellisen variaation tarkastelua. Vaikka murre-erojen sanotaan hieman tasaantuneen esimerkiksi maassamuuton myötä (Mielikäinen 1984: 206), kotiseudun murteelle ominaiset piirteet voivat pilkahdella tai kuulua selkeästi kauemmaskin muuttaneen puhujan kielessä. Toisinaan puhuja taas omaksuu uuden kotikaupungin puhekielelle tyypilliset piirteet varsin sujuvasti. Ikä voi olla vaihtelua selittävänä tekijänä kielen muutoksesta kertova seikka. Ikääntyneiden puhujien murre voi edustaa vanhempaa

kantaa kuin nuorten, sillä nuoret omaksuvat usein vanhoja ihmisiä helpommin muutoksia ja karttavat negatiivisiksi leimautuneita piirteitä. Samankaltainen muutosvaikutus voidaan yleistettynä nähdä myös miesten ja naisten välisessä vaihtelussa: naisten sanotaan karttavan murteellisiksi leimautuneita puhekielen piirteitä, kun taas miehet säilyttävät näitä piirteitä naisia hanakammin. Variaatiota selittää osaltaan myös sosiaaliluokka, jota Suomessa koulutuksen ja ammatin ajatellaan edustavan. On selvää, että eri ammatteihin liittyy erilaisia kielenkäyttötilanteita, mikä vaikuttaa yksilön tuottamaan puheeseen. (Lappalainen 2008: 68.)

Tämän tutkimuksen aineistossa havaittua variaatiota voidaan osittain selittää myös murteen ja identiteetin suhteella, niin sanotuilla nykypuhekielen viidenlaisilla piirteillä (Mantila 2004). Tästä kerron lisää luvussa 3.1., Variaation selittäminen puhekielen viidenlaisilla piirteillä. Mantila muistuttaa, että sosiaalista puhekielen variaatiota on mahdotonta rajata täsmällisesti kartalle (Mantila 2004: 325) tai tiivistää tyhjentäväksi joukoksi taustatekijöitä, mutta konventionaalisimmat kielenulkoiset muuttujat ja variaation tarkastelu eri näkökulmista auttavat selittämään ainakin osaa tutkittavien murrepiirteiden vaihtelusta.

3. Menetelmät

Tässä luvussa kuvaan tutkimusaineiston keruuseen ja analysointiin käytettyjä menetelmiä. Aloitan siitä, kuinka Mantilan kategorisointeja voidaan hyödyntää tässä tutkimuksessa. Lisäksi kerron, millaisia menetelmiä käytän murrepiirteiden variaation analysointiin. Olen tallentanut ja litteroinut puhetta saattaakseni murteen helposti tarkasteltavaan muotoon. Kerron litterointiin ja informanttien valintaan liittyvistä ratkaisuistani sekä esittelen käyttämäni litterointimerkistöä ja kerron hieman murteen nauhoitusprosessista.

3.1. Variaation selittäminen puhekielen viidenlaisilla piirteillä

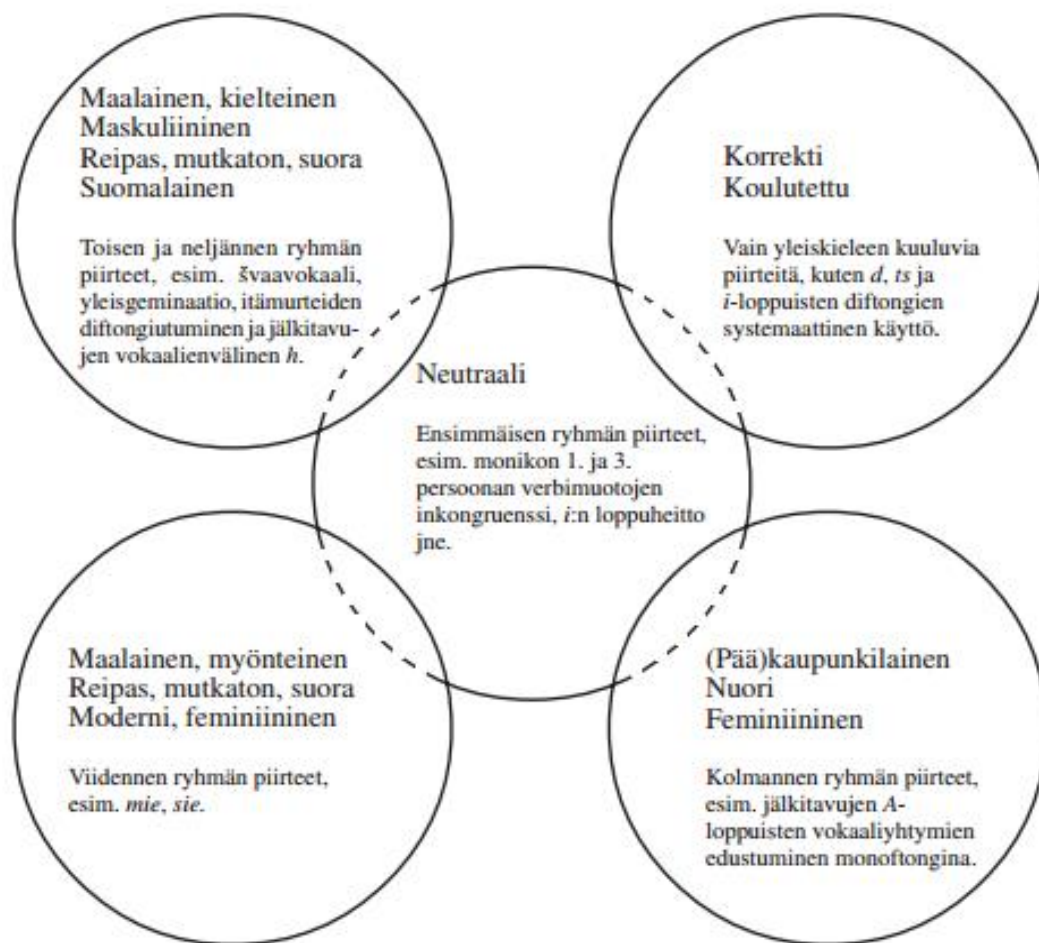
Mantila lähestyy artikkelissaan *Murre ja identiteetti* erilaisia murrepiirteitä identiteetin ja leimautumisen käsitteiden kautta. Mantilan lähtökohdat murrepiirteiden variaation selittämiseen ovat hieman erilaiset kuin perinteisessä sociolinguistiikassa siinä mielessä, että hän näkee osan sosiaalisesta variaatiosta kumpuavan yksilön persoonan rakentamisen halusta (Mantila 2004: 323). Kukin yksilö muodostaa omaa persoonaansa ja identiteettiään muun muassa kielenkäyttönsä välityksellä, ja voitaisiin sanoa, että toisin kuin sociolinguistiikasta tutut selittävät taustatekijät, Mantilan esittelemät puhekielen piirteet ovat toisinaan puhujan itsensä tiedostamia ja jossain määrin myös valitsemia: yksilö ei voi valita esimerkiksi ikäänsä tai perhetaustaansa, mutta hän voi valita, käyttääkö sellaisia puhekielen- tai murteenpiirteitä, jotka paljastavat hänen asuvan vaikkapa maaseudulla.

Mantila esittää, että joitakin puhekielen piirteitä suositaan ja joitakin taas vältellään. Joillakin piirteillä taas ei ole lainkaan esimerkiksi alueeseen, sukupuoleen tai ikäryhmään sidottua kaikua. Mantila nimittää yleisiksi tai neutraaleiksi puhekielisyyksiksi sellaisia nykypuhekielen piirteitä, joilla ei tänä päivänä ole havaittu olevan mainittavan suurta ikä- tai sukupuolisidonnaista variaatiota. Tästä tyypillisenä esimerkkinä toimii verbin passiivimuodon käyttö yksikön kolmannen persoonan kanssa (*me mennään*) tai *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentin kato (*semmonen*). (Mantila 2004: 325–326.) Toinen puhekielen piirteiden ryhmä on maantieteellisesti tunnistamattomat piirteet: ne ovat monelle suomalaiselle puhekielen kautta tuttuja piirteitä, jotka eivät paljasta tarkasti puhujan asuinpaikkaa. Tällaiset piirteet ovat kuitenkin eläväisiä erityisesti maaseudun puhekielessä,

mikä on voinut tehdä niistä karteltavia kaupunkilaisväestön keskuudessa. Näihin piirteisiin kuuluvat esimerkiksi yleisgeminaatio ja svaa-vokaali. (Mantila 2004: 326.)

Kolmas ryhmä nykypuhekielen piirteistä on nimeltään nopeasti leviävät piirteet, joihin kuuluu esimerkiksi jälkitavujen A-loppuisten vokaaliyhtymien monoftongiutuminen (*puuroo, järvee*) (Mantila 2004: 326). Yksi omista tutkittavista murrepiirteistäni, vokaaliyhtymän assimilaation supistuminen, osuu tähän kategoriaan kiinnostavalla tavalla: esimerkiksi muoto *järvee* voisi kääntyä Kiteen murteelle muotoon *järv(v)ii*, mutta näin tuskin aina käy. Murrepiirteiden analyysi kertoo tarkemmin, minkä kategorioiden ominaisuudet kuvaavat piirteitäni parhaiten. Neljäs, tämän tutkimuksen kannalta erityisen kiinnostava puhekielen piirteiden ryhmä, on leimalliset ja karteltavat piirteet. Mantila mainitsee tästä ryhmästä esimerkkeinä pitkän A:n diftongiutumisen (*jiäkuappi*) ja pohjalaismurteissa tavattavan jälkitavun vokaalien välisen h:n (*lampahat*) (Mantila 2004: 328), mutta näidenkin esimerkkien ulkopuolelle mahtuu lukuisia muita murrepiirteitä, joita voisi ajatella myös oman aineistoni tutkittavien piirteiden edustavan ainakin siinä mielessä, että karteltavia ja leimallisia piirteitä käyttävät Mantilan mukaan usein vanhemmat, erityisesti miespuoliset henkilöt. Neljännen ryhmän piirteiden sanotaan edustavan myös maalaisuutta. (Mantila 2004: 328.)

Nykypuhekielen viidennen ryhmän piirteet ovat eläväisiä ja jopa yleistyviä ja niiden käyttöalue on suppeampi kuin ensimmäisen ja kolmannen ryhmän piirteiden (Mantila 2004: 328). Yksi tällainen piirre on systemaattisesti nauhoitteilla esiintyvä *mie*-pronomini, joka ei ole osoittanut väistymistä vaan pikemminkin näyttää olevan pysyvä osa pohjoiskarjalaisten, savolaista murretta ”huastavien”, mutta karjalaisiksi itsensä mieltävien ihmisten identiteettiä (Ylen Elävä Arkisto 2000). Toinen esimerkki elävästä puhekielen piirteestä on torniolainen h:n metateesi (*saunhaan: sauhnaan*) (Mantila 2004: 328). Alla oleva kuva 3 havainnollistaa Mantilan puhekielen viidenlaisten piirteiden eri tyyppejä.

Kuva 3: Viidenlaisten piirteiden tyypit Mantilan mukaan (Mantila 2004: 329).

Pohjimmiltaan puhekielen viidenlaisissa piirteissä on kyse halusta kuulua ryhmään ja myös identiteetin rakentamisesta. Usein kielelliset valinnat voivat olla siis myös tiedostamattomia. Jotkin puhekielen piirteet ovat karsiutuneet vähälle käytölle, jotkut taas levinneet uusiin käyttäjäryhmiin jopa periferisiltä murrealueilta. (Mantila 2004: 323.) Osa piirteistä on Mantilan mukaan selkeästi sukupuoleen ja asuinpaikkaan (maaseutu vs. kaupunki) sidottuja. Jotkut piirteistä ovat sosiaalisessa mielessä myönteisiksi koettuja, toiset taas negatiivisesti leimautuneita. Tutkimukseni analyysiosassa ja lopputuloksissa pohdin, ovatko tutkittavat Kiteen murteen piirteet aseteltavissa samaan kategoriaan Mantilan esimerkkien kanssa. On siis tärkeä huomioida, että vaikka Mantila keskittyy esittelemissään puhekielen piirteissä kaikille tuttuun arkikieleen eikä yksittäiseen murteeseen, aion itse lähestyä ja tutkia esiteltyjä Kiteen murteen piirteitä Mantilan mallin mukaan. Vaikka kaikki Mantilan puhekielen piirteet

eivät välttämättä ole tutkimukseni lopputulosten kannalta oleellisia tai auta selittämään kaikkien tutkimieni murrepiirteiden variaatiota, uskon, että niistä on hyötyä erityisesti vanhemman ja nuoremman polven välisen murrepiirrevariaation ymmärtämisessä. Lisäksi leimallisen piirteen teoria on kiinnostava lähtökohta variaation tarkasteluun.

Mantilan puhekielen viidenlaisten piirteiden ohella tutkin labiaalistumista, jälkitavun pitkän vokaalin supistumista ja vokaaliyhtymän assimilaatiota myös tavanomaisen sociolingvistisen vaihtelun näkökulmista. Tarkastelen litteroimaani murretta kontekstissaan: millaisia informantteja sekä vanhassa että uudessa aineistossa on ja voiko murrepiirteiden variaatiosta vetää jonkinlaisia johtopäätöksiä?

3.2. Aineiston purku

Tässä aluvuussa esittelen aineistoni muodostavia osasia: teen katsauksen nauhoitteisiin ja käsittelen informantteja yksityiskohtaisemmin. Pohdin myös käyttämieni menetelmien ongelmakohtia. Tärkein apukeino aineiston käsittelyssä lienee tekstien litterointi, jolla tarkoitetaan yleensä puhutun kielen puhtaaksikirjoittamista esimerkiksi nauhoitteelta sellaiseen muotoon, että on mahdollista saada kuva siitä, mitä on sanottu ja miten on sanottu. Litteraatiot voivat olla eritasoisia karkeutensa tai hienojakoisuutensa perusteella. Karkealla litteroinnilla voidaan tarkoittaa esimerkiksi sanatarkkaa puhtaaksikirjoittamista, jolloin ei oteta huomioon vaikkapa eleitä, ilmeitä tai taukoja. Litterointi on sitä hienompaa, mitä enemmän niin sanottuja ei-kielellisiä aineksia (Hakulinen 1995: 17) ja prosodisia piirteitä siitä voidaan erotella. Kaikki litterointiin liittyvät ratkaisut ovat tutkijan omia valintoja, jotka ovat luonnollisesti yhteydessä tutkimuksen tavoitteisiin (Seppänen 1995: 19).

Litteroitaessa käytettäviä merkkijärjestelmiä ovat kielitieteen ja erityisesti fonetiikan tarkoituksiin kehitetty *IPA* (*International Phonetic Alphabet*) ja suomalais-ugrilaisten kielten tutkimuksessa käytetty tarkekirjoitus eli *SUT* (Seppänen 1995: 19). Näitä järjestelmiä käytettäessä tarkastelun kohteena ovat erityisesti äänteet, joista transkriptiomerkkien tulisi kuvata mahdollisimman tarkasti. Tämän tutkimuksen tavoitteiden kannalta jokaisen äänteen tarkka analysointi ei ole tarpeellista, joten litterointi sopii siitä syystä paremmin vain aineiston tarkastelun apukeinoksi. Toisaalta *IPA*- tai *SUT*-merkistön käyttäminenkään ei olisi ollut kaukaa haettua, sillä tutkittavien murrepiirteiden esiintyessä nauhoitteilla yritän antaa

niistä mahdollisimman elävän ja todenmukaisen kuvan litteraattien kautta. Olen kuitenkin valinnut aineiston litterointia varten oman merkistöni, jonka esittelen myöhemmin.

Puheen äänitys ja litterointi eivät ole ongelmattomia saati yksinkertaisia tapoja tehdä tutkimusta. Vaikka objektiivinen tutkimusote ja tarkka kuulo lienevät jokaisen litterointiin tukeutuvan tutkijan haave, täydellisen tarkkaa ja neutraaleja havaintoja välittävää litteraatiota ei ole olemassakaan (Seppänen 1995: 19.) Murteita litteroitaessa puhtaaksikirjoituksen ulkoasuun voi vaikuttaa etenkin tutkijan oma murre, jos se vastaa tai on lähellä informanttien murretta. Toisin sanoen tutkija voi kuulla tutkittavia piirteitä sellaisissakin yhteyksissä, joissa niitä ei välttämättä edes esiinny. Myös nauhoitteen heikko laatu, haastavat äänitysolosuhteet tai puhujien runsas päällekkäinen keskustelu hankaloittavat litterointia merkittävästi. Lisäksi murrepiirteiden ylituotto tai välttely voivat vaikuttaa tutkimustuloksen luotettavuuteen heikentävästi. Kaikki edellä mainitut seikat ovat luonnollisesti voineet vaikuttaa myös tämän tutkimusaineiston litterointiin ja vääristää tuloksia.

Auli Hakulinen on kirjoittanut niin sanotusta naturalistisesta aineistosta, jolla tarkoitetaan havaintojen tekemistä keräämällä puhetta aidoista keskustelutilanteista. Hakulinen toteaa, että keskustelu ei ole kaaos ja että vuorovaikutus on yksityiskohtiaan myöten järjestäytynyttä toimintaa. (Hakulinen 1995: 15.) Tätä ajatusta yritän välittää myös omissa litteraatioissani, sillä olen nauhoittanut vain luonnollisia keskusteluita haastatteluiden sijaan. Toimimalla näin olen pyrkinyt siihen, että tilanteet olisivat mahdollisimman luontevia ja että puheenaiheet vaihtelisivat laidasta laitaan, jolloin toivoin saavani taltioitua nauhoitteille edustavan otoksen tutkittavien murrepiirteiden variantteja. On tavallista, että haastattelunomainen tilanne tai tiukka aiheessa pysyminen vaikuttavat murteen tuottoon: tällöin murteellisuuksia saatetaan joko alkaa korostaa tai karsia, mikä puolestaan vaikuttaa tutkimustuloksiin. Keskustelujen nauhoittamisessa on tietysti myös kääntöpuolensa: vaikka usea informantti ottaisi osaa samaan keskusteluun, jokaiselta voi olla vaikea saada kattavaa murrenäytettä eli tutkittavia piirteitä kuten labiaalistumista tai supistumista ei välttämättä sisälly puheenvuoroihin ollenkaan. Koska otin myös itse osaa nauhoilla kuultaviin keskusteluihin, on sillä voinut olla vaikutusta etenkin kahdenkeskisissä keskusteluissa siihen, millaisia jälkitavun pitkiä loppuvokaaleita kanssakeskustelijani on tuottanut. Aineistossa on muutama keskustelu, jossa puhun kaksin esimerkiksi n54b:n, m56b:n ja n16b:n kanssa. N16b:n kanssa käyty keskustelu

on uuden aineiston ainoa täysin kahden kesken käyty keskustelu. Muilla nauhoitteilla keskustelussa on joko alun alkaenkin useampi osanottaja tai siihen liittyy myöhemmin muita keskustelijoita. Murretta nauhoittaessani pyrin lähinnä myötäilemään ja olemaan suuremmin johdattelematta keskustelua, mutta on kuitenkin mahdollista, että oma puhumiseni ja nauhoitustilanteen jännittävyys ovat saattaneet vaikuttaa joidenkin keskustelijoiden murteen tuottoon. Myös inhimilliset rajoitteet kuten aika ja mahdollisuudet matkustaa tutkimuspaikkakunnalle vain lyhyeksi ajaksi kerrallaan pienentävät tutkimusaineiston kokoa. On kuitenkin normaalia, että tutkittavien piirteiden esiintymiä on nauhoitteiden pituuteen verraten vähän.

Vaikka tarkoitukseni oli tehdä litteraateista mahdollisimman ymmärrettäviä, toisinaan huono äänenlaatu tai runsas päällekkäispuhunta aiheuttivat tyhjiä, litteroimattomia kohtia nauhoitteiden purkuun. Päällekkäispuhunnan alut olen merkinnyt sanan tarkkuudella huomioimatta minkä tavun kohdalla päällekkäin puhuminen alkaa, toisin kuin esimerkiksi Seppäseltä (1995: 24) lainaamassani esimerkissä on tehty:

03 Timo: <↑Rakuu [naa
04 Ulpu: [Mie en oo koskaa=

Omat litterointimerkkini esittelen luvussa 3.2.3, Litterointimerkit. Aina, kun havainnollistan vanhassa tai uudessa aineistossa esiintyviä murrepiirteitä esimerkein, olen erottanut peräkkäiset, toisiinsa liittymättömät esimerkit suuremmalla rivivälillä. Vuoropuheluissa olen jättänyt rivivälin pienemmäksi. En siis ole numeroinut litteraatioiden rivejä erikseen, kuten yllä olevassa esimerkissä on tehty. Omien esimerkkieni perässä on liitetieto silloin, kun keskustelu tai osa siitä löytyy tutkimuksen liitteistä. Kaikki litteraatit eivät ymmärrettävästi mahtuneet osaksi liitteitä. Aineistoesimerkit on kirjoitettu kursiivilla.

3.2.1. Nauhoitteet

Kaikki omat murrenäytteeni on nauhoitettu Kiteen Heinoniemessä, noin 200 asukkaan kylässä. Heinoniemi kuuluu Kiteen läntisimpiin kyliin, ja maantieteellinen raja Pohjois-Karjalan ja Etelä-Savon välillä kulkeekin juuri kyseisellä seudulla. Usea informanttini joko asuu, on asunut tai vierailee Heinoniemessä sukulaisuussuhteiden vuoksi. Itse kävin Heinoniemessä neljä kertaa murteen äänittämistarkoituksessa aikavälillä 24.12.2014–5.4.2015.

Itse nauhoittamieni murrenäytteiden yhteiskesto oli noin 214 minuuttia, joista aineistoon valikoitui noin 125 minuuttia. Valitsin tutkimuksen kannalta olennaiset nauhoitteet murrenäytteen edustavuuden ja nauhoitteen äänenlaadun perusteella. Edustavuudella tarkoitan sitä, että näytteessä olisi mieluiten eri-ikäisiä puhujia ja ainakin jonkinlaista piirteiden variaatiota. Erityisesti sellaiset nauhoitekatkelmat, jossa esiintyy lähekkäin paljon tutkittavia piirteitä ovat olleet kiinnostavia variaation tarkastelun kannalta. Keskusteluihin osallistui vaihteleva määrä informantteja, vähintään tietenkin kaksi ja enintään kymmenen. Joukkokeskusteluiden tapauksessa päällekkäin puhunta oli luonnollisesti runsasta ja vaikeutti litterointia. Olen litteroinut aineistoksi valitsemani nauhoitteet kokonaisuudessaan, mutta tutkielman liitteet ovat vain katkelmia näistä kokonaisista litteraateista, sillä kokonaiset litteraatit voivat olla usean sivun pituisia. Samasta syystä myös joitakin itse nauhoittamani aineiston esimerkkikatkelmista ei löydy tutkielman liitteistä, vaan ne toimivat ainoastaan piirteitä havainnollistavina esimerkkeinä. Tällöin esimerkkikatkelman perässä ei ole liitetietoja. Nauhoitetuilla keskusteluilla ei ollut mitään ennalta määrättyä puheenaihetta vaan keskustelu oli vapaata. Toki tämänkaltainen ”kahvipöytäkeskustelujen” nauhoittaminen voi aiheuttaa tilanteeseen myös jäykkyyttä ja varovaista tai korostettua murteen puhumista, mutta näiden informanttien kohdalla jäykkyyttä ei juuri ollut havaittavissa, kunhan keskustelu pääsi alkuun. Yleensä nauhoitustilanteeseen liittyi jotain muuta toimintaa kuten seurapeliä pelaamista, lahjojen paketoimista ja kerran jopa roskien polttoa, joten puhuminen ja toiminnan kommentointi oli luontevaa ja tilanne ehkä siksi vapautuneempi.

Suomen murteiden nauhoitearkistosta tilaamani ja tässä työssä tutkimani tallenteet on nauhoitettu vuosina 1961–1963 Kiteen Papinniemessä, Kiteenlahdessa, Kontiolassa, Säyneenkylässä, Kantosyrjässä ja silloisessa Kiteen vanhainkodissa. Puhujista neljä on naisia ja neljä miehiä. Näihin tallenteisiin viitatessani olen toiminut samalla tavalla kuin omien nauhoitteideni kanssa, mutta vanhoja tallenteita en ole litteroinut eivätkä ne siten ole osa tutkimuksen liitteitä. Viittaan niihin murrearkiston SKNA-alkuisella näytenumerolla. Kahden vanhemman aineiston puhujan, m79a:n ja n76a:n, tallenteista on olemassa Eskelisen (1996) tekemät litteraatiot, joita olen lukenut kuunnellessani kyseisiä nauhoitteita. Kukin vanhan aineiston nauhoite kestää noin puolesta tunnista tuntiin.

3.2.2. Informantit

2010-luvun aineiston informanttien iät vaihtelevat ja kattavat neljä sukupolvea. Vanhimmat informantit ovat 98-, 84-, 79- ja 75-vuotiaita. Heitä nuoremman sukupolven informantit ovat kaikki ylittäneet 50 vuoden iän, ja nauhoitteiden nuorimmat informantit ovat 31-, 29-, 28- ja 16-vuotiaita. Olen litteroinut myös omaa puhettani ja viittaan itseäni litteraatioissa tunnistamalla *minä*, mutta olen jättänyt omassa puheessani mahdollisesti kuultavat kohdepiirteet aineiston ulkopuolelle. Nauhoitearkiston Kiteen murteen puhujista jokainen on syntynyt 1800-luvun puolella. Heistä kerron lisää omien nauhoitteiden informanttien esittelyn jälkeen. Jatkossa viittaan vanhempaan aineistoon a:lla ja uuteen b:llä informanttien omien tunnistajien perässä, esimerkiksi m79a ja m56b. 2010-luvun informanteistani selvä enemmistö on naisia, ja varsinkin nuoremmilla informanteilla on erilaisia taustoja. Olen merkinnyt taulukkoon 4 informanttien sukupuolen, iän, tunnisteen ja *muuta*-sarakeeseen ammatin ja mahdollisia huomionarvoisia tietoja esimerkiksi muualla kuin Kiteellä asumisesta.

Kaikki uuden aineiston informantit yhtä lukuunottamatta ovat syntyperäisiä kiteeläisiä, ja osa on asunut tai asuu tällä hetkellä jollain toisella paikkakunnalla. Yksi nauhoitteiden puhujista (m29) on englantilainen ja tästä syystä nauhoitteilla puhutaan ajoittain myös englantia. Hänen puhettaan en luonnollisesti ole litteroinut kovin suurella tarkkuudella, mutta englannin kielen käyttö on vaikuttanut informanttien puheen litterointiin esimerkiksi siten, että englannin kieltosana *no* on litteroitu yhdellä nauhoitteella muotoon *nou*, ettei se sekoittuisi suomen dialogipartikkeliin *no*. Vierasperäiset erisnimet kuten *New York* on kirjoitettu alkuperäisessä asussaan, ei ääntämyksen mukaisesti. M29 ei kuulu kuitenkaan informantteihin, eikä myöskään parilla nauhoitteella mukana oleva kolmivuotias tyttö (n3). Hänen jatkuvasti kehittyvä kielenkäyttönsä saa niin paljon vaikutteita ympäristöstä, ettei voida sanoa hänen idiolektinsä vielä muotoutuneen sellaiseksi kuin vaikkapa n16b:n, joka varmasti jo säätelee kielenkäyttöään ympäristön ja oman identiteettinsä mukaisesti.

On toki ymmärrettävä, että idiolekti voi muuttua koko ihmisiän ajan, ja yleensä siihen vaikuttavat juuri ympäristö ja ihmisen sosiaalisuus, halu kuulua ryhmään. Siksi informanttien idiolektistä eli yksilöllisestä puhetavasta on vaikea sanoa mitään tyhjentävää. Lappalaisen mukaan ”olennaista -- on muistaa, etteivät tilannetekijät – sen enempää kuin sekään, kuka

puhuja on – ennalta määrää, miten kussakin tilanteessa puhutaan. Puhuja voi oman repertoaarinsa rajoissa muokata omilla kielellisillä valinnoillaan puhetilannetta ja kuvaa itsestään. Siksi kieli, konteksti ja puhuja kuuluvatkin erottamattomasti yhteen ja niitä on syytä tarkastella yhdessä." (Lappalainen 2008: 83.) Tämän vuoksi olen jättänyt arvioimatta informanttien puhetta nauhoitustilanteessa. Huomion arvoista lienee tässä vain se, että kyseessä on nauhoitettu vapaa keskustelu, josta on tiedotettu ennakkoon. Lisäksi nauhoitustilanne voi vaikuttaa joidenkin informanttien tapaan käyttää kieltä tai haluun puhua, mutta esimerkiksi ryhmadynamiikkaan tai yleiseen tunnelmaan nauhoitusajankohtana en ole kiinnittänyt lainkaan huomiota. 1960-luvun nauhoitteiden tapauksessa en voikaan arvioida tai tietää tilanteesta enempää kuin nauhoitteilla kerrotaan, joten Lappalaisen huomio siitä, että tilanne ei sanele, kuinka puhujan tulisi käyttää kieltä, on sopiva linjaus tämän tutkielman puitteisiin. Tilanne voi toki vaikuttaa ja antaa ”ohjeita” puhujalle, mutta puhetapaa se ei suoranaisesti määrää. Paunonen on todennut tilanteen muodollisuuden vaikuttavan vaihtelun määrään: mitä muodollisempi tilanne on, sitä yleiskielisempää olisi myös keskustelijoiden puhe. (Paunonen 1989: 221.) Oman tutkimukseni puhetilanteet ovat kuitenkin hyvin epämuodollisia eivätkä ”vaadi” puhujalta muodollista ilmaisua. Jokainen informantti on siis saanut käyttää kieltä itselleen luonnollisimmalla tavalla ja puhua haluamansa verran.

Olen pyrkinyt säilyttämään nauhoitteiden puhujien anonymiteettiä antamalla jokaiselle sukupuolen ja iän mukaisen tunnisteiden, esimerkiksi m89a (mies, 89 vuotta, vanha aineisto) tai n54b (nainen, 54 vuotta, uusi aineisto). Käytän tunnisteita esimerkkikatkelmissa ja viitatessani informantteihin tekstin lomassa. Keskustelussa mukana olevaan henkilöön viitattaessa käytän litteraatioissa samoja tunnuksia. Nauhoitteilla on kuitenkin joitakin puheenvuoroja, joissa viitataan joko keskustelussa mukana olevaan tai sen ulkopuoliseen henkilöön siten, että erisnimen taipuessa sen pitkä loppuvokaali labiaalistuu:

n54b: *Kaisoo ei päästetä ennee keksimmää!* (liite 8).

Tällaisissa tapauksissa olen jättänyt erisnimen sellaisekseen. Myös lemmikkieläinten nimet olen jättänyt sensuroimatta. Informantit esitetään taulukoissa siinä järjestyksessä, jossa he esiintyvät nauhoitteilla. 1960-luvun nauhoitteiden tapauksessa informanttien taulukointijärjestys perustuu siihen, kenen informantin nauhan olen kuunnellut ja analysoinut ensimmäisenä. Tutkielman loppupuolella kerron laajemmin vanhempien ja nuorempien

informanttien välisistä variaation eroista. Puhuessani nuoremman polven informanteista viittaaan alle 50-vuotiaisiin uuden aineiston informantteihin. Vanhemman polven informanteilla puolestaan tarkoitan yli 50-vuotiaita informanttejani, mutta tämä pätee vain uuteen aineistoon. Jokainen 1960-luvun aineiston informantti on jopa yli 70-vuotias, joten en koe tarpeelliseksi jakaa heidän ryhmäänsä kahtia. Uuden aineiston kohdalla on kuitenkin luontevaa kategorisoida informantteja, sillä vanhempien informanttien iät nauhoitushetkellä alkavat 50 ikävuoden yläpuolelta, mikä muodostaa mielestäni selkeän rajan nuorempiin, jotka ovat kaikki alle 50-vuotiaita. Lisäksi lähes kaikki nuoremmat informantit ovat joko vanhempien informanttien lapsia, lapsenlapsia tai lapsenlapsenlapsia, ja tämä seikka tekee jaottelusta luontevan. Uuden aineiston informantit voitaisiin toki jakaa kolmeen tai neljäänkin polveen todellisten sukupolvien mukaisesti, mutta koen, että on luonnollista vertailla kahta saman informanttijoukon ryhmää, joista vanhempi ryhmä on kasvanut vahvemmin perinteisen agraarikulttuurin ympäröimänä, nuoremmat taas vaihtelevammassa ympäristössä.

Alla oleva taulukko esittelee uudemman aineiston informantit: sukupuolen, iän, tunnisteen ja muuta mahdollisesti kiinnostavaa tietoa. Jos asuinpaikasta ei ole tarkempaa tietoa, informantti on asunut koko ikänsä Kiteellä. Luettelosta puuttuvat m29 ja n3, jotka eivät kuulu tutkimuksen informantteihin, mutta ovat äänessä joillain nauhoitteilla.

Taulukko 4: uuden aineiston informantit

Sukupuoli	Ikä	Tunniste	Muuta
nainen	54	n54b	lastenhoitaja, asunut nuoruudessaan lyhyen ajan Helsingissä.
nainen	31	n31b	lähetyssihteeri, paluumuuttaja, asunut myös Helsingissä ja Lontoossa, matkustellut paljon.
mies	56	m56b	ent. maanviljelijä, asunut koko ikänsä samassa kylässä, jossa murrenäytteet on äänitetty.
nainen	52	n52b	laitoshuoltaja, tehnyt myös tehdastöitä.
nainen	16	n16b	lukiolainen
nainen	79	n79b	eläkeläinen, asunut nuoruutensa Savonrannalla Etelä-Savossa.
nainen	28	n28b	opiskelija, paljon alansa töitä tehnyt ”puhetyöläinen”, asuu Joensuussa
mies	28	m28b	tradenomi, asuu Joensuussa
mies	84	m84b	eläkeläinen, ent. maanviljelijä. Asunut koko ikänsä samassa kylässä, jossa murrenäytteet on äänitetty.

nainen	53	n53b	sairaanhoitaja
nainen	29	n29b	lastenhoitaja, asunut myös Outokummussa, nykyisin Kiteellä.
nainen	75	n75b	eläkeläinen, ent. postityöntekijä. Asunut noin 20 vuotta Orimattilassa, mutta asuu nykyään Kiteellä
nainen	98	n98b	eläkeläinen. Asunut noin 20 vuotta Orimattilassa, mutta asuu nykyään Kiteellä.

1960-luvun nauhoitteiden puhujat ovat tehneet maataloustöiden ohella esimerkiksi tehdas-, puutarha- ja räätälin töitä. Kahta naista lukuun ottamatta informantit ovat asuneet koko ikänsä Kiteellä, osa jopa kotikylässään. Erityisesti miehet näyttävät jääneen synnyinkyläänsä, mutta naiset ovat muuttaneet esimerkiksi avioitumisen yhteydessä joko kylästä toiseen tai jopa kokonaan toiselle paikkakunnalle. Vanhan aineiston ikäjakauma on melko homogeeninen uudempaan aineistoon verrattuna: kaikki informantit ovat pitkälti yli 70-vuotiaita. Kahden informantin, m79a:n ja n76a:n, murrenäytteet olivat hallussani paitsi nauhoitettuna myös litteroidussa muodossa teoksessa *Kiteen murretta* (Eskelinen 1996). Muut murrenäytteet ovat ainoastaan nauhoitettuja, ja olen litteroinut niistä vain esimerkeiksi aikomani katkelmat. Valmiiden litteraatioiden puuttuminen suuresta osasta vanhempaa aineistoa on voinut johtaa siihen, että m79a:n ja n76a:n murrepiirre-esiintymät ovat suurempia kuin muiden informanttien: heidän tapauksissaan olen voinut sekä lukea litteraatiota että kuunnella tallennetta, jolloin olen saattanut erottaa piirteitä helpommin. Vanhojen nauhoitteiden informanteille olen antanut tunnisteet samaa logiikkaa käyttäen kuin uudemmillekin, mutta tekstin lomassa erotan kaksi vanhan aineiston saman ikäistä miestä toisistaan viittaamalla heihin tunnisteilla m80/1a ja m80/2a.

Taulukko 5: Suomen murteiden nauhoitearkiston 1960-luvun informantit, ”vanhempi aineisto”

Sukupuoli	Ikä	Tunniste	Muuta
nainen	88	n88a	Muuttanut Kiteeltä Kymenlaakson seudulle
mies	89	m89a	Asunut samassa kylässä koko ikänsä
mies	80	m80/1a	Asunut samassa kylässä koko ikänsä
nainen	83	n83a	Muuttanut Kiteeltä Parikkalaan
nainen	85	n85a	Asunut useassa Kiteen kylässä
mies	80	m80/2a	Asunut samassa kylässä koko ikänsä
nainen	76	n76a	Muuttanut Kiteenlahdesta Kantosyrjään
mies	79	m79a	Asunut samassa kylässä koko ikänsä

3.2.3 Litterointimerkit

Äänitteiden litteroinnit olen tehnyt käyttämällä esimerkkinä ja osin yhdistelemällä Seppäsen (1995: 22) *Vuorovaikutus paperilla* -artikkelia ja Yli-Paavolan laatimia litterointiohjeita. Yli-Paavolan ohjeet on yksinkertaistettu niin sanotusta puolikarkeasta tarkekirjoituksesta (Yli-Paavola 1991), kun taas Seppäsen litteraatiot ovat hyvinkin tarkkoja. Omat litteraationi ovat toki karkeampia kuin kumpikaan käyttämäni malli, mutta aina jälkitavussa esiintyvien vokaalien labiaalistumien tai supistumien esiintyessä olen pyrkinyt hienojakoisempaan litterointiin. Samalla olen myös yrittänyt olla murteelle uskollinen litteroimalla esimerkiksi kuulemani liudennukset, diftongin reduktiot, rajakahdennukset, *η*-äänteet ja itämurteiden erikoisgeminaatiot, vaikka kyseiset murrepiirteet eivät olekaan tutkimuksen kohteina. Toimin näin, sillä halusin litteraatioiden välittävän kuvaa siitä, miltä Kiteen murre kuulostaa. Oheisessa taulukossa esittelen litteraateissa käyttämäni erikoismerkit selityksineen:

Taulukko 6: litterointimerkkien selitykset

Merkintä	Kuvaus
à	puolipitkä vokaali, esimerkiksi sanaa venytettäessä: <i>kalà</i>
ə	epämääräisesti ääntyvä vokaali
aaa	ylipitkä, venytetty vokaali, joka ilmaisee empimistä tai huudahdusta
kk	geminaatta
k(k)	ns. orastava geminaatio esimerkiksi monissa erikoisgeminaatiotapauksissa
η(η)	äng-ääne, esimerkiksi <i>sänky</i> , <i>onjella</i> (<i>ongella</i>)
..	rajakahdennus tai ns. laryngaaliklusiili vokaalialkuisen sanan edellä (<i>poja'' auto</i>)
(kuka)	suluissa oleva sana on kuultu epäselvästi
(--)	sana, josta ei ole saatu selvää
(---)	pidempi puhejakso, josta ei ole saatu selvää: tässä tutkielmassa usein päällekkäispuhunnan kohdalla
[päällekkäispuhunta alkaa
]	päällekkäispuhunta päättyy
[vesi]	hakasulkeiden sisältämä teksti on litteroijan lisäämä selitys
.	selkeä virkkeen loppu
?	kysymyslauseen päättävä merkki
!	huudahdukseen päättävä puhejakso
>>	suora esitys, toisen sanojen lainaaminen tai matkiminen
S	tai muu alkukirjain: keskustelun ulkopuolisen henkilön nimen lyhenne
ne-	takeltelua, oman puheen korjaamista tai sanan katkeaminen
hehe	naurua

Naurua ilmaisevaa *hehe* -merkintää lukuun ottamatta en ole ottanut litteroidessani huomioon muita ei-kielellisiä aineksia kuten yskähdyksiä, taukoja, ilmeitä, eleitä ja hengitystä kuten esimerkiksi Hakulinen tekee (1995: 17). Päädyin tällaiseen ratkaisuun, sillä pääpaino on nimenomaan murrepiirteiden tarkastelussa ei-kielellisten aineiden sijaan. Kuten Seppänenkin toteaa, jokainen puheen transkriptio tai litteraatio ”pyrkii palvelemaan mahdollisimman hyvin sitä tutkimusta, jota kyseisen aineiston avulla halutaan tehdä” (Seppänen 1995: 20).

4. Murrepiirteiden analyysi

Tutkielman analyysiosa koostuu nauhoitteilla esiintyvien jälkitavun pitkän loppuvokaalin labiaalistumien, supistumien ja assimiloituneiden vokaaliyhtymien supistumien toteutumien tarkastelusta. Kerron murrepiirteiden ilmenemistavoista, variaatiosta, jakautumisesta iän ja sukupuolen mukaan ja litteroinnin yhteydessä ilmi tulleista erityishuomioista. Erityishuomioita voivat olla esimerkiksi epätavallinen variaatio, aineistosta pois jääneet piirteet tai kielenulkoisten tekijöiden mahdollinen vaikutus variaatioon. Lisäksi teen katsauksen vanhojen murrenäytteiden variaatioon ja vertailen sitä omiin, nykypäivän näytteisiin. Käsittelen kunkin piirteen ilmenemistä ensin uudessa, sitten vanhassa aineistossa.

4.1. Jälkitavun pitkän vokaalin labiaalistumat nauhoitteilla

Seuraavaksi kerron, millaisissa kieliopillisissa muodoissa jälkitavun pitkän vokaalin labiaalistumat esiintyvät omilla 2010-luvun nauhoitteillani. Olen irrottanut esimerkit litteraatioista niitä ympäröivän lausekkeen tai joskus koko lauseen kanssa. Mielestäni esimerkit ovat ymmärrettävämpiä omassa kontekstissaan: näin lukijan on helpompi saada kuva sanotusta, vaikka koko litteraatiota ei olisikaan saatavilla.

Nauhoitteet osoittavat labiaalistuminen olevan yleistä ainakin pitkään vokaaliin päättyvien nominien partitiivisijoissa, esimerkiksi sanoissa *aeekkoo* (*aikaa*), *kuussattoo* (*kuusisataa*) ja *ommoo* (*omaa*). Labiaalistuminen on tavallista myös e-vartaloisten verbien yksikön ja monikon 3. persoonamuotojen ja passiivisten tai ns. nollapersoonasten verbimuotojen yhteydessä:

n75b: *konneihen* [koneiden] *kanssahan ne* [lääkärit] *nykysin kulukoo* (liite 9).

n98b: *joskus aina vähäm pyyhkässöö* (liite 9).

A:han päättyvät verbivartalot taas näyttävät labiaalistuvan useammassa kuin yhdessä kontekstissa. Labiaalistuminen koskee *a*-vartaloisten verbien osalta erityisesti infinitiivisesti käytettävää muotoa, verbiketjun loppuosaa tai koloratiivikonstruktioita kuten seuraavat esimerkit osoittavat:

n52b: *pitäsköhäm maistoo pilikollaan tuota limpparii ku ennom maesta(nu)* (liite 1).

m56b: *suatta lopettoo* [pelaamisen]

n98b: *sitte se niitä kuvija ottoor räiski*. (liite 9).

Paitsi puhujan idiolekti myös lauseyhteys voi vaikuttaa labiaalistumisen ilmenemistapoihin tai mahdollisuuteen. Esimerkiksi juuri verbien yhteydessä labiaalistumisen luontevuus riippuu verbin käyttökontekstista. Esimerkiksi verbi *lähteä* olisi labiaalistuneessa yksikön 3. persoonan muodossaan *Anni lähtöö*, mutta esimerkiksi osana verbiketjua *Annin pitää lähteä* se voi mahdollisesti muuntua muotoon *Annin pitää lähtii/lähtee*. Jälkimmäisessä kontekstissa muoto *lähtii* edustaisi siis assimiloituneen vokaalisyntymän supistumaa eli kokonaan toista murrepiirrettä kuin *lähtöö*. Pitkä loppuvokaali voi siis joko labiaalistua tai olla labiaalistumatta riippuen puhujasta, verbin käyttötavasta ja lauseyhteydestä. Tässäkin tapauksessa on kuitenkin muistettava, että murrepiirteitä ei voi arvottaa tai asettaa liukuvaan jatkumoon (Mielikäinen 1984: 190), sillä murre ei ole yleiskieleen pohjautuva ”huonempi” kielimuoto eivätkä yksittäiset murrepiirteet siten varsinaisesti toimi kielioppisääntöjen vaan puhujan idiolektin mukaisesti.

Labiaalistumista tavataan myös indikatiivin preesensmuotoisten verbien jälkitavujen pitkissä vokaaleissa, esimerkiksi:

n54b: *kyllä mie tämmöset ossoon*

n79b: *meinookkohan se A tu(o)tää-* (liite 3).

n54b: *patjoloilahan ne tytöt makkoo*

Kuten totesin jo aiemmin, A-vartaloisten verbien jälkitavun vokaalien labiaalistuminen on mahdollista myös ns. vAA-verbeissä, joissa verbivartalon loppuvokaali labiaalistuu ja saa päätteekseen vAA-liitteen:

n79b: *asunno suanum myönttiij ja vuokrovvaa* (liite 3).

Labiaalistuminen voi koskea lisäksi verbien imperatiivimuotoja, joiden labiaalistumia tämän tutkimuksen aineistoon ei kuitenkaan osunut yhtään:

m29: *mummo open the christmas presents*

n79b: *mitä*

n31b: *että avvaal lahjat* (liite 3).

n16b: *jaa Anni- no avaav vaa silmät* (liite 8).

Lisäksi kolmas eli niin sanottu *ma*-infinitiivi voi toisinaan sisältää labiaalistuneita vokaaleita:

n54b: *eihäm meile oikei sovi missä makkoommaa* [nukkumaan]

Alla oleva taulukko kuvaa labiaalistumisen kokonaismäärää uudessa aineistossa: kuinka monta kertaa labiaalistuminen toteutui kullakin informantilla ja kuinka monta kertaa se jäi toteutumatta eli tuotetut muodot olivat vaikkapa yleiskielen mukaisia tai muutoin erilaisia kuin labiaalistumisen on edellä kuvattu yleisesti olevan. Oikeanpuolimmaiseen sarakkeeseen on laskettu toteutumisprosentti jakamalla toteutuneiden labiaalistumien määrä piirteen kaikilla mahdollisilla labiaalistumiskerroilla, jotka nauhoitteella esiintyvät. Alin sarake kertoo piirteen toteutumisesta kaikilla 2010-luvun informanteilla yhteensä.

Taulukko 7: labiaalistumisen toteutuminen omilla nauhoitteillani

Informantti	Toteutuneet piirteet	Toteutumattomat piirteet	%
n52b	24	1	96
n54b	80	12	87
n31b	1	14	6
m56b	19	1	95
n16b	1	19	5
n79b	11	1	92
n28b	0	12	0
m84b	4	0	100
m28b	0	0	-
n53b	2	1	66
n98b	14	0	100
n75b	6	0	100
n29b	0	11	0
Yhteensä:	162	72	69

Voidaan havaita, että omassa informanttiryhmässäni vokaaleiden labiaalistuminen näyttäisi olevan sitä todennäköisempää, mitä vanhempi puhuja on. Toisaalta kaikilta puhujilta ei ole saatu niin kattavaa murrenäytettä, että prosenttiosuudet kertoisivat luotettavasti esimerkiksi siitä, käyttäkö jompikumpi sukupuoli piirrettä runsaammin. Jotkut henkilöt ovat saattaneet tuottaa labiaalistuneita muotoja vain vähän (esimerkiksi n53b ja m84b), kun taas m28b ei lausunut ollenkaan sellaisia muotoja, joiden yhteydessä labiaalistuminen olisi voinut toteutua. Nuorista informanteista vain kaksi, n31b ja n16b tuottivat molemmat yhden labiaalistuneen muodon. N31b:n labiaalistuminen koski *tulla*-verbiä ja n16b:n *mennä*-verbiä,

jotka ovat molemmat *e*-vartaloisia verbejä. Syitä yksittäisille labiaalistumisille on vaikea arvata, sillä suurin osa n31b:n ja n16b:n jälkitavujen pitkistä vokaaleista olivat labiaalistumattomia. Myöskään *vAA*-muotoisia labiaalistumia ei nuoremmilla informanteilla havaittu. Labiaalistumisiin on voinut kuitenkin vaikuttaa keskustelukumppaneiden välinen ikäero ja inhimillinen tapa mukailla yhteisön sisäistä rekisteriä tai murretta. Esimerkiksi n16b toteaa joululahjaksi saamistaan villasukista isoäidilleen n79b:lle seuraavasti:

n16b: *nää o ihan just hyvät*
n79b: *eikö n- eikö oo liija isot?*

n16b: *männöö jalakaan*

Huomionarvoinen yksityiskohta tässä katkelmassa on myös *jalakaan*-sanana *svaavokaali*, jota n16b ei muilla nauhoitteilla käytä. Toisaalta kaikkea vaihtelua ei voida selittää keskusteluseuralla ja siitä johtuvalla koodinvaihdolla; henkilön oma idiolekti lienee keskeisemmässä asemassa kuin keskustelun sosiaalinen yhtenäisyys. Alla olevassa esimerkkikatkelmassa n54b ja n31b keskustelevat siitä, kuinka jotkut ihmiset eivät halua heittää vanhoja, tarpeettomia tavaroita pois vaan säilyttävät niitä muistoina. N31b käyttää tässä *tulla*-verbiä *e*-vartaloisena, kun taas n54b vastaa labiaalistunutta muotoa käyttäen. Keskustelussa mainittu *V* on keskustelun ulkopuolinen henkilö.

n54b: *joo jotkut haluvaa niissä muistoissa olla*
n31b: *V:stä tullee kansa sellane suojelija hehe*
n54b: *tullookko?*
n31b: *hehe tullee (---) >>ei sitä voi heittää!>>*
(liite 6).

Kuitenkaan se, että nuoremmilla informanteilla esiintyy labiaalistumista vähemmän kuin vanhemmilla, ei välttämättä vielä osoita murteen muuttuneen mitenkään ratkaisevasti. Kyseessä voi olla myös väliaikainen vaihe, jolloin nuorempi polvi irrottautuu vanhemmasta puhumalla eri lailla (Lappalainen 2008: 70). Toisaalta Mielikäinen esittää ”nuorten luopuvan ensiksi vanhoista murrepiirteistä ja omaksuvan vieraita variantteja. Lisäksi heidän puheensa on monilta osin yhdenmukaistumassa.” (Mielikäinen 1986.) Myös ihmisten suurempi liikkuvuus työn ja opiskelun perässä altistaa erilaisten murrepiirrevarianttien omaksumiselle. Moni 2010-luvun alle 50-vuotiaista informanteista onkin opiskellut tai opiskelee parhaillaan toisella paikkakunnalla. N31b on opiskellut ja tehnyt töitä Helsingissä, minkä jälkeen muuttanut pariaksi vuodeksi Lontooseen työskentelemään ja sittemmin palannut

synnyinseuduilleen. Muut nuoremmat informantit ovat opiskellessaan pysytelleet Pohjois-Karjalan sisällä, mutta muuttaneet esimerkiksi Joensuuhun. Nuorin informantti ei ole toistaiseksi asunut muualla kuin Kiteellä, sillä hän opiskelee parhaillaan paikallisessa lukiossa. Toisaalta kaikki vanhemman polven informantitkaan eivät ole pysytelleet täysin paikoillaan: n75b ja n98b muuttivat 1980-luvun lopulla Orimattilaan Päijät-Hämeen seudulle, mutta palasivat jälleen Kiteelle parikymmentä vuotta myöhemmin. Labiaalistuminen toteutuu silti heidän murteessaan jokaisessa sille suotuisassa yhteydessä, eikä muita variantteja ole. Olisi luontevaa olettaa, että pitkän ajanjakson asuminen kokonaan toisenlaisen murteen vaikutuspiirissä muuttaisi n75b:n ja n98b:n murretta tai synnyttäisi siihen enemmän variaatiota. Vähäiseen variaatioon on kuitenkin useita mahdollisia syitä: esimerkiksi korkea ikä uudelle paikkakunnalle muutettaessa, paluumuutto muutamaa vuotta ennen tämän tutkimuksen tekoa, jolloin mahdolliset vaikutteet Orimattilan seudun murteesta olisivat jo tasaantuneet tai yksinkertaisesti oman murteen aktiivinen säilyttäminen läpi koko ajan, jolloin on asuttu muualla. Syytä on kuitenkin mahdotonta täydellisesti selvittää, mutta näyttäisi siltä, että Mielikäisen kommentti nuorten aktiivisemmasta erilaisten varianttien omaksumisesta pitäisi paikkansa ainakin tämän tutkimuksen kohdalla.

Sellaiset muodot, joiden labiaalistuminen oli epäselvää, eivät päätyneet osaksi tutkimuksen aineistoa. Tällöin litteraateissa on käytetty merkkiä *ə* osoittamaan huonosti kuultua tai epämääräisesti äännettyä vokaalia. Esimerkkinä toimii katkelma, jossa mietitään erään keskustelun ulkopuolisen henkilön osoitetta:

n79b: *joo niin (ku) se o sielää- Kuikantieläkös se o?*

n54b: *nii lähelä Kai(s)səə*
(liite 3).

Aineistosta jäi pois myös *männä* -verbistä johdettu substantiivi *mänö*, sillä siinä ei ole pitkää vokaalia, ja samoin sen yleiskielinen muoto *meno* sisältää jo itsessään labiaalivokaalin *o*. Tässä katkelmassa väitellään, mitä joulukortin kuva esittää:

n31b: *perinteinej joulukirkkoom mänö*

minä: *ni hehe*

kaikki: *hehe*

m28b: *mistä sen tietää (---) ne on kot- kottiin mänössä tai*

minä: *se ov vähä- hehe se ov vähän tulkinnallista hehe*

m28b: *postia hakemmaa hehe ei tuosta- mikä kirkkoom meno tuossa nyt o? hehe*

kaikki: *hehe*

n28b: *on se kirkkoom mänö*
(liite 3).

Taulukko alla esittää informanteittain, kuinka monta kertaa labiaalistuminen toteutui tai jäi toteutumatta 1960-luvun aineistossa. Toteutumisprosentti on laskettu samalla tavalla kuin aiemmassa taulukossa 7. Jatkossa muut tutkittavien piirteiden toteutumista kuvaavat taulukot sarakkeineen on nimetty samalla logiikalla kuin kaksi edeltävää.

Taulukko 8: Labiaalistumisen toteutuminen 1960-luvun nauhoitteilla

Informantti	Toteutuneet piirteet	Toteutumattomat piirteet	%
n88a	13	14	48
m89a	28	0	100
m80/1a	32	0	100
n83a	64	2	97
n85a	53	2	96
m80/2a	24	0	100
n76a	106	2	98
m79a	77	3	96
Yhteensä:	397	23	95

1960-luvun nauhoitteissa labiaalistuminen näyttää toteutuvan samanlaisissa konteksteissa kuin edellä: erityisesti partitiivin, *ma*-infinitiivin, erilaisten verbiketjujen, mutta myös verbin yksikön ja monikon 3. persoonan yhteydessä:

m80/2a: *kolome ikkunoo siinä olj* (SKNA 2328).

n76a: *kuka mies rupes millonnii tu(o)ta viskoomaa* (SKNA 3595).

m80/2a: *ihehän ne pit kuatoo* (SKNA 2328).

n76a: *paljoha noista korvovaat* (SKNA 3595).

Pääsääntöisesti labiaalistuminen on 1960-luvun nauhoitteissa melko systemaattista lukuun ottamatta yhtä naishenkilöä, jolla esiintyy labiaalistuneiden sanojen lisäksi myös niiden yleiskielisempiä muotoja kuten:

n88a: *sinne pit viijä syksylä aina viljaa*

kolome poikaa

kermaa käytettiiv vua siinä

(SKNA 818).

Myös esimerkiksi informantti n83a tuotti labiaalistumattomia muotoja, joista toinen oli selkeästi jonkun toisen puheen suoraa esittämistä:

n83a: (*se*) *sano oleha hiljjaa* (SKNA 2320).

Toisen puheen lainaaminen voi olla syynä *hiljjaa*-sanana labiaalistumatta jäämiselle: ”tämän sanoi joku toinen, en minä.” Puhuja saattaa myös hakea muodollisempaa ilmaisutyyliä tai etäännyttää häntä komentanutta henkilöä itsestään. Syytä on kuitenkin mahdoton sanoa varmasti, ja kyseinen informantti tuottaakin myös toisen labiaalistumattoman muodon, jossa hän ei lainaa ketään:

n83a: *sitte keittivät perunaa* (SKNA 2320).

Jos halutaan etsiä selityksiä labiaalistumattomille muodoille, voidaan vedota myös nauhoitustilanteeseen: ehkä puhuja on jännittänyt hieman eri murteella puhuvaa haastattelijaa tai tilannetta yleisesti ja siksi pudottanut välillä murteellisuuksia omasta puheestaan pois. Jännitys ja nauhurin arastelu voi olla syynä monenlaiseen variaatioon omat nauhoitteeni mukaan lukien, mutta tätä on mahdotonta täysin varmasti arvioida, ellei puhuja itse tuo sitä jotenkin ilmi. On myös ymmärrettävä, etteivät murrepiirteet toteudu joka kerta samankaltaisina tietyn mallin mukaisesti vaan puheeseen voivat vaikuttaa monet keskustelun ulkopuoliset seikat.

Informantti n88a on asunut Kiteen lisäksi Kymenlaaksonseudulla, mikä voi olla yksi selitys jäljitavun loppuvokaalien vähäisemmälle labiaalistumiselle. Hän käyttää myös muita tutkittavia piirteitä hieman vähemmän kuin muut 1960-luvun nauhoitteiden informantit. Kiinnostava on myös saman henkilön nauhoitteella kuuluva lause *mie en suvanu viinajjuontoo* (*en suvainnut viinanjuontia*). Tavallisesti sananloppuiset *ia*-vokaaliyhtymät ainoastaan assimiloituvat pitkäksi vokaaliksi, esimerkiksi *viinanjuontia* > *viinanjuontii*, mutta tässä tapauksessa vokaalit ovat assimilaation lisäksi labiaalistuneet. Tällaisia tapauksia en ole kuitenkaan laskenut labiaalistumiseksi tai miksikään muuksi tutkittavista murrepiirteistä, sillä ne eivät täytä tutkittaville piirteille ominaisia tuntomerkkejä, vaikka todennäköisesti jotain sukua niille ovatkin. Korostan kuitenkin vielä, ettei yhtä ”oikeaa” tapaa puhua murretta ole olemassa vaan jokainen puhuja käyttää kieltä yksilöllisesti. Yksilö voi tietenkin varioida murrepiirteitä idiolektinsä ja kielellisten kykyjensä rajoissa millaisiin

muotoihin tahansa, mutta tutkimuksen fokus on silti vain tietyn muotoisissa piirteissä. Siksi informanttien tuottamien murrepiirteiden analyysin apuna toimivat parhaiten "prototyyppiset" esimerkit, jotka esiintyvät tutkimuksen teoriakirjallisuudessa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteikö murrepiirteiden tavanomaisesta ilmenemisestä poikkeava variaatio olisi kiinnostavaa ja maininnan arvoista. Mielenkiintoista onkin, että n88a tuottaa myöhemmin samalla nauhoitteella lauseen *en tajunnu alasairalastakkaan tuontoo (tuontia) tänne* kertoessaan sairastamastaan vakavasta kuumetaudista. Tässä *tuontoo* muistuttaa rakenteeltaan ja muodostumistavaltaan aivan *viinanjuontoo*-partitiivimuotoa. Tällainen johdonmukaisuus voi kieliä kyseisen piirteen olevan osa n88a:n yksilöllistä kielenkäyttöä, jollei kyseessä ole jokin jo hiipunut pienen käyttäjäryhmän murrepiirre.

Toinen labiaalistumisen tavanomaisesta määritelmästä poikkeava variantti on m80/2a:n puheenvuoro räätälin työvälineistä:

m80/2b: *se tok'' oo lan^hkuu* [lankaa] (SKNA 2328).

Tässä *lankaa*-partitiivimuodon jälkitavun pitkä vokaali tavanomaisesta poiketen labiaalistuu pitkän *o*:n sijasta *u*:ksi. Vokaali on pyöreä ja siten täyttäisi labiaalistumisen määritelmän, mutta jää marginaaliseksi poikkeamaksi, sillä *lan^hkuu*-tyyppinen labiaalistuminen tapahtuu nauhoitteilla vain kerran. Näin ollen tämäkin piirre on jäänyt aineiston ulkopuolelle.

Labiaalistuminen on selvästi systemaattisempaa 1960-luvun nauhoitteiden miehillä naisiin verrattuna. Vain yksi miesinformanteista (m79a) tuotti muutaman labiaalistumattoman muodon, kun taas kaikki vanhemman aineiston naiset tuottivat sekä labiaalistuneita että labiaalistumattomia muotoja.

4.2. Jälkitavun pitkän vokaalin supistumat nauhoitteilla

Jälkitavun pitkien vokaalien supistumia voidaan tavata ainakin verbien indikatiivi- ja imperatiivimuodoissa, nominien partitiivimuodoissa (Turunen 1959: 262–263) ja *ma*-infinitiivin yhteydessä. γ -spirantin katoamisesta aiheutuneita *huoneessa* > *huoniissa* -tyyppisiä supistumia oli ainoastaan vanhemmassa aineistossa ja tähän seikkaan palaan käsitellessäni kyseisen aineiston piirre-esiintymiä. Muilta osin jälkitavun pitkän vokaalin supistumia esiintyi samoissa kieliopillisissa konteksteissa sekä omilla nauhoitteillani että

nauhoitearkiston materiaaleilla. Alla on esimerkkejä, jotka ovat peräisin sekä itse nauhoittamastani aineistosta että nauhoitearkiston äänitteiltä:

m89a: *piti tietee jotta ei vejästäs syrjään sitä perästä tulevoo* (SKNA 2315).

n79b: *ottakkee jottaä juomista*

n76a: *tulj ahoksesta jyvvee* (SKNA 3595).

n76a: *kuka marjoo kuka sientä kerreemmää* (SKNA 3595).

Alla oleva taulukko 9 on yhteenveto jälkitavun pitkän vokaalin supistumista uudessa aineistossa:

Taulukko 9: jälkitavun pitkän vokaalin supistumien toteutuminen omilla nauhoitteillani

Informantti	Toteutuneet piirteet	Toteutumattomat piirteet	%
n52b	9	0	100
n54b	19	0	100
n31b	0	4	0
m56b	7	0	100
n16b	1	11	8
n79b	2	0	100
n28b	0	0	-
m84b	0	0	-
m28b	0	0	-
n53b	4	0	100
n98b	9	0	100
n75b	3	0	100
n29b	0	5	0
Yhteensä:	54	20	73

Pitkän loppuvokaalin supistumien pienehkö esiintymismäärä uudessa aineistossa oli yllättävää. Taulukosta 9 voidaan kuitenkin havaita, että ne informantit, joiden murrenäytteissä piirrettä esiintyy, eivät pääsääntöisesti juuri tuottaneet tästä tyypistä poikkeavia variantteja lukuun ottamatta n16b:tä. Pitkän loppuvokaalin supistumaa voisi siis tämän tutkimuksen uudemmasta aineistosta tehtyjen havaintojen perusteella kutsua ”joko-tai”-piirteeksi: informantti joko käyttää sitä tai ei. Toisaalta pienehkö informanttijoukko ja vähäiset kontekstit, joissa piirre voisi esiintyä, eivät mahdollista näin rajua yleistämistä. Samoista syistä ei myöskään voida luotettavasti arvioida, käyttääkö jompikumpi sukupuoli murrepiirrettä aktiivisemmin. Piirteen perusteellinen tutkiminen vaatisi suuremman otannan.

Vaikuttaa kuitenkin luonnolliselta, että tässä nuorilla informanteilla piirrettä ei esiinny ollenkaan tai esiintyy vähän verrattuna vanhempiin informantteihin. Mantila (2004: 329) liittää joidenkin murteellisten puhekielen piirteiden karttamisen nuoreen ikään, mikä voi olla yksi selitys sille, että etenkin uuden aineiston nuoremmat informantit (ne, jotka ovat tuottaneet jälkitavun supistumia mahdollistavia muotoja) eivät juuri käytä supistuneita muotoja vaan ”muodollisempaa” vaihtoehtoa.

Muutama informantti – n28b, m84b ja m28b – eivät tuottaneet lainkaan jälkitavun pitkän vokaalin supistumia mahdollistavia kieliopillisia konteksteja. Etenkin m84b:n ja m28b:n puheenvuorot olivat lyhyitä ja he istuivat keskustelujen aikana kaukana nauhurista, mikä vaikutti puheenvuorojen äänenlaatuun heikentävästi. Muiden vanhemman polven informanttien jälkitavun pitkät vokaalit ovat jotain muuta kuin yleiskielistä muotoa, joten ei voida olettaa, että m84b:n kielenkäyttöön jälkitavun pitkän vokaalin supistumat eivät kuuluisi lainkaan. N28b:n puhe on kautta nauhoitteiden melko yleiskielistä siinä mielessä, ettei hän käytä kertaakaan tutkittavia piirteitä, vaikka niille mahdollisia konteksteja esiintyisi hänen puhuessaan. Hänen idiolektiinsä kuuluu kuitenkin esimerkiksi yleisgeminatiota ja muita savolaismurteiden piirteitä. Esittelin taulukossa 4 uusien nauhoitteiden informanttien taustoja, ja kerroin n28b:n olevan paljon alansa töitä tehnyt puhetyöläinen. Hän on luonnostaankin selkeäsanainen, mutta koulutustaustalla voi olla vaikutusta hänen ulosantiinsa myös vapaa-ajalla. Paunosen mukaan työssä käyttämämme puhekieli ei ole varmuudella sama kieli kuin se, jolla puhumme perhepiirissä (Paunonen 1989: 221). Varmasti voidaan todeta vain, että informanttien taustat ja erilaisiin puheyhteisöihin kuuluminen heijastuvat heidän puhekieleensä (Paunonen 1989: 220), mutta yksittäistä syytä jonkin piirteen käytölle tai käyttämättä jättämiselle on vaikeaa osoittaa.

Jouduin jättämään myös joitakin jälkitavun pitkän vokaalin supistumia aineiston ulkopuolelle. Tärkein syy pois jättämiselle oli lausuman epäselvyys nauhoitteen heikon äänenlaadun johdosta. Esimerkiksi n98b:n epäselvä lausuma *pittää käyttöö* (*pittää käyttää*) on ensinnäkin jälkimmäisen sanan pitkän vokaalin laadun perusteella lähellä labiaalistumista, mutta toisaalta verbi *käyttää* ohjaisi tulkitsemaan lausumaa jonkinlaisena jälkitavun pitkän vokaalin supistumana tai muuna varianttina, sillä usein *käyttää*-verbi esiintyy Kiteen murteessa muodossa *käyttee*. Joka tapauksessa lausuman äänenlaatu oli niin heikko, että se

on jätetty pois aineistosta. Tällainen variointi kuitenkin osoittaa, että jälkitavun pitkien vokaalien variaation tulkintaan olisi useita lähestymistapoja, eikä yhtä oikeata tapaa ole yksinkertaista osoittaa. Erityisesti edellisen kaltaiset monitulkintaiset tai oman määritelmäni ulkopuolelle jäävät variantit ovat ongelmallisia, mutta samalla myös mielenkiintoisia.

Alla olevassa taulukossa on tietoa jälkitavun pitkän vokaalin supistumien esiintymistä 1960-luvun aineistossa.

Taulukko 10: jälkitavun pitkän vokaalin supistumien toteutuminen 1960-luvun aineistossa

Informantti	Toteutuneet piirteet	Toteutumattomat piirteet	%
n88a	12	5	70
m89a	16	0	100
m80/1a	7	0	100
n83a	11	1	92
n85a	9	1	90
m80/2a	4	1	80
n76a	23	0	100
m79a	54	3	95
Yhteensä	136	11	92

Nauhoitearkistosta hankittu aineisto antaa jälkitavun pitkän vokaalin supistumisesta toisenlaisen kuvan kuin uusi, 2010-luvun aineisto. Piirteen toteutumisessa on enemmän vaihtelua sekä toteutumiskerroissa että sukupuolten välillä. Näyttäisi siltä, että piirre on ollut vahvempi vielä 1960-luvulla, mutta koska uusi aineisto ei tarjoa täysin luotettavaa informaatiota supistumien esiintymisestä, kattavaa vertailua ei voida toteuttaa. Teoriatietoon on tietenkin mahdollista nojata: murteiden sanotaan yhtenäistyneen aikojen saatossa esimerkiksi ihmisten välisen kommunikoinnin ja liikkuvuuden takia (Pajarinen 1996), mutta uuden aineiston epätasaisen sukupuolijakauman ja murrenäytteiden riittämättömyyden perusteella piirteen todellinen esiintyminen jää arvailun varaan. Toisaalta murrepiirteiden pienikin esiintymismäärä on tulos, jonka valossa tämän tutkimuksen loppupäätelmät tehdään.

Jos tarkastellaan piirteen toteutumisprosenttia yksittäisten informanttien kohdalla vanhassa aineistossa, voidaan huomata, että jälkitavun pitkän vokaalin supistuminen toteutuu useammin kuin on toteutumatta. Vanhan aineiston informanteista kolmella – kahdella miehellä ja yhdellä naisella – jälkitavun pitkän loppuvokaalin supistuminen toteutuu kaikissa mahdollisissa tapauksissa ja konteksteissa. N88a:lla piirre toteutuu vaihtelevammin kuin muilla, mutta joukkoon mahtuu myös neljä muuta informanttia, joilla piirre ei toteudu joka

kerta. Yksi näistä informanteista, m80/1a, tuottaa nauhoitteella kaksi kertaa mielenkiintoisen adessiivimuodon sanasta *kevät* > *kevveelä*. Muilla informanteilla supistuneita muotoja ei esiinny adessiivin yhteydessä vanhassa tai uudessakaan aineistossa, mutta *kevveelä* täyttää ehdon, jossa pitkä vokaali muuntuu joksikin toiseksi vokaaliksi. Tässä tapauksessa *ä* ”muuntuu” *e*:ksi, ja siten se on valittu osaksi aineistoa. Uudessa aineistossa ei esiintynyt lainkaan *huoneessa* > *huon(n)iissa* -tyyppistä jälkitavun pitkän vokaalin supistumista, mutta vanhempi aineisto osoittaa myös tämänkaltaista variaatiota. Informantit n85a ja m89a tuottavat nauhoitteillaan seuraavat lauseet:

n85a: [puhuu tontin koosta] *mua [maa] käyp iha siihel lampii* [lampeen] (SKNA 2321).

m89a: *ilimottivat kuolliiks* [kuolleeeksi] (SKNA 2315).

Tämänkaltaisen variaation lasken aineistoon kuuluvaksi. Vanhempi aineisto sisälsi kuitenkin kaksi varianttitapausta informantilta m79a, jotka muistuttivat n98b:n *pittää käyttö* -lausumaa. Jälkitavun pitkän vokaalin sisältävät imperatiivimuodot, jotka tavallisessa tapauksessa muuntuisivat kiteeläisittäin todennäköisemmin muotoon *kuulkeeha(n)* ja *tuokeehan tänne* kuuluivat m79a:n nauhoitteella muodoissa *kuulkooha* ja *tuokoohan tänne* (SKNA 3428). Variaatiota on tietenkin yhtä monenlaista kuin puhujiakin, eikä voida sulkea pois, etteivät kyseiset esimerkit olisi esimerkiksi jostain lähimurteesta peräisin olevia variantteja tai informantille ominainen tapa puhua. Kuitenkaan esimerkiksi Turusen äännehistoriassa (1959) edellä mainitun kaltaista piirrettä ei ole esitelty. Kettusen (1940) kartassa 181 on piirteiden (*hän*) *ajaa, jättää* -kohdalla esitetty *jättöö* -muotoisen verbin esiintyvän Hirvensalmen seudulla Etelä-Savon maakunnassa, joka on kuitenkin maantieteellisesti kaukana Kiteestä. Lisäksi Kettusen *jättöö*-piirteen edelle asettama pronomini *hän* ohjaisi tulkitsemaan piirrettä käytettävän Hirvensalmen seudulla muodossa *hän jättöö*, kun taas Kiteellä labiaalistuminen ja pitkän vokaalin supistuminen toteutuvat tavallisemmin indikatiivimuodossa, osana verbiketjua, esimerkiksi *pittää jättee*. Kun piirrettä ei voida kutsua kunnolla labiaalistumaksi tai jälkitavun pitkän vokaalin supistumaksi, on vaikea arvioida, kumman piirteen variaation piiriin se kuuluisi. Variaatiota piirre joka tapauksessa on, joskin hieman määritelmästä poikkeavaa. Tästä johtuen m79a:n lausumat *kuulkooha* ja *tuokoohan tänne* eivät ole päätyneet osaksi tutkimusaineistoa.

4.3. Jälkitavun vokaaliyhtymän assimilaation supistumat nauhoitteilla

Jälkitavun vokaaliyhtymän assimilaation supistumatapaukset ovat yleisiä sellaisten adjektiivien sekä verbi- ja partitiivimuotojen yhteydessä, joiden sanavartalo päättyy *eA*- tai *OA*-vokaaliyhtymään. 2010-luvun nauhoitteilla oli kuultavissa seuraavat esimerkit:

n54b: *tuljkos se se L kippiiks?* (liite 1)

n52b: *pittää lähtti nii aikassee*

n98b: *oha sielä [kirkossa] olluj joukkuu [joukkoa] hyvästi* (liite 9).

Tämä murrepiirreryhmä sisälsi pari muotoa, joiden aineistoon kuulumista ja siitä pois jättämistä joudun hieman perustelemaan: Vaikka muodot *lattiille* (*lattialle*) ja *assiita* (*asiaa*) näyttävät äkkiseltään edustavan samoja murrepiirteitä kuin vaikkapa *pittää lähtti* (*pitää lähteä*) ja *ei ruppii* (*ei rupea*), ne eivät kuitenkaan ole osa tutkimusaineistoa, sillä niiden tapauksessa sanan lopussa oleva vokaaliyhtymä ainoastaan assimiloituu, muttei supistu ja samalla muutu kokonaan toiseksi vokaaliksi. Toinen murrepiirre, joka puolestaan kuuluu mielestäni olennaisesti aineistoon, on *-vAA*-päätteiset verbit (*katkivvaa*, *rupivvaa*). Näiden verbien taustasta kerroin jo tutkielman teoriaosuudessa, ja ne kiinnostavat minua juuri assimilaation kautta syntyneen supistuneen vokaalinsa vuoksi, olkoonkin, että *-vAA*-loppuisten verbien tapauksessa sanavartalon käsitettä joudutaan hieman venyttämään (ks. tutkielman sivut 17–18).

Seuraava taulukko tiivistää uudesta aineistosta tekemäni havainnot: montako kertaa jälkitavun vokaaliyhtymän assimilaation supistumia on esiintynyt kunkin informantin kohdalla ja montako kertaa piirre ei toteutunut suotuisassa kontekstissa. Oikean puolimmaisessa sarakkeessa on piirteen toteutumisprosentti. Alin rivi kertoo murrepiirteen esiintymisestä kaikilla informanteilla yhteensä.

Taulukko 11: assimilaation supistumien toteutuminen omilla nauhoitteillani

Informantti	Toteutuneet piirteet	Toteutumattomat piirteet	%
n52b	5	0	100
n54b	10	23	30
n31b	0	10	0
m56b	2	2	50
n16b	0	5	0
n79b	2	1	67
n28b	0	1	0
m84b	0	0	-
m28b	0	1	0
n53b	0	1	0
n98b	4	5	44
n75b	1	2	33
n29b	0	6	0
Yhteensä:	24	57	30

Taulukon osoittamista luvuista voidaan huomata, että assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumien käyttö puheessa vaihtelee paljon informanttien välillä. Niin sanottu nuorempi polvi eli alle 50-vuotiaat eivät ole käyttäneet piirrettä lainkaan, vaikka sen olisi ollut mahdollista toteutua useassa kontekstissa eli monen yleiskielen *eA*- tai *-OA*-yhtymän yhteydessä. Vanhempi polvi kyllä käyttää piirrettä, mutta nauhoitteille tallennettu puhe osoittaa piirteen toteutuvan hyvin vaihtelevasti. M84b on ainoa informantti, jonka puheessa ei kuulla kyseisiä vokaaliyhtymiä, joten sekä toteutuneiden että toteutumattomien piirteiden sarake jää nolllille hänen osaltaan. M84b osallistuu nauhoitteilla kuultaviin keskusteluihin vain vähän, ja toisinaan hänen puheensa kuuluu kauempaa mikä tekee siitä epäselvää. Näistä seikoista johtuen hänen puheessaan ei kuulla muita tutkittavia murrepiirteitä labiaalistumisen lisäksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö jälkitavun pitkän vokaalin tai assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumat koskaan toteutuisi hänen kielenkäytössään. Ainoa tämän aineiston informantti, jonka puheessa jokainen assimiloituneen *-eA*- tai *-OA*-vokaaliyhtymän supistuma toteutuu, on n52b. Toisaalta hänen puhettaan ei ole nauhoilla yhtä paljon kuin vaikkapa n54b:n, jolla on piirteestä selkeästi suurin ja siten luotettavin jakauma. Ei voida siis päätellä n52b:n assimiloituneiden vokaaliyhtymien olevan aina supistunutta muotoa vailla variaatiota. Sama pätee m56b:hen, n79b:hen, n53b:hen ja n75b:hen: piirteen vähäinen esiintymismäärä vaikuttaa sen todellisen keskimääräisen esiintymisosuuden arviointiin

heikentävästi. N98b on tuottanut assimilaation supistumia mahdollistavia puhekonteksteja yhteensä yhdeksän kertaa, mikä tarjoaa jo hieman luotettavamman arviointipohjan.

Nuoremman polven informantit eli alle 50-vuotiaat eivät tuottaneet assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuneita muotoja lainkaan. N28b ja m28b tuottivat molemmat vain yhden sellaisen muodon, jonka yhteydessä piirre olisi ollut otollinen, kun taas muut nuoremmat informantit tuottivat useampia tällaisia muotoja. Tässä muutama nuoren informantin puhuma supistumaton, mutta yleis- tai erikoisgeminaatiota sisältävä esimerkki:

n28b: *se oli kippeenä*

n16b: *nokus se koko aja sannoo miun nimme* (liite 7).

n16b: *ei näi issoo* [palaa piirakasta]

m28b: *tää on kuitenkin aika tärkeä kysymys* (liite 3).

Toteutumattomiakaan piirteitä ei kuitenkaan ole kovin runsaasti, mikä jälleen vaikeuttaa luotettavan arvion antamista piirteen käyttämättömyydelle. Toisaalta tällainen tulos kohtaisi sen teorian tiedon kanssa, kuinka nuoremmat ihmiset omaksuvat yleiskielisiä ja uusia variantteja vanhoja herkemmin (esim. Mielikäinen 1986). Myös opiskelujen ja työn perässä muuttaminen sekä kaikenlaiset ihmiskontaktit muokkaavat yksilön tapoja puhua. Nuori ikä yhdistettynä naissukupuoleen – naiset ovat selkeänä enemmistönä tässä tutkimuksessa – puolestaan sopii yhteen Mantilan ajatusten kanssa. Jotkin murrepiirteet mielletään Mantilan mukaan nuoriksi, kaupunkilaisiksi ja feminiinisiksi (Mantila 2004: 329). Kyse on paitsi piirteiden synnyttämistä mielikuvista myös siitä, millaisiin puhujiin ne yhdistetään. Vaikka tämän kokoisella tutkimusaineistolla on vaikea sanoa tyhjentävästi, mitkä seikat olisivat piirteen käyttämättömyyden takana nuorilla informanteilla, voidaan ainakin tarjota mahdollisia selityksiä.

Eniten epäselviä ja aineiston ulkopuolelle jääneitä piirteitä esiintyi juuri tätä piirrettä tutkittaessa, sillä toisinaan oli vaikea erottaa, oliko kyseessä todella assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuma vai vain tavallinen partitiivimuoto. Tästä hyvä esimerkki on katkelma minun ja n52b:n välisestä keskustelusta, jossa muoto *kaikkii* jää epäselväksi:

n52b: *ja sitte se aina kum myö mitä n31b:n kansan nauretaan nim mie sano elä sie kaikkii huasta sille jotta*
 minä: *nii hehe elä*
 n52b: *se pittää meitä ihaan kahjona hehe*
 (liite 5).

Katkelmassa n52b toivoo humoristiseen sävyyn, ettei *kaikkia* tai *kaikkea* hänen sanomaansa kerrottaisi eteenpäin. Lausekontekstista on vaikea saada selville, kummasta muodosta on kyse, sillä sanan *kaikkia* partitiivimuoto voi olla Kiteen murteessa samanasuinen kuin sana *kaikkea* silloin, kun jälkitavun vokaaliyhtymä on assimiloitunut ja supistunut muotoon *kaikkii*. Vain muoto *kaikkea* voitaisiin tulkita n52b:n puheessa assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumaksi, jos se esiintyisi muodossa *kaikkii*, mutta tässä edes lauseyhteys ei osoita selvästi, kummasta muodosta voisi olla kyse. Taustoitin tätä ilmiötä jo aiemmin sivulla 21. Hylätyiksi piirteiksi tulivat myös esimerkiksi *keretä* > *keritä* -tyyppiset verbimuodot. Nauhoitteilla kuuluu muutamaan otteeseen *keretä*-verbi erilaisissa muodoissa, esimerkiksi *en kerenny* ja *oishan tuota kerinny*, mutta näissä vokaalimuutos ei kohdistu jälkitavuun tai vAA-tyyppiseen verbiin, joten ne olen jättänyt aineistosta pois. Jos nauhoitteilla olisi esiintynyt vaikkapa muoto *ei kerkii*, *ei kerkeä* tai *ei kerkee*, se olisi ollut luonnollisesti mukana aineistossa. Joidenkin piirteiden hylkäämiseen vaikutti nauhoitteiden äänenlaatu: hylättyjen joukossa oli esimerkiksi adjektiivi *korkea*, jonka loppuvokaalit jäivät epäselviksi. Usean kuuntelukerran jälkeen oli mahdotonta päätellä, supistuiko assimiloitunut vokaaliyhtymä muotoon *korkii* vai säilyikö se muodossa *korkee*.

Alla oleva taulukko esittää vanhemman aineiston assimiloituneen vokaaliyhtymien supistumien määriä, toteutuneita ja toteutumattomia kertoja sekä toteutumisprosenttia.

Taulukko 12: vokaaliyhtymien assimilaation supistumat 1960-luvun nauhoitteilla

Informantti	Toteutuneet piirteet	Toteutumattomat piirteet	%
n88a	2	10	17
m89a	16	1	94
m80/1a	13	1	93
n83a	24	2	92
n85a	20	0	100
m80/2a	13	0	100
n76a	35	3	92
m79a	62	3	95
Yhteensä:	185	20	90

Tämä murrepiirre näyttäisi toteutuvan selvästi useammin vanhassa aineistossa uuteen verrattuna. Vain yhdellä vanhan aineiston informanteista (n88a) piirre jää toteutumatta useammin kuin toteutuu. Tämän aineiston valossa näyttää siltä, että muilla informanteilla piirre on toteutunut useammin kuin jäänyt toteutumatta. N85a ja m80/2a tuottavat ainoastaan supistuneita muotoja assimiloituneista vokaaliyhtymistä, eikä muillakaan informanteilla lukuun ottamatta n88a:ta tapahdu suurta hajontaa piirteen tuottamistavoissa. N88a:n vähäisempään piirteen tuottoon voi mahdollisesti vaikuttaa hänen pidempiaikainen asumisensa Kymenlaakson seudulla: hän tuotti myös muihin vanhan aineiston informantteihin verrattuna selvästi vähemmän labiaalistuneita muotoja ja samalla myös vähiten jälkitavun pitkän vokaalin supistuneita muotoja. N88a pienentää naisten tuottamien assimiloituneiden vokaaliyhtymien supistumien osuutta vanhemman aineiston miesten tuottamaan osuuteen verrattuna, mutta yhteisprosentti on tästä huolimatta merkittävästi korkeampi (90%) kun sitä verrataan saman piirteen esiintymiseen uudessa aineistossa (30%).

Alla on muutamia esimerkkejä vanhemman aineiston assimiloituneiden vokaaliyhtymien supistumisesta:

n85a: *mie em muista sem miehen sukunimmii* (SKNA 2321).

n83a: *semmosta hienuu heinnee* (SKNA 2320).

m80/1a: *ei se uop [ole] pitkä se oj korkii* (SKNA 2316).

m89a: *metrin levvii kans* [metrin leveä kansi] (SKNA 2315).

n88a: *muu aika pit kahtuus sitten niitä nuorempia lapsii* (SKNA 818).

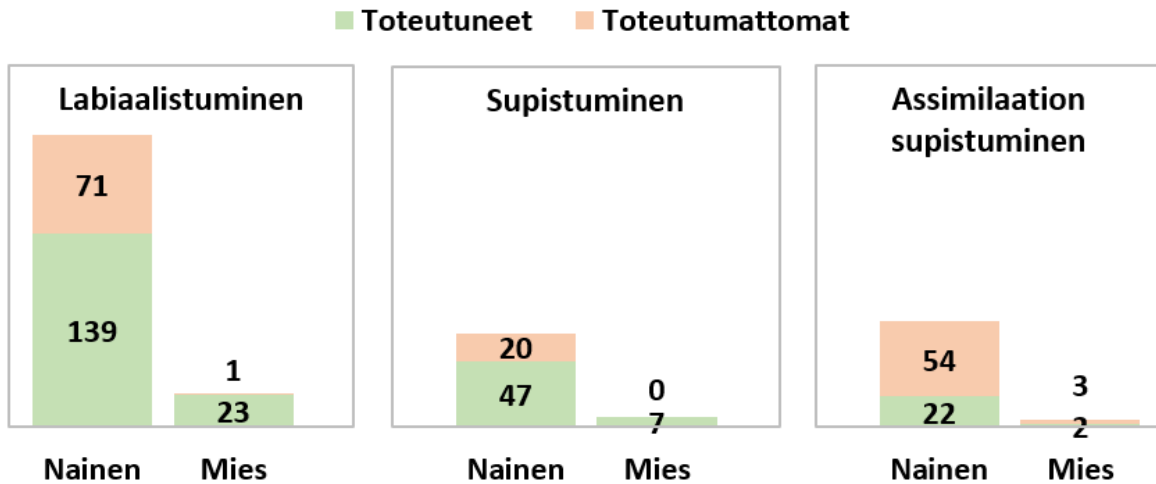
n88a: *toine ol sitte iha sakkeeta* (SKNA 818).

Kaksi viimeistä esimerkkiä ovat informantilta n88a, joka tuotti murrepiirrettä vähemmän muihin informantteihin verrattuna. Hänen nauhoitteellaan esiintyvät muun muassa yllä olevat *sakkeeta*- ja *kahtuu*-esimerkit, joissa toteutuu saman piirteen selkeästi murteellinen muoto (*kahtuu*) sekä muoto *sakkeeta* ilman *ea*-yhtymän supistumaa. Kuten olen todennut jo aiemmin, ei tässäkään tapauksessa voida olettaa, että murrepiirteet toteutuisivat aina samanlaisina, vaikka murteentuotto olisi muutoin melko systemaattista.

Joidenkin vanhan aineiston informanteilla assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuma oli ”laajentunut” myös muihin kieliopillisiin konteksteihin. Esimerkiksi n85a tuotti muotoja kuten *hienummaks* (*hienommaksi*) ja *maejuj kansa* (*maidon kanssa*), n76a puolestaan muodon *survuttiin* (*survottiin*) ja m79a muodon *puurojauhut* (*puurojauhot*). Nämä piirteet eivät päätyneet osaksi aineistoa, sillä pitkää vokaalia ei ole havaittavissa, mutta ilmaisut näyttävät aivan siltä kuin assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuma olisi ”laajentunut” myös sanojen muihin sija- ja verbimuotoihin (esim. *survoa* > *surv(v)uu* > *survuttiin*). Turunen on esitellyt itäisten savolaismurteiden äännepiirteiden syntyhistoriaa, mutta häneltäkään ei löydy varsinaista selitystä *hienummaks*-tyyppisten piirteiden alkuperälle. Turusen teoksessa tosin esiintyvät Kiteeltä ja Rääkkylästä kerätyt puheenvuorot ”*viikatteita tauttiin*” (*viikatteita taottiin*) ja ”*heinänteussa*” (*heinänteossa*), mutta kumpikin näistä esiintyy konsonanttien radikaalista astevaihtelua käsittelevässä luvussa (Turunen 1959: 14) eivätkä siten tarjoa selitystä vokaalin supistumiselle. Uudemman aineiston puhujat eivät tuottaneet tämän kaltaista murrepiirrettä lainkaan.

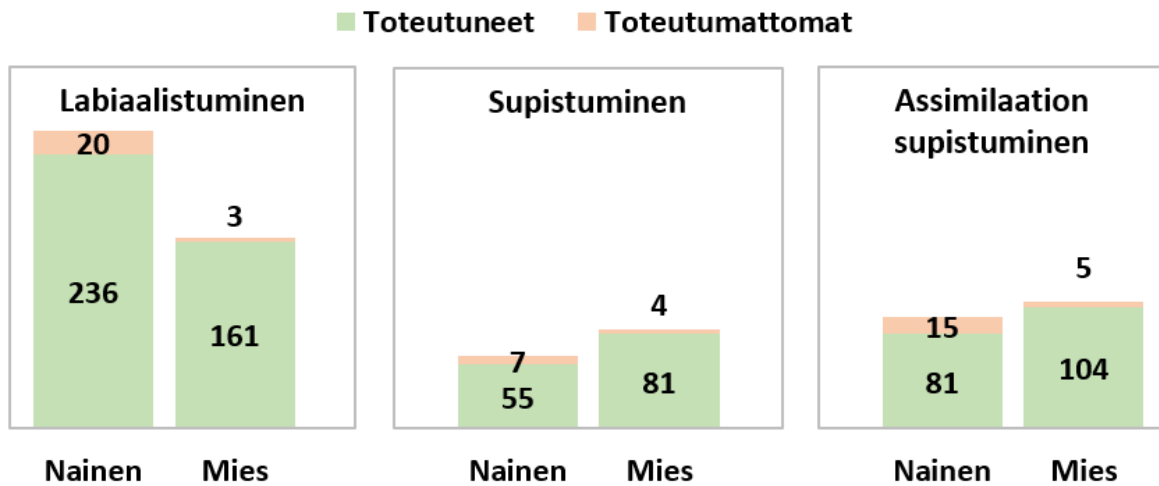
Lopuksi kokoan kaikki tässä tutkitut murrepiirteet lukumäärittäin alla oleviin kuviin. Kuva 4 esittelee toteutuneet ja toteutumattomat piirteet uudessa aineistossa ja kuva 5 kokoaa vanhan aineiston toteutuneet ja toteutumattomat piirteet. Jouduin lyhentämään piirteiden nimiä, joten kuvan keskimmäinen pylväikkö on nimetty pelkäksi ”supistumiseksi” jälkitavun pitkän vokaalin supistumisen sijaan. Vanhan ja uuden aineiston otannat olivat erikokoiset eivätkä miesten ja naisten määrät vastaa toisiaan, mutta olen erotellut naiset ja miehet omiksi pylväikseen. On huomioitava, että uuden aineiston informantti m28b ei tuottanut lainkaan labiaalistumisen ja jälkitavun pitkän vokaalin supistumisen mahdollistavia kieliopillisia konteksteja. M84b taas ei tuottanut jälkitavun pitkän vokaalin tai assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumiin johtavia konteksteja, joten m56b on uuden aineiston miehistä ainoa, joka on vaikuttanut kaikkien murrepiirteiden lukumääriin. Myös uuden aineiston naisten joukossa on informantteja, jotka eivät tuottaneet kaikkiin piirteisiin johtavia konteksteja. Siten uudesta aineistosta koottu kuva ottaa kantaa vain siihen, montako kertaa mikäkin piirre toteutui tai oli toteutumatta eikä käsittele yksittäisten informanttien osuuksia. Yksilöittäin eritellyt lukumäärät ovat tämän analyysiluvun taulukoissa.

Murrepiirteet sukupuolittain uudessa aineistossa

Kuva 4: Kaikkien piirteiden toteutuminen sukupuolen mukaan uudessa aineistossa

Murrepiirteet sukupuolittain vanhassa aineistossa

Kuva 5: kaikkien piirteiden toteutuminen sukupuolen mukaan vanhassa aineistossa

4.4. Tutkittujen murrepiirteiden asema viidenlaisten piirteiden kautta tarkasteltuna

Murrepiirteiden analysointi jatkuu niiden aseman arvioinnilla Harri Mantilan puhekielen viidenlaisia piirteitä apuna käyttäen. Kerron, mihin luokkaan (1-5) tutkimani murrepiirteet asettuisivat ominaisuuksiensa perusteella. On selvää, että juuri mikään tutkimuksen kohdepiirteistä ei suoranaisesti sovi Mantilan ensimmäiseen kategoriaan, sillä yhtäkään niistä ei voida sanoa neutraaliksi tai yleistyväksi. Kuitenkin jotkut Mantilan viidenlaisista piirteistä näyttäisivät sopivan kuvaamaan tutkimieni Kiteen murteen piirteiden tilaa. Käsittelen labiaalistumista, jälkitavun pitkän vokaalin supistumista ja assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumista tässä järjestyksessä osana Mantilan puhekielen viidenlaisia piirteitä.

Labiaalistumisen voidaan nähdä kuuluvan Mantilan piirteiden neljänteen ja tietyin ehdoin myös viidenteen kategoriaan. Neljäs kategoria käsittää sellaisia murrepiirteitä, jotka ovat tyypillisiä vain tietyillä alueilla ja erityisesti maaseudulla (Mantila 2004: 328). Alueellisesti labiaalistuminen liitetään ainakin eteläpohjalaisiin- ja savolaismurteisiin (Kettunen 1940b: 279), mikä puoltaa sen kuulumista Mantilan neljänteen kategoriaan. Mantila kertoo lisäksi neljännen kategorian piirteiden olevan usein miesten suosimia, vaikka aiemmin ne olivat iäkkäiden maaseudulla asuvien naisten käytössä. Historiallisesti neljännen kategorian murrepiirteet ovat kuuluneet runsaammin juuri naisten kielenkäyttöön, mikä johtui mahdollisesti vanhan agraariyhteiskunnan perinteistä: naisilla ei juuri ollut syytä poistua kotikylästään pitkiksi ajoiksi ja siksi he olivat aiemmin todennäköisempiä oman murteensa säilyttäjiä miesten sijaan. (Mantila 2004: 328.) Perustan oman kategorisointini siihen, kuinka labiaalistuminen toteutuu Kotuksen murrenäytteillä ja omilla nauhoitteillani. 1960-luvun materiaaleissa labiaalistuminen oli vielä pääsääntöisesti melko systemaattista erityisesti miehillä, mutta nykyäänitteet osoittavat paljonkin hajontaa eri-ikäisten ihmisten välillä. Myöskään nykyisin ei voida odottaa, että murrepiirteet toteutuvat sellaisenaan joka kerta saman ihmisen puheessa. Tällaista oletusta on tietenkin virheellistä tehdä vanhemmastakaan murreaineistosta, mutta ajan vaikutus murteiden muuttumiseen on joka tapauksessa kiistaton asia (Pajarinen 1996).

Labiaalistumisen on sanottu olevan väistynyt murrepiirre (Rautkorpi 1980 Räsänen 2013: 21 mukaan). Tämän näkemyksen kanssa kohtaa myös Alpien tekemä tutkimus joensuulaisten nuorten murrepiirteiden tunnistamisesta: vain 33% tutkimukseen osallistuneista lukiolaisista

oli havainnut *e*-vartaloisten verbien labiaalistumisen kuuluvan heitä ympäröivään aluemurteeseen (Alpia 2005: 97). Alpia oli laatinut kyselyn, jossa vastaajien tuli muuttaa yleiskielisiä muotoja oman kotipaikkakuntansa murteen mukaisiksi ja tämän jälkeen alleviivata murteelliset muodot, joita käyttivät itse puhuessaan (Alpia 2005: 91). Saatu 33%:n tulos voi joko tarkoittaa, että suurin osa tutkimukseen osallistuneista ei katso *e*-vartalon labiaalistumisen kuuluvan omaan tai ympärillä puhuttavaan murteeseen tai että piirrettä ei ole ainoastaan tunnistettu. Tämä tulos joka tapauksessa saattaa kieltä siitä, että yksi tavallisista itäisten savolaismurteiden (Turunen 1956: 15) piirteistä olisi jo melko vieras nykynuorille. Myös omat tässä tekemäni havainnot osoittavat labiaalistumisen (muissakin muodoissa *e*-vartaloisten verbien labiaalistumisen lisäksi) olevan huomattavasti vähäisempää niin sanotuilla nuoremman polven edustajilla vanhempiin verrattuna. Tässä tutkimuksessa en ole arvioinut, tuntevatko omat nuoremmat informanttini tutkimiani murrepiirteitä, mutta murrepiirteiden analyysin perusteella näyttäisi siltä, että nuorempi polvi on omaksunut oman ikäluokkansa käyttämän labiaalistumattoman murrepiirrevariantin mieluummin kuin vaikkapa vanhempiensa käyttämät labiaalistuneet muodot. Kuriositeettinä voidaan sanoa, että nuoremman polven labiaalistumattomat variantit kuuluisivat Mantilan kategorioihin sovitettuna kolmanteen tai toiseen luokkaan neljännen sijasta. Kolmannen kategorian piirteet mielletään Mantilan mukaan kaupunkilaisiksi, feminiinisiksi ja nuoriksi (Mantila 2004: 329). Koska uuden aineiston nuoremmat informantit käyttivät esimerkiksi *e*-vartaloisten verbien yhteydessä vain yleisgeminatiota ja jättivät labiaalistumisen pääsääntöisesti pois, voidaan heidän varianttejaan pitää myös toiseen luokkaan kuuluvina. Tästä esimerkkinä toimivat lausahdukset:

n29b: *eikö saan naurraa?* (liite 10).

n31b: *köyttä syöpi tuola selällääm makkaa* [kommentoi koiran toimintaa]

Yleisgeminatiota on pidetty esimerkiksi maalaisena ja reippaana mutta myös kielteisiä mielikuvia herättävänä murrepiirteenä (Mantila 2004: 329). On mielenkiintoista, että nuoremmankin polven puheessa on sekä positiivisesti että negatiivisesti ”latautuneita” piirteitä.

Mantilan mukaan neljännen kategorian murrepiirteet ovat nykyisin miesten suosimia (Mantila 2004: 328). Tämän tutkimuksen uuden aineiston vähäisen miesotannon vuoksi en

kuitenkaan voi sanoa labiaalistumisen tai oikeastaan minkään tutkimani piirteen olevan enemmän miesten tai naisten käyttämiä. Vanhempi aineisto osoittaa pieniä merkkejä siitä, että miehillä labiaalistuminen olisi voinut olla hiukan yleisempää 1960-luvun Kiteellä naisiin verrattuna, mutta kovin suuresta erosta ei ole kyse. Ero johtuu lähinnä yhden naisinformantin, n88a:n, vähäisemmistä murteellisista muodoista ja muiden naisinformanttien yksittäisistä yleiskielisemmistä varianteista. Muutoin tämän tutkimuksen vanhemman aineiston miehet ja naiset ovat käyttäneet labiaalistumista puheessaan lähes yhtä tasaisesti. Lisäksi Mantila sanoo neljännen kategorian murrepiirteiden jo lähes kadonneen kaupunkien puhekielistä. Tämä täsmäisi sekä omien nuorempien informanttieni että Alpien lukiolaisten labiaalistumisen käytön (Alpia 2005: 97) ja tunnistuksen perusteella. Nuoremman polven informanttini ovat asuneet pääsääntöisesti kaupungeissa: pikkukaupunki Kiteen lisäksi esimerkiksi Joensuussa ja Helsingissä, mikä voi osaltaan vaikuttaa labiaalistumisen vieroksumiseen. Myös 1960-luvun informanteista n88a, jonka puheessa labiaalistuminen oli vähäistä, oli asunut elämänsä aikana Kiteen lisäksi muilla paikkakunnilla (ks. tutkielman sivu 48).

Mainitsin, että labiaalistuminen olisi sovitettavissa myös Mantilan viidenteen kategoriaan. Yleistyväksi piirteeksi labiaalistumista ei voida toki sanoa, mutta uusi aineisto todistaa, että labiaalistuminen on ainakin uuden aineiston vanhemman polven informanteilla vielä elävä piirre. Sitä se on ollut selkeästi myös 1960-luvulla, mutta kuten jo totesin, piirre osoittaa väistymisen merkkejä. Kovin suurta painoarvoa ei viidennelle kategorialle voida kuitenkaan labiaalistumisen kohdalla antaa.

Jälkitavun pitkän vokaalin supistumista (esimerkiksi *tulkaa* > *tulkee* -variaatiota) voidaan pitää tämän tutkimuksen aineiston pohjalta tehtyjen havaintojen perusteella parhaiten puhekielen piirteistä neljänteen kategoriaan sopivana. Piirre on ollut 1960-luvulla laajalti sekä miesten että naisten käytössä, mutta nykyaineistoni nuoremmat informantit eivät nauhoitteilla käyttäneet piirrettä lähes ollenkaan. Uuden aineiston vanhempien informanttien jälkitavun pitkät vokaalit olivat yksinomaan supistuneita, joten piirre antaisi viitteitä kielteisestä leimasta: nuoret eivät juuri käytä vanhempien ihmisten murteeseen liitettyä piirrettä. Toisaalta ei voida suinkaan sanoa piirteen olevan kuollut, käyttäväthän sitä tämän

tutkimuksen yli 50-vuotiaat informantit pitkälti ilman poikkeuksia. Piirre voi kylläkin olla hiipumassa samaan tapaan kuin labiaalistuminen.

1960-luvun aineistossa esiintyi muutama jälkitavun pitkän vokaalin supistuma, jotka hieman poikkesivat tavallisesti pitkän A:n yhteydessä tapahtuvasta supistumisesta. Nämä alun perin γ -spirantin katoamisesta johtuvat *lampeen* > *lampiin* ja *kuollee* > *kuolli* -tyyppiset variantit (Turunen 1959: 262) ovat olleet vanhassa aineistossa selvästi hyvin pienen käyttäjäpiirin murrepiirre ja Turunen sanookin, että ne ovat olleet Kiteen ja Tohmajärven seudulla lähes yksinomainen variantti (Turunen 1959: 265). Pienen käyttäjäryhmän murrepiirteet ovat Mantilan mukaan viidennen kategorian piirteitä, mutta toisaalta tämän murrepiirteen voi luokitella ainakin omien informanttien keskuudessa harvinaiseksi, sillä leviämisen merkkejä se ei ole osoittanut. Historiallisesti se on kuitenkin voinut olla viidennen kategoriaan sopiva piirre. Toisaalta ekspansiivisuus on yksi viidennen kategorian piirteiden ominaisuuksista, joten jälkitavun pitkän vokaalin supistumat sopivat luontevimmin Mantilan neljänteen kategoriaan, olipa kyse sitten tavanomaisesta *käyttää* > *käytee* tai harvinaisemmasta *lampeen* > *lampiin* -tyyppisestä vaihtelusta.

Jälkitavun assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumat (eli *kahtoo* > *kahtuu* -piirteet) ovat esiintymisalueeltaan suppeita. Piirteen käyttöalue on melko pieni (Kettunen 1940: kartat 194 ja 195) käsittäen vain Pohjois-Karjalan eteläisimmät pitäjät. Pieni levinneisyysalue on viidennen kategorian ominaisuus, mikä ohjaisi luokittelemaan assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumat tähän luokkaan. Tutkielman analyysiluvun taulukot näyttävät kuitenkin piirteessä olevan pienenkin otannan perusteella melkoisesti horjuntaa: vain yksi uuden aineiston informanteista, n52b, käytti nauhoitteilla yksinomaan vokaaliyhtymien supistuneita muotoja (ks. tutkielman sivu 55). Hajontaa on ollut myös 1960-luvulla, joskin vähemmän kuin nykyisin, ja sen perusteella olisi ollut vaikea ennustaa, millainen käyttäjäkunta piirteellä tulevaisuudessa olisi. Nykyaineiston tulosten valossa tämäkin piirre on selvintä luokitella neljännen kategorian kielteisesti latautuneeksi ja maalaiseksi mielletyksi piirteeksi. On kuitenkin seikkoja, jotka eivät tue täysin neljänteen kategoriaan kuulumista: Mantilan mukaan neljännen kategorian puhekielen piirteet ovat jonkin laajemman alueen kuten maakunnan tunnusmerkkejä (Mantila 2004: 328). *Lukkee* > *lukkii* ja *sannoo* > *sannuu* -tyyppinen variointi on puolestaan pienehkön alueen murrepiirre ja

todennäköisesti se ei ole kovin helposti tunnistettava, mikä olisi myös yksi Mantilan kuvailema ominaisuus neljännen kategorian piirteille (Mantila 2004: 328).

Jälkitavun assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuminen ei toteutunut uudessa aineistossa kuin noin 30 %:ssa tapauksista, joten yleiskielisemmät tai ainoastaan assimiloituneet muodot olivat selkeästi yleisempiä. Jälkitavun vokaaliyhtymän assimilaatio ilman sen supistumista (esimerkiksi *puuroo, järvee*) onkin erittäin tavallinen puhekielen piirre, jota voidaan kuvailla leviäväksi (Mantila 2004: 326). Supistumattomat tapaukset ovatkin siten luokiteltavissa Mantilan kolmanteen kategoriaan, jonka piirteet ovat tavallisesti etenkin nuorten naisten suosimia. Kun kuitenkin hain piirteiden murteellisten muotojen nykytilaa parhaiten kuvaavaa kategoriaa, on neljäs kategoria sitä jokaisen tutkittavan piirteen kohdalla, mutta piirteet voivat kuulua ominaisuuksiltaan useampaan kategoriaan limittäin. Ainoa kategoria, johon en näkisi omien tutkittavien murrepiirteideni sopivan, on Mantilan ensimmäinen kategoria, joka sisältää neutraaleja puhekielen piirteitä ja jolla ei ole mitään yksittäistä tunnistettavaa murrealuetta (Mantila 2004: 325). Piirteiden kategorioihin sijoittuminen on limittäistä myös Mantilalla, ovathan esimerkiksi puhekielen piirteet ensimmäisestä kategoriasta kolmanteen laaja-alaisia, tosin kukin hieman eri tavoin.

Voidaankin huomata, että kaikista tässä tutkituista murrepiirteistä elää yhtä aikaa erilaisia variantteja, joista yleiskielisemmät versiot näyttävät yleistyvän nuorten keskuudessa. Kaikkien piirteiden käyttöä yhdistää myös sociolinguistinen perusolettamus: ihminen on sosiaalinen eläin, jolla on halu kuulua ryhmään. Koska kielen tärkeä tehtävä on toimia sosiaalisen kanssakäymisen välineenä, puhekielemme usein mukautuu samankaltaiseksi meitä ympäröivien ihmisten ja yhteisöjen puhekielen kanssa. Myös Mantila pohjaa kategorioitaan sosiaalisuuteen ja identiteetin rakentamiseen (Mantila 2004: 323). Puhekielen erilaiset piirteet edustavat usein jotain sosiaalista ryhmää ja yksilö haluaa ilmaista kuuluvansa johonkin näistä ryhmistä käyttämällä tietynlaisia puhekielen piirteitä. Voidaan siis karkeasti päätellä tämän tutkimuksen informanttien puhuvan samalla lailla kuin heitä ympäröivät lukuisat sosiaaliset ryhmät: kenties nuorimmat informantit eivät omista ystävä-, opiskelu- ja työporukoissaan puhu samoin kuin vaikkapa perhepiirissä. Usein puhekieli onkin luovimista monenlaisten ryhmien ja puheympäristöjen keskellä. Vanhemmat informantit puolestaan jatkavat puhumista samalla, omista vertaispiireissään yleisesti

hyväksytyllä tavalla. On kuitenkin vaikea sanoa, miksi jotkin piirteet ovat alun perin alkaneet muuttua vähemmän suosituiksi, sillä tämä kehitys tapahtuu hyvin hitaasti.

5. Tulokset ja pohdinta

Tällä tutkimuksella olen pyrkinyt selvittämään, millaisissa Kiteen murteen kieliopillisissa konteksteissa esiintyy labiaalistumista, jälkitavun pitkän vokaalin supistumista ja assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumista. Murrepiirteiden toteutumista eri-ikäisillä henkilöillä on tarkasteltu sekä nauhoitearkiston että itse valikoitujen informanttien avulla ja samalla pohdittu esimerkiksi iän ja sosiaalisen taustan vaikutusta piirteiden käyttöön tai käyttämättömyyteen. Lisäksi olen arvioinut tutkittujen murrepiirteiden hypoteettista sopimista Mantilan puhekielen viidenlaisten piirteiden kategorioihin.

Tässä luvussa esittelen tutkimukseni tuloksia. Ensiksi esittelen analyysin pohjalta tekemäni havainnot murrepiirteiden esiintymisestä vertaamalla nykypäivän aineistoa vanhaan. Kertaan myös kieliopilliset kontekstit, joissa tutkittavia piirteitä tavallisesti esiintyy sekä pohdin piirteiden asemaa sen pohjalta, mihin Mantilan viidenlaisten piirteiden kategoriaan ne asettuivat. Lopuksi arvioin, mitä merkitystä tällä tutkimuksella on ollut muiden murretutkimusten joukossa sekä reflektoin tutkimuksen ongelmia ja mahdollisia kehityskohteita.

5.1. Vertailu murrepiirteiden toteutumisesta

Labiaalistuneet vokaalit olivat 1960-luvun nauhoitteissa vielä lähes yksinomaisia variantteja yleiskielessä tavattavalle jälkitavun pitkälle A:lle tai e:lle. Lisäksi miehet olivat hieman naisia aktiivisempia piirteen käyttäjiä, mikä on odotuksen mukaista. Miesten jälkitavun pitkät vokaalit labiaalistuivat noin 98 %:ssa tapauksista ja naisten noin 92 %:ssa tapauksista. Sukupuolijakaumaa koskevat tiedot ovat kuvassa 4 sivulla 58. Uudessa aineistossa labiaalistuminen ei ollut enää yhtä hallitsevaa: naisinformantit käyttivät piirrettä 69-prosenttisesti, kun taas miesten osuus oli 95 %, mutta uuden aineiston miesten lukemia ei voida yleistää suuremmin, sillä heitä oli huomattavasti vähemmän kuin naisia eikä heiltä saatu tarpeeksi kattavia murrenäytteitä. Lisäksi nuoremmat eli alle 50-vuotiaat informantit tuottivat labiaalistumia vähäisesti verrattuna vanhemman polven informantteihin. Moni nuoremmista informanteista käytti lähes yksin omaan yleiskielisempää varianttia, jossa kuitenkin oli yleensä mukana yleisgeminaatiota, esimerkiksi *kallaa-* ja *tullee* -tyyppisiä muotoja. Heillä ei ilmennyt lainkaan ns. vAA-verbejä tai niiden vartalovokaalien

labiaalistuneita muotoja, kun taas yli 50-vuotiaat informantit käyttivät niitä enemmän. Kokonaisuudessaan labiaalistuminen tapahtui uudessa aineistossa 69 %:ssa tapauksista ja vanhassa aineistossa 95 %:ssa tapauksista (ks. taulukot 3 ja 4), mikä osoittaa vähenemistä. Aineistojen epätasaisen koon, piirteiden esiintymiskontekstien vaihtelevan määrän sekä uuden aineiston yhtenäisyyden vuoksi labiaalistumisen ja muiden tutkittujen piirteiden kokonaisprosentteja voidaan kuitenkin pitää vain suuntaa-antavina linjoina, ei laajoina yleistyksinä piirteiden tilasta.

Jälkitavun pitkän vokaalin supistumat – esimerkiksi *näyttee*, *syökee* ja *kerreemään* – olivat nekin odotuksen mukaisesti 1960-luvun aineistossa tiheästi käytettyjä murrepiirteitä. Vanha aineisto osoitti myös, että jälkitavun pitkä vokaali – ollessaan esimerkiksi pitkä *e* – voi toisinaan supistua myös *i*:ksi, esimerkiksi sanoissa *kuolliiks* (*kuolleeksi*) tai *lampiin* (*lampeen*). Tätä piirrettä en kuitenkaan tavannut lainkaan uudessa aineistossa, mikä voisi kieliä sen joko olevan hiljalleen poistumassa varttuneemmankin kiteeläisväestön puheesta tai sitten siitä, että piirre ei kosketa lainkaan Kiteen eteläisimpien osien murretta. Toisaalta Turunen (1959: 265) antoi ymmärtää, että tämä **-eye- > ē > ie > ī*-kehityksestä seurannut piirre olisi tavallinen nimenomaan Kiteen seudulla. Pohjois-Karjalan eteläosan murteeseenhan on sekoittunut paljon Etelä-Savon puheenpartta, mikä voi osaltaan vaikuttaa siihen, ettei murrepiirrettä kuulla uusilla nauhoitteilla. Täytyy tietenkin muistaa, että murre ja puhetapa vaihtelevat puheyhteisöittäin ja perheittäin. Voi olla, ettei kyseinen murrepiirre kuulu juuri tämän perheen murteeseen.

Vanha aineisto osoitti, että naiset olivat käyttäneet jälkitavun pitkän vokaalin supistumia noin 89 %:ssa tapauksista ja miehet taas noin 95 %:ssa tapauksista. Täytyy kuitenkin muistaa, että vanhan aineiston nauhoitteet olivat vaihtelevan pituisia ja piirrekontekstien esiintymiselle ei ollut asetettu mitään vähimmäismäärää, eli piirreotannot ovat vanhassa ja erityisesti uudessa aineistossa epäsuhtaiset. Jälkitavun pitkän vokaalin supistuminen uudessa aineistossa toteutui naisilla noin 70 %:ssa tapauksista. Miesten osuuteen (100 %) ei voida luottaa, sillä kolmesta informantista kaksi ei tuottanut lainkaan piirrettä mahdollistavia konteksteja. Tähän vaikutti jälleen informanttien vaihteleva osallistuminen keskusteluihin: kaikilta nais- tai miesinformanteilta ei saatu tarpeeksi materiaalia nauhoitteille. Jotkut eivät tuottaneet murrepiirteeseen johtavia konteksteja ollenkaan ja jotkut taas tuottivat sellaisen kontekstin

esimerkiksi kerran tai pari, mikä ei vielä johda kovin luotettavaan arvioon piirteen nykykäytöstä. Nuorista informanteista ainoastaan n16b tuotti yhden jälkitavun pitkän vokaalin supistuman imperatiivimuodon yhteydessä: *ottakkee*. Olikin mielenkiintoista, että muut nuoremmat informantit eivät tuottaneet supistumia edes imperatiivin yhteydessä, mikä olisi kenties luontevin konteksti verrattuna vaikkapa *jättee* tai *tykkevää* -muotoihin. Toisaalta imperatiivimuotoja esiintyi tämän murrepiirteen yhteydessä hyvin vähän. Joka tapauksessa jälkitavun pitkän vokaalin supistuminen osoitti tämän tutkimuksen valossa vähenemistä ajan saatossa. Vanhan aineiston toteutumisesta supistuminen on pienentynyt 92 %:sta uuden aineiston 73 %:iin. Lisäksi jälkitavun pitkän vokaalin supistuma näyttäisi uudessa tutkimusaineistossa niin sanotulta joko-tai -murrepiirteeltä: yhtä informanttia lukuun ottamatta nuoremmat eivät käyttäneet piirrettä tai tuottaneet ollenkaan siihen johtavia konteksteja, ja vanhemmat informantit eli ne jotka tuottivat piirteelle otollisia konteksteja, käyttivät ainoastaan piirteen supistuneita variantteja.

Kolmas tutkittava murrepiirre oli assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuminen. Tämä piirre toteutui vanhassa aineistossa naisilla noin 84 %:ssa tapauksista, kun taas miesten vastaava luku oli noin 96 %. Uuden aineiston naiset käyttivät vokaaliyhtymän supistumia noin 30-prosenttisesti ja miehet vain 4 %:ssa tapauksista, mutta miesten vähäiseen piirteen tuottoon vaikuttivat jälleen samat seikat kuin jälkitavun pitkän vokaalin supistuman kohdalla. Uuden aineiston nuoremmista naisista yksikään ei tuottanut assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumia. Piirteelle sopivia konteksteja käyttivät sen sijaan kaikki muut paitsi m28b, jonka puheesta ei tallentunut nauhoitteille yhtäkään piirteen mahdollistavaa kontekstia. Tältä kannalta ajatellen juuri assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuman nykytilaa voidaan arvioida luotettavimmin. On toki totta, että joillakin informanteilla esiintyy vain yksittäisiä piirrekonteksteja, mutta tämän murrepiirteen osalta kaikkien informanttien osuus lukuun ottamatta m28b:tä voidaan ottaa huomioon.

Assimiloituneiden vokaaliyhtymien supistumien nykykäytön tulos oli kaikista tutkittavista piirteistä mielenkiintoisin. Piirteen esiintymisalueeksi on määriteltä erityisesti itäisten savolaismurteiden alueen eteläinen osa (Kettunen 1940, kartat n:o 191–196), mutta uuden aineiston nuoremmilla informanteilla piirrettä ei nauhoitteilla kuultu lainkaan. Kokonaisuudessaan vanhan aineiston assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumat

toteutuivat 90-prosenttisesti mutta olivat vähentyneet uudessa aineistossa jopa 30 %:iin. Vaikka uudessa aineistossa esimerkiksi n54b ja n98b käyttivät assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumia, heidän jälkitavujen vokaaleissaan oli selkeästi myös supistumattomia variantteja. Jokaisen piirteen kohdalla variaatiota on enemmän kuin 1960-luvulla: myös moni vanhempaa polvea edustava informantti käytti sekä murteellisia että yleiskielisempiä muotoja.

5.2. Esiintymiskontekstit

Jokaisella tässä tutkitulla murrepiirteellä on omat kieliopilliset kontekstinsa, joiden kanssa ne tavallisesti esiintyvät puhuttaessa. Kontekstien selvittäminen oli tärkeää piirteiden helpon tunnistamisen kannalta nauhoitetun puheen seasta. On ollut myös mielenkiintoista huomata, kuinka pienin poikkeuksin murteelliset äännepiirteet noudattelevat kielioppia. Käsittelen tässä luvussa vielä kokoavasti tutkittujen piirteiden havaitut esiintymiskontekstit.

Labiaalistuminen toteutui tavallisesti nominin partitiivimuodoissa, *e*-vartaloisten verbien yksikön 1. ja 3. persoonamuodoissa ja imperatiivimuodoissa. Kun verbivartalo päättyy *a*:han, labiaalistumiselle on useita eri konteksteja, esimerkiksi preesensmuotoiset verbit, koloratiivikonstruktiot ja erilaiset verbiketjut. Tässä niin sanotuiksi *vAA*-verbeiksi nimittämäni verbit ovat myös sellaisia verbejä, joiden yhteydessä labiaalistuminen on tavallista. Olen esitellyt labiaalistumisen ja muiden piirteiden kieliopilliset kontekstit esimerkkeineen luvussa 4., Murrepiirteiden analyysi. Vanhojen ja uusien nauhoitteiden kuuntelemisen perusteella labiaalistumisen konteksteissa ei ollut muita eroja kuin imperatiivimuotojen labiaalistumien puuttuminen uusilta nauhoitteilta, mutta labiaalistumisen vähenemisen vuoksi variaatiota voidaan sanoa olleen enemmän uudessa aineistossa.

Jälkitavun pitkän vokaalin supistumisen kontekstit olivat pääosin samoja sekä vanhoilla että uusilla nauhoitteilla: supistumista ilmeni esimerkiksi verbien indikatiivi- ja imperatiivimuodoissa, nominien partitiivimuodoissa, *-vAA*-verbien (esim. *tykkevvää*) ja *-ma*-infinitiivin yhteydessä. *γ*-spirantin kadosta syntyneitä supistumia (*lampeen* > *lampiin*) oli havaittavissa vain vanhassa aineistossa, mikä kertoo joko kyseisen piirteen hiipumisesta tai siitä, ettei se satu kuulumaan yhdenkään informantin murteeseen uudessa aineistossa.

Muutoin jälkitavun pitkän vokaalin supistumat näyttivät noudattavan samoja kieliopillisia ilmenemiskonteksteja sekä vanhassa että uudessa aineistossa.

Kolmas tutkittu murrepiirre oli assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumat, jotka toteutuivat nauhoitteilla sellaisten adjektiivien, verbien ja partitiivien yhteydessä, joiden vartalo päättyy *-eA-* tai *OA-*vokaaliyhtymään. Myös *-vAA-*verbivartalon vokaalin supistumat kuuluivat tämän murrepiirteen variaatioon. Supistumia toteutui kaikissa mainituissa konteksteissa, eikä mainittavaa vaihtelua vanhan ja uuden aineiston välillä juuri ollut.

Olisi tietenkin mielenkiintoista tehdä yhteenveto myös siitä, millaisissa kieliopillisissa konteksteissa kukin murrepiirre useimmiten tai kaikista harvimmin toteutuu. Havaitsinkin nauhoitteita analysoidessani myös muutaman erityisen murrepiirteen, jotka eivät toteutuneet vertailupohjaa tarjonneen teoriakirjallisuuden esimerkkien mukaisesti, ja jotka jäivät siksi aineiston ulkopuolelle. Erikoiset murrepiirteet kuten n98b:n *pittää käyttöä* ja m80/2a:n *lanquu* olisivat mielenkiintoinen lähtökohta totutusta poikkeavan variaation tutkimiselle. On kuitenkin epäselvää, millaisin menetelmin tällaiseen ilmiöön olisi otollisinta etsiä selitystä. Pro gradu -työn tapauksessa raja on vedettävä johonkin, ja tämän tutkimuksen sisältöön ”normaalin” ja ”poikkeavan” variaation vertailu olisi tuskin ollut sovitettavissa.

5.3. Kertooko piirteen asema murteen muutoksesta?

Tarkastelin analyysiluvussa tässä tutkittuja murrepiirteitä Mantilan puhekielen viidenlaisten piirteiden kategorioiden kautta. Pääsääntöisesti piirteet olivat sovitettavissa joko Mantilan neljänteen tai viidenteen kategoriaan, jotka sisältävät pienen levinneisyyden piirteitä. Myös kolmas kategoria kuvaa jossain määrin tutkittuja piirteitä, ja kategoriaan asettaminen vaihtelee hieman sen mukaan, onko kyseessä vanhan vai uuden aineiston variantti.

Myös uuden aineiston sisällä oli havaittavissa vaihtelua: alle 50-vuotiaiden tuottamat variantit olivat mistä tahansa tutkitusta piirteestä useimmiten yleiskielisempiä kuin yli 50-vuotiaiden. Tämä kielii siitä, että piirteet eivät ole enää eläväisiä viidennen kategorian piirteitä, vaan mieluummin neljänteen kategoriaan sopivia, kielteisiksi leimautuneita piirteitä. Erityisesti assimiloitunut vokaaliyhtymä sopi uuden aineiston nuorilla informanteilla myös Mantilan kolmanteen kategoriaan, sillä se esiintyi heidän puheessaan ainoastaan supistumattomissa muodoissa. Yli 50-vuotiaat informantit taas käyttivät piirrettä

vaihtelevasti, mikä osoittaisi murteellisen variantin sopivan neljänteen kategoriaan: levinneisyysalue ja käyttäjäryhmä ovat pieniä ja käyttäjät useimmiten varttuneempia. Toisaalta tällöin Mantilan määritelmää joudutaan hieman venyttämään ja katsomaan assimiloituneen vokaaliyhtymän supistumaa Pohjois-Karjalan sisältä käsin. Piirteen voi sanoa olevan Pohjois-Karjalan eteläosan ”erikoisuus” ainakin jos katsotaan Kettusen karttoja (1940: kartat n:o 191–196).

Labiaalistuminen osoitti selkeää eläväisyyttä uuden aineiston vanhemmilla puhujilla, mutta nuoret käyttivät huomattavasti useammin labiaalistumatonta varianttia, mikä asettaa labiaalistumisen sekä viidenteen että neljänteen kategoriaan: labiaalistuminen on yli 50-vuotiaiden informanttien käytössä eläväinen piirre eikä siten osoita väistymisen merkkejä, mutta samalla sillä on kuitenkin negatiivinen kaiku, eivätkä tämän tutkimuksen nuoremmat informantit tuottaneet labiaalistumia lähes ollenkaan. Kuten totesin jo aiemmin, jokainen kategorian piirteitä kuvaava luonnehdinta ei osu yhteen tutkimieni piirteiden kanssa. Tästä johtuen piirteet sopivat moneen kategoriaan yhtä aikaa.

Pitkän vokaalin supistumat sopivat analyysini perusteella viidenlaisten piirteiden kategorioista parhaiten neljänteen ryhmään. Niiden voidaan sanoa olevan tunnistettavissa pienen käyttäjäkunnan murrepiirteiksi ja esiintyvän melko rajatulla alueella. Käyttäjiä ovat tyypillisesti vanhat, maalla asuvat ihmiset (Mantila 2004: 328.)

Jälkitavun pitkän vokaalin murteellisesta variaatiosta tekemieni havaintojen perusteella jokainen tässä tutkituista piirteistä asettuu siis ainakin neljänteen kategoriaan, tosin labiaalistuminen ja assimiloituneen vokaaliyhtymän supistuminen kohtaavat myös viidennen ja kolmannen kategorian luonnehdintojen kanssa. Mantilan neljäs kategoria on kuitenkin sopivin kuvaamaan yhteisesti kaikkien tutkittujen piirteiden nykytilaa, sillä uuden aineiston analyysi paljasti, ettei yksikään tutkittu murrepiirre ollut enää yhtä yleisesti käytetty kuin 1960-luvulla. Siten variaatio yleiskielisten ja murteellisten muotojen välillä ei näytä olleen 1960-luvun Kiteen murteessa yhtä suurta kuin nykypäivänä. Lisäksi uuden aineiston piirrevarianttien prosentuaalinen jakauma kertoo, että yli 50-vuotiaat käyttivät keskimäärin enemmän tutkittujen piirteiden murteellisia muotoja kuin alle 50-vuotiaat.

Piirteet asettuvat parhaiten neljänteen, välteltyjen ja pienen käyttäjäkunnan kategoriaan. Tämä tieto yhdessä käytön vähenemisen kanssa kielivät siitä, että tietyt murteellisuudet

voivat olla karsiutumassa Kiteen murteesta. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että murre olisi kuolemassa, sillä murteiden muuttuminen ja tasautuminen on normaalia ja odotettavaa. On myös tavallista, että murrepiirteistä elää yhtäaikaaisesti useita variantteja eri-ikäisten ja erilaisista taustoista tulevien ihmisten puhekielessä.

5.4. Kehityskohteet ja jatkotutkimuksen aiheet

Murrepiirteiden tutkimus on vahvasti aineistoon nojaavaa, ja tällaisessa tapauksessa aineistosta saatavan otoksen tulisi olla riittävän kattava, jotta lopputulokset olisivat luotettavia. Tämän tutkimuksen suurimpia ongelmakohtia ovatkin olleet informanttien pieni lukumäärä ja se, että murrenäytteet eivät ole olleet tarpeeksi kattavia jokaisen informantin osalta. Samasta syystä myöskään kielenulkoiset tekijät kuten sukupuoli, ammatti tai muu sosiaalinen tausta eivät voineet yksinään selittää vaihtelua. Tämän tutkimuksen tapauksessa tärkeää piirteiden käyttöä selittävää roolia näytteli kuitenkin informantin ikä, mihin palaan myöhemmin. Lisäksi reflektoin, millaisia keinoja ja toimintamalleja olisin voinut graduni nykyisten metodien ja näkökulmien lisäksi hyödyntää. Pohdin myös, kuinka jälkitavun pitkän vokaalin variaation tutkimusta voitaisiin kehittää edelleen.

Kuten tutkimustulokset osoittavat, tutkittujen murrepiirteiden toteutumismäärien kontrasti vanhan ja uuden aineiston välillä on suurehko. Toteutumismäärät voidaan kuitenkin tulkita vain suuntaa-antaviksi, sillä piirrekonteksteja tuottaneiden informanttien määrä vaihtelee hieman jokaisen piirteen kohdalla. Tämä johtuu siitä, että jokainen informantti ei ole jokaisella nauhoitteella äänessä. Jos pohditaan murrepiirteiden käyttöä tai käyttämättä jättämistä, voidaan vedota informantin nuoruuteen, vanhuuteen, kaupungissa asumiseen tai vaikkapa koulutustaustaan, mutta yksittäistä syytä on mahdotonta osoittaa esimerkiksi ilman haastattelua. Laajempaa analyysiä varten olisin voinut haastatella tämän tutkimuksen uuden aineiston informanteja, mutta on epäselvää, millaisia kysymyksiä tuolloin olisi kannattanut esittää. Olisi turhaa kysyä, miksi informantti sanoi vaikkapa *tullee* eikä *tulloo*. Esimerkiksi informanttien suhtautumisesta Kiteen murteeseen olisi voinut kysyä, mutta tuolloin murteella puhuminen olisi saattanut ylikorostua nauhoitteilla. Haastattelemisen olisi kuitenkin voinut avata informanttien taustoja nykyistä enemmän: nyt murteen vahvuuden syitä voidaan vain arvailla peilaten informanttien vähäisiä taustatietoja teoriakirjallisuuden tietoihin. Lisäksi

satunnaisten informanttien valitseminen perheenjäsenten sijasta olisi luultavasti tuonut tutkimustuloksiin enemmän vaihtelua ja lisännyt tulosten yleistettävyyttä.

Joidenkin informanttien yksittäiset taustatarinat olivat esittelyssä tutkielman analyysiosassa. Käytin informantin taustaa hyödyksi silloin, kuin koin sen selittävän puheen murteellisuuden astetta jollain lailla, mutta kenenkään yksittäisen ihmisen tausta ei riitä selittämään koko idiolektiä saati yksittäisten murrepiirteiden käyttöä, vaan mukana ovat aina myös ympäröivät ihmiset ja tilanne. Silti nämäkään seikat eivät ole mitään varmoja ennusmerkkejä murrepiirteiden käytöstä, mutta ne voivat asettaa suuntaviivoja esimerkiksi puheen muodollisuuden asteelle. Vanhan aineiston informanttien taustatietoja olen selvittänyt vain muutamassa tapauksessa, mutten ole antanut vanhan aineiston informanttien taustoille suurta painoarvoa, sillä tutkimuksen pääpaino on ollut nykymurteen tutkimisessa.

Vaikka mitään tarkkoja, yksittäisiä syitä jälkitavun pitkän vokaalin variaatiolle on vaikea esittää, sosiaalisuus näyttää kuitenkin olevan avainsana piirteiden nykykäyttöä arvioitaessa. Sosiaaliset syyt ovat toki olleet myös vanhan aineiston murteen yhtenäisyyden takana, ja nauhoitearkiston murre heijasteleekin tuolloista yhteiskuntaa aivan kuten omat nykynauhoitteenikin tekevät: elinkeinorakenteen muutoksen ja kaupungistumisen myötä ihmisten liikkuvuus on lisääntynyt ja laaja kommunikointi on tavallisempaa ja helpompaa kuin vaikkapa 1960-luvulla, mikä on epäilemättä vaikuttanut myös kiteeläisten murteeseen. Muista kielenulkoisista tekijöistä tämän tutkimuksen tuloksiin vaikutti ylivoimaisesti informantin ikä. Erot murrepiirteiden esiintymisessä ovat selkeitä 1960-luvun ja uuden aineiston välillä, mutta piirrevarianteilla on hajontaa myös uuden aineiston ”vanhojen” ja ”nuorten” informanttien välillä. Alle 50-vuotiaat informantit kyllä käyttävät niin sanottuja yleissavolaisia piirteitä kuten yleisgeminatiota, mutta murteessa ovat edelleen vahvasti läsnä myös ”karjalaiset” pronominit *mie*, *sie*, *myö* ja *työ* sekä itämurteiden erikoisgeminatio. Tässä tutkittujen piirteiden voidaan sen sijaan varovaisesti arvioida olevan hiljalleen tasautumassa tai sulautumassa muihin ympäröiviin murteisiin. Tätä ei kuitenkaan voida sanoa täydellisellä varmuudella johtuen informanttien pienestä määrästä.

Erityisesti miesinformantteja olisi tarvittu enemmän, jotta sukupuolten välisistä murreeroista olisi voitu todeta jotain tyhjentävämpää. Myös nuoremmat informantit olisivat olleet tervetullut lisä tähän tutkimukseen, sillä nykyisellään nuorin informantti on 16-vuotias, eikä

voi yksinään edustaa teini-ikäisten kiteeläisten murretta. Jos informanttien kirjo olisi ollut laajempi, murrepiirteitä olisi voinut peilata paremmin myös Mantilan puhekielen viidenlaisiin piirteisiin. Tällöin olisi ollut helpompaa analysoida, mihin kategoriaan murrepiirteet olisivat sopineet parhaiten: olisiko piirteiden käyttö heijastellut miehekkyyttä tai naisellisuutta, vanhuutta tai nuoruutta tai kertonut muista niihin liitetystä mielikuvista. Olisin voinut myös määritellä, montako kertaa piirteitä mahdollistavia konteksteja olisi tullut esiintyä, jotta piirteen todellisen esiintymisen arviointi olisi ollut luotettavampaa. Ylipäänsä sosiolingvististen tekijöiden osuutta olisi ollut mahdollista korostaa entisestään; nykyisellään niiden merkitys ja osallisuus piirteiden toteutumiseen jäävät tässä tutkimuksessa ohuehkoiksi. Myös murteen muutoksen arviointia olisin voinut kehittää edelleen esimerkiksi tutustumalla kvantitatiiviseen analyysiin yksinkertaisen prosentuaalisen laskennan sijaan. Piirteiden toteutumien esittäminen yksinkertaisella kaavalla, jossa toteutuneiden piirteiden määrä jaetaan kaikkien mahdollisten toteutumiskontekstien määrällä, on hyvin pelkistetty esitystapa eikä välttämättä tuo kaikkia yksityiskohtia esille.

Olen tutkielman alkupuolella perustellut, miksi tutkin juuri valittuja murrepiirteitä. Olen myös koonnut analyysilukuun sellaisia muotoja, jotka jäivät pois tutkimusaineistosta. Itäisten savolaismurteiden piirteisiin luetaan toisinaan myös muodot *kettee* (*ketä*), *mittee* (*mitä*) ja *mistee* (*mistä*), jotka ovat kehittyneet γ :n sisältäneistä muodoista, mutta joista γ on kadonnut supistuman kautta pois (Turunen 1959: 262). Tämä oli piirre, joka ei lainkaan ollut tutkimuksen kohteena, sillä sen ”yleiskielinen” muoto ei sisällä pitkää vokaalia. Kyseistä piirrettä ei kuultu myöskään vanhoilla tai uusilla nauhoitteilla, vaan se on mainittu ainoastaan murreoppaissa. Toisaalta Turunen on todennut pitkän A:n esiintyvän usein samanlaisena kuin yleiskielessäkin, olipa kyseessä sitten pohjoiskarjalainen tai muu savolaismurre. Esimerkkeinä hän mainitsee supistumattomat muodot *ei kettään* ja *ei mittään*. (Turunen 1956: 13.) Tutkimusaineistoni ulkopuolelle jääneet jälkitavun murrepiirteet voisivat joka tapauksessa olla laajemman tutkimisen arvoisia. Jälkitavun pitkien vokaalien tutkimuksen voisi ulottaa koko Pohjois-Karjalan murteiden alueelle, jotta murteellisten muotojen käytöstä ja kaikista mahdollisista varianteista saataisiin eheämpi käsitys.

Sosiolingvististen seikkojen ja toteutumismäärien lisäksi olen esitellyt tutkittujen murrepiirteiden esiintymiskonteksteja, mutten ole tarkastellut, hallitseeko labiaalistumista ja

erilaisia pitkien vokaalien supistumia myös jokin muu äänne- tai muotopiiire. Edeltäkö esimerkiksi yleis- tai erikoisgeminaatio Kiteen murteessa aina kyseisiä murrepiirteitä vai esiintyvätkö ne myös ilman geminaatiota? Vanhassa aineistossa itämurteiden erikoisgeminaatio ei ollut kovin hallitsevaa, johtuen ehkä siitä että erikoisgeminaatio on murrepiirteenä verraten uusi. Uudessa aineistossa erikoisgeminaatio näytti sen sijaan tavalliselta erilaisten jälkitavun pitkien vokaalien varianttien yhteydessä. Perusteellisen piirreanalyysin aikaan saamiseksi olisi syytä tutkia myös, millaiset murrepiirteet ovat mahdollisesti sidoksissa jälkitavun pitkän vokaalin variaatioon. Samoin piirteiden äännehistoriallisen kontekstin laajempi tutkiminen voisi valottaa piirteiden käyttäytymistä paremmin.

5.5. Lopuksi

Tutkimukseni on osoittanut jälkitavun pitkän vokaalin variaation olevan edelleen osa Kiteen murretta, mutta merkkejä piirteiden hiipumisesta on havaittavissa. Tällä tutkimuksella olen kuitenkin halunnut jatkaa Suomen murteiden tutkimusperinnettä ja samalla syventyä kotiseudulleni ominaisiin murrepiirteisiin.

Tutkimustulokset eivät poikenneet odotuksista. Havaintoja esimerkiksi labiaalistumisen hiipumisesta on tehty jo aiemmin liperiläisten ja joensuulaisten murteessa (esim. Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 74, Alpia 2005: 91). Liperiläisten on myös huomattu tunnistavan paremmin *eA*- ja *OA*-yhtymien assimiloituneita muotoja (Nuolijärvi & Sorjonen 2005: 57, 59–60) vailla supistumia. Tämänkin tutkimuksen tulokset kertovat kärjistetysti 2010-luvun aineiston nuorten suosivan yleiskieleen kallistuvia tai ”kaupunkilaisia” variantteja, kun taas vanhemmat informantit käyttävät useammin murteellisia, maalaisina pidettyjä variantteja. Erilaisten varianttien rinnakkaiselo voi kieliä murteen muutosta enteilevästä tilasta. On vaikea sanoa, ovatko nuorten informanttien suosimat jälkitavun pitkän vokaalin variantit pysyvä ilmiö. Yksilöllinen idiolekti on kuitenkin aina monen eri tekijän summa, eikä sen kehittymistä voida ennustaa. Joka tapauksessa vanhahtavienkin murrepiirteiden tutkimukselle on paikkansa: vanhastaan käytetyt murrepiirteet ovat rakentaneet pohjan nykyiselle kielenkäytölle, ja niiden aiemman käytön tunteminen voi auttaa ymmärtämään myös nykyistä variaatiota. Tämä seikka palauttaakin ajatukset takaisin luvussa 2 pohtimaani kysymykseen kielen tutkimisen näkökulmista. Tutkimuskohteena jokin niin eläväinen ja

monimuotoinen asia kuin kieli ja erityisesti sen pienten yksityiskohtien tarkastelu vaatii sekä synkronista että diakronista lähestymistapaa. Vain toinen näistä lähestymistavoista kohdistaisi huomion vain yhteen puoleen, eikä kielellisistä ilmiöistä saataisi eheää kokonaiskuvaa.

Tämä tutkimus on ollut katsaus yhden aluemurteen yksittäisiin piirteisiin. Jatkoa ajatellen olisi mielenkiintoista tutkia myös muita Kiteen murteen piirteitä ja kenties verrata murretta muihin itäisiin savolaismurteisiin. Olen luonut tutkimuksellani perusteet jatkolle: nyt jälkitavun pitkään vokaaliin kohdistuvia murrepiirteitä on pohjustettu ja niiden ympärille on mahdollista rakentaa muita saman aihepiirin tutkimuksia tai laajentaa jo olemassa olevaa tutkimusta.

Lähteet

ALHO, IRJA & KAUPPINEN, ANNELI 2008. *Käyttökielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1154. Saarijärvi.

ALPIA, JOHANNA 2005. Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.) *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti*. s. 91–158. Joensuun yliopistopaino. Joensuu.

ESKELINEN, SARI 1996. *Kiteen murretta*. Suomen kielen näytteitä 44. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Edita, Helsinki.

HAKULINEN, AULI 1995. Johdanto. – Liisa Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. s. 9–11. Vastapaino, Tampere.

IKOLA, OSMO 1984. Suomen kielen historia. – Heikki Paunonen & Päivi Rintala (toim.) *Nyky-suomen rakenne ja kehitys 2*. s. 111–138. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Pieksämäki.

ITKONEN, TERHO 1983. Välikatsaus suomen kielen juuriin. – *Virittäjä* 87 s. 190–229. http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/1983_190.pdf (22.4.2015).

KETTUNEN, LAURI 1940a. *Suomen murteet. Murrekartasto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki 1981.

KETTUNEN, LAURI 1940b. *Suomen murteet III B. Selityksiä murrekartastoon*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia osa 188. Helsinki 1940.

KETTUNEN, LAURI 1960. *Matkapakinoita ja muita muistelmia 1925–1960*. Kauppikirjapaino Oy. Helsinki.

Kotimaisten kielten keskus 2015. *Murteet*. <http://www.kotus.fi/kielitieto/murteet> (31.10.2015).

LAAKSONEN, KAINO & LIEKO, ANNELI 1988. *Suomen kielen äänne- ja muoto-oppi*. Loimaan Kirjapaino Oy. Loimaa.

LAPPALAINEN, HANNA 2008. *Vaihteleva kieli*. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siirainen (toim.) s. 66–85. Ensimmäinen painos. Otava, Keuruu.

LEHIKONEN, LAILA 1994. *Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu*. Tammer-Paino Oy, Tampere.

LEHIKONEN, LAILA & KIURU, SILVA 1991. *Kirjasuomen kehitys*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. Helsinki 1991.

MALINEN, ANNI 2012. *Itäiset savolaismurteet verrattuna savolais- ja kaakkoismurteisiin – maakuntaidentiteetti selittävänä tekijänä*. Kandidaatintutkielma. Suomen kieli. Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto.

- MANTILA, HARRI 2004. *Murre ja identiteetti*. – *Virittäjä* 3/2004 s. 322–346. http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2004_322.pdf (22.4.2015).
- MIELIKÄINEN, AILA 1984. *Nykypuhesuomen alueellista taustaa*. – Heikki Paunonen & Päivi Rintala (toim.) *Nykysuomen rakenne ja historia* 2. s. 187–208. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Pieksämäki.
- MIELIKÄINEN, AILA 1986. *Nykysuomen murtuvat murrerajat* – *Kielikello* 2/1986. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=613> (13.1.2016).
- MIELIKÄINEN, AILA 2011. *Kansanlingvistinen tutkimus savolaisesta sanankäytöstä*. – <http://www.ojs.tsv.fi/index.php/virittaja/article/download/4562/4309> (21.5.2015).
- MUSTANOJA, LIISA 2011. *Dialektologia ja sosiolingvistiikka*. Kielen variaatio –kurssin luento Tampereen yliopistossa 24.1.2011.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO & SORJONEN, MARJA-LEENA 2005. *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruihankkeen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Multiprint, Helsinki.
- PAJARINEN, JAANA 1996. *Puhutaanko Suomessa vielä murteita?* – *Kielikello* 3/1996. <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=368> (11.9.2015).
- PALANDER, MARJATTA 1987. *Itämurteiden erikoisgemmaatio*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 455. Gummerus, Jyväskylä.
- PAUNONEN, HEIKKI 1984. *Vapaasta vaihtelusta*. – Heikki Paunonen & Päivi Rintala (toim.) *Nykysuomen rakenne ja kehitys* 2. s. 139–154. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Pieksämäki.
- PAUNONEN, HEIKKI 1989. *Muuttuvat puhesuomen muodot*. – Seija Aalto, Auli Hakulinen, Klaus Laalo, Pentti Leino, Anneli Lieko (toim.) *Kielestä kiinni*. s. 209–233. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- PAUNONEN, HEIKKI & RINTALA, PÄIVI 1984. *Kielen vaihtelu ja muuttuminen tutkimuskohteena*. *Nykysuomen rakenne ja kehitys* 2. s. 9–26. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Pieksämäki.
- RAPOLA, MARTTI 1947. *Johdatus Suomen murteisiin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 4. Kolmas painos. Helsinki 1969.
- RÄSÄNEN, MAARET 2013. *Pohjoiskarjalaisten käsityksiä muodonsisäisistä murrepiirteistä*. Pro gradu -tutkielma. Suomen kieli. Itä-Suomen yliopisto. – <http://core.kmi.open.ac.uk/download/pdf/15170694.pdf> (22.1.2015).
- SAVOLAINEN, ERKKI 1998. *Suomen murrealueet*. – <http://sokl.uef.fi/aineistot/aidinkieli/murteet/murrealu.html> (31.10.2015).

SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1995. Vuorovaikutus paperilla. – Liisa Tainio (toim.) *Keskustelunalyysin perusteet* s. 18–31. Vastapaino, Tampere.
<http://www.helsinki.fi/hum/skl/ca/merkit.pdf> (27.1.2015).

SKNA = Suomen kielen nauhoitearkisto. Kotimaisten kielten keskus. Helsinki.

STRANDBERG, JAN 2004. *Ei sanat salahan joua: fennistiikan murteenkeruun historiaa 1868-1925*. Pro gradu –tutkielma. Suomen kielen laitos. Helsingin yliopisto. –
<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/suome/pg/strandberg/eisanats.pdf> (22.4.2015).

Tieteen termipankki 2013. *Labiaalistuminen*. –
<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:labiaalistuminen> (26.3.2015).

Tieteen termipankki 2014. *Jälkitavu*. –
<http://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:j%C3%A4lkitavu> (27.4.2015).

TURUNEN, AIMO 1956. *Pohjois-Karjalan murreopas*. Otava. Helsinki.

TURUNEN, AIMO 1959. *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 253. Helsinki.

WIIK, KALEVI 1981. *Fonetiikan perusteet*. WSOY. Juva.

WIIK, KALEVI 2004. *Suomen murteet. Kvantitatiivinen tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 987. Hakapaino Oy. Helsinki.

WIIK, KALEVI 2006. *Sano se murteella*. Pilot-kustannus Oy. Tampere.

Ylen Elävä Arkisto. *Ommoo kieltä Riäkkylästä*. Murreohjelma. –
http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/ommoo_kielta_riakkylasta_15761.html#media=15782
(9.2.2015).

YLI-PAAVOLA, JAAKKO 1991. *Litterointiohjeita*. –
http://www.kotus.fi/files/926/litterointiohjeet_jyp_1991.pdf (14.1.2015).

Liitteet: omista nauhoitteistani valitut katkelmat

Liite 1. Erillisten, samasta nauhoitteesta otettujen katkelmien välissä on katkoviiva.

Kahvipöytäkeskustelu 24.12.2014.

n52b: yhen kerranko se on käyny nin nyt pittää tuas muananttaina männäj ja

n54b: joo joo

n52b: ja kait ne tekköö sitte sen rytmisiirron sille

n54b: nii (--) niinku rytmihäiriö

n52b: niin tavallaa

n54b: joo

n31b: tuut sie tännes sitte yöks vai

n52b: miekö

n31b: ni

n52b: jään. nii ei se äiti menny mihin(k)kää (--)

n31b: joo ihää hyvä

n54b: tuljkos se se L kippiiks?

n52b: m- (emmiet)- ei se mittää (semmosta) sanonu

m56b: ovikello sait toimimmaa?

n52b: joo se patter se ol (vaa irrallaa)

n54b: nii

n52b: sitä hoksannu

n54b: (no) sillä o se uus sitte sielä

n52b: nii. myö eilev vaihettii (--)

n52: yym. pitäsköhäm maistoo pilikollaan tuota limpparii ku enno maesta(nu)

n31: (limpparii)

n16: he he

n52: paappas

n54: siitäkös sie sitä otat

n52: joo. paappas pikkuse

N54b kertoo lapsenlapsestaan (n3).

n54b: kahokku se ol n29b käyny niitä korttija ku se ol käynyt tuomassa. (sitten) ne ol juonut teet ja n3 millä se ol sotkena ihtesä jollai ni se (ol) sitte männy n75b:n kansas sinnev vessaam pesemmään käsiä ja nua- jotta onkos

m56b: nii se ol kysynä jotta pitäs pestäk kä- eiku mite se- vai olko se n29b sano- jotta siun pitäs pestä

n54b: nii jotta siun pitäs varmasti pestä käsiä ja nuamoo nii se on kahtona Helkoo tälle niinku jotta ni sitte se ol kysynä n75b jotta lähet sie hänen kansa joo hiäl lähtöö sitte se ol kysynä onkos siula korðo- onkos siula mitä korðoketta tiällä [ku se on tottunu ka-

n52b: ai ihe kysynä?]

n54: niinnii ni se ol sitte- sillä on joku koroke joku jakkara minkä piäle se on noussu

m56: joku punanen (--)

n54: punanej jakkara

n52: nii on joo joo

n54: sano kuule >>täähä on nätti mistä sie tään ostit?>> he he (tyttö ol kysyny)

kaikki: he he

n31: >>ompa kaunis mistä sinä tämän ostit?>>

n54: mistä sie tän-

n52: no voi hyvää ihme

n54: nii noku se on sellane. mie sano eipäs kysynä paljom makso he he

n52: nii nii

m56b: (sit) se ol pessy kätet sanona >>äiti kyllä yllesä [käskköö pese(m)mään nuamattii>>

n54b:>>käskköö pese(m)mään nuamattii>>]

kaikki: he he

n52b: voi hyvä ihme

n54b: tiälähä se tekköö sitä ku se läh(t)töö miun kansa aina vessaan pesulle nii se koittaa niinku pin-
eikum mistäs se pinnovvaa. (--) nii se ei kuivoo mielellään niitä käsijää

n52b: yym joo

n54b: ni se sannoo- sitte yhen kerra sano jotta >>äiti aina käsköö ne kuivata>>

Liite 2. Paketoidaan joululahjoja 24.12.2014.

n16b: (lai)tanko vähä lisää teippiä?

minä: voipi siihev vaikka tuohom pis(t)tää pienen mut ei siihen kau(h)heesti ylleesä nuo kestää aika
hyvii'' iha yheläkkii

n16b: nyt tuli ihàam miniteippi

minä: tulleeiks siihen naru vai eikö

n16b: (tullee) se o ylhäällä. joo vois iha sama ei oo pakko mut vois

minä: nii koska aika siistihän tää on näinkii

n16b: nii ei se(o) ehkä pakko

minä: tulleeiks siihe kirjettaanks siihe

n16b: joo.

minä: pojalleh! hehe

n16b: poika. mitäs kirjetetaan?

minä: >>hyvää joulua>> (--) hehe

n16b: kirjatav vaa. tää on n31b:ltä noh kai mie voin kirjottaa meilä om melkei samallinen käsiälä

Liite 3. 25.12.2014. Pelataan pelejä kahvipöydässä.

n31b: ja sit kolmannen työ huijaamalla voiti(tte)

n16b: nii

n54b: mitenkäs myö huijattiin(k)kaa?

n16b: em muista enää

n31b: en muista en- hehe

m56b: (--) annettiin tasotusta siinä missä hävittiin kaho ne kuvaa- kysymykset

n54b: ai nii

n16b: eipä teillä ollu niitä ku ehkä kaks

m56b: meillä ol vaikkeemmat

m29: mummo open the christmas presents

n79b: mitä

n31b: että avvaal lahjat

n79b: hehe

m56b: sielä saattaa olla vaikka m29:kin tekemii jos se on tehny (vaikka) omin pieniñ karvasiñ kätösi

n16b, n31b: hehe

m29: what?

n79b: aijjaa

m29: what's that?

n16b: it's uh

n31b: that there might be something that you made with your tiny hairy hands

n16b, m56b: hehe

m29: eii

n54b: hehe

n28b: eii hehe

m29: m56

n79b: mitä se m56b hupsuttelloo?

m29: what?

n31b: you don't have hairy hands

m29: I know I don't have hairy hands

n54b: ku eijjoot tuo A ni sillo- tuon Lennin nimmii- m79, n84, n53, E, n28 [= kortissa lukevat saajat]
plus uusi koira

n31b, n16b, minä: hehe

minä: uusi koira

n31b: uusi koira

n54b: vuonna kaksttoista

n79b: jahah (--) sitte

n54b: uusi koira

n28b: uusi koira

n54b: yym

m29: (what else came up?)

n31b: in one of the cards it said all their names plus the new dog

n79b: se A kirjuttaa joka kerran tuov värssy (sinne)

m29: (--) the dog

n54b: nii onko se sama värssy vai ei

n79b: ei ei er värssy

n54b: joo

n79b: meinookkoha se A tu(o)tää

m29: what?

n79b: se sano tuo K (jo)tta (---)
n54b: [nii se muuttaa kuulema sinne- asunto on jo myötävänä
n56b: (asunno suanu myöntii ja vuokrovvaa)]
m84b: ahah no se (--)
n79b: muuttaa sinne Helsinkii varmaa?
n31b: sillä o sinne Es(p)poosee?
n54b: nii Espoose sen-
n79b: nii J:n luo
n31b: (kyllä)
n54b: yym
m56b: se nyt ol- ilimotti tuossa K (--) vuokrovvaa
n79b: [aahah
n54b: Toriissako] se ol vai missä se ol (nytte se)
n79b: jaa kyllä se sitte eiköhän käy (--)
m56b: kuuttasattoo se pyyti vuokræ- se kolomijo
n54b: nii
n79b: joo niin (ku) se o sielää- Kuikantieläkös se o?
n54b: nii lähelä Kai(s)sæ
n79b: ennoo käyny sitähä se monta kerttoo käski aina. mie sanon yhten kerran ku se sanotta ei- tullak
käymmää nim mie sano hävettää ku eijjook käyny

n31b: perinteinej joulukirkkoom mänö
minä: ni hehe
kaikki: hehe
m28b: mistä sen tietää (---) ne on kot- kottiin mänössä tai
minä: se ov vähä- hehe se ov vähän tulkinnallista hehe
m28b: postia hakemmaa hehe ei tuosta- mikä kirkkoom meno tuossa nyt o? hehe
kaikki: hehe
n28b: on se kirkkoom mänö

m28b: tää on kuitenkin aika tärkeä kysymys

Liite 4. 25.12.2014. Puhutaan yhden informantin näkemästä unesta.

n79b: se olj tippalukon kansa ja vielä ihestään-
n53b: se huastaa vieläkkii (-- herätessä)
n54b: voi hehe
n16b: hehe >>ostetaan Mocca Master>>
n79b: ilta männöö (---) jotta tää pittää ostoo
m84b: nii
n79b: se on tarjouksessa (--)
m84b: nii
m28b: iha se o hyvä tuo Mocca Master
n79b: nii sunnuntaina ja tuo (--)
minä: Lenni lut(k)kii [koira nuolee käsiä]
n28b: voi että!
n79b: (---) Kittee- tuone Joen(s)suuhu ni pappa sanotta nyt (--) soittaa jotta onko ne suanus sen (--)
n54b: onko miten tiukastis sielä?
n79b: n53b sano (---) hyö ei jouva yhtä Mocca Masterii nyt käyvä ehtimmää (---)
n54b: voi mite se o söpö
n53b: (eikö se nähny unenkii siitä Mocca Masterista?)
n79b: (kyl) iha hirmune ja yöläki huasto miule
n53b: ostetaan siule (vaikka) nyt- alennusmyynnit alk(aa) hehe
n79b: pappa (---) ihestää. K mainosti kahotta heilon semmone
m84b: nii
n54b: nii
n79b: (--- siinä ei tainu tippalukkoo olla)
m56b: sehä uusissa Mocca Masterloissa sehä (katkivvaa virta)
minä: suuri unelma Mocca Master(i) hehe
n16b: hehe
m84b: nii nii mie sanon (--)
n79b: soppikkohan nuo jos ei sovi nim mie suurennan niitä
m56b: soppii
m84b: mie sanon mie Hankkijalta osti aikonnaa-
m56b: soppiihan nää näköjjää
m84b: (kyllä ne vuan soppii)
n28b: yym
n79b: jos ei sovi mie suurennan niitä [kuv vua sanot niisson vars vähä lyhy mutta (--)
m84b: hirmu (vanhhoo)]
n28b: nii onks- onks siusta tuo huono- huonomaks mennyy nyten tuo?
m84b: täh?
n28b: onks tuo siusta mennyy huonoks vai miks sie halluut uue?
m84b: (ei se huonoks- menettellöö)
kaikki: hehe
n54b: (---)
n16b: ai >>mie halluun toisen kun tuo on nii hyvä>>
(---)
n79b: (--) särkyy
m84b: särkyy mutta (ei ainakkaa huonommaks mäne) hehe
(---)
n54b: niin tietystin nii no on kyllä tuo nätti
n53b: se on nähny`` unta siitä Mocca Masterista (se) huasttaa niitä unija aina uamusta
n28b, n16b: hehe

n31b: he has had dreams about the Mocca Master
kaikki: hehe
n28b: kerros se yks uni että sie olit Iittalasta ostanut talon ja
m84b: nii
n54b: Iittalasta talo hehe
m84b: nii
m28b: J:n naapurista
n79b: nii
n28b: vai J:lle olit ostanu
m56b: sehä uusissa Mocca Masterloissa sehä (katkivvaa virta)
n79b: jotenki se ol vähä sekava mut Iittalassa hiän kuitennii olj ja sitte sinne tulj jottai [ukkoja
n54b: nii]
n79b: (vai mitä nyt [ne-)
m84b: nii]
n79b: arvostelemaa sitä ja
m53b, n28b: hehe
m84b: purkammaa sitä kauppoo jotta vikkoo siinä ol
n79b: niij jotta vikkoo
n28b: nii ja siula oli jottain ne- ukkoja ne- akat istu siu auton kyyvvissä
m84b: niin ne (--)
n16b: hehe
n53b: sitten ne (ol) K:n kohala- ketä teit ol siinä autossa?
m84b: mustasukkasii ne ukot (--)
n28b: hehe
n53b: hei ketä siinä ol siinä K:n kohala [siinä autossa?
minä: onko se äiti jo] noil lähössä? pittääkö meijänkil laittaa
hehe takit (päälle)?
n16b: hehe myö vaa istuttaa
minä: hehe nii istuttaaj ja kuunnellaa
(---)
n28b: kenen tää?
n54b: joo (---) mie siule annan
minä: missä se on?
(---)
n79b: yöläki huastaa mie sano ole hiljaa että vielä muataa
n31b: hehe
n54b: hehe ai hyvä ihme

Liite 5. 20.2.2015. Puhutaan yhden informantin hakemasta työpaikasta.

n52b: ois se kyllä luoja onni jos se pääsis siihe

n54b: ois nii ois

n52b: yym ja varmaan tykkeis kus se kuitenni ja hiänni on niim paljo jo nähny tuota mualimmoo tuola

n54b: yym

n52b: luulis jotta kahtosivat eduks

n54b: nii

n52b: mut eihä sitä tiijä minkälaine on toine

n54b: (---) ja sit se sano jotta jos ne kahtoo (se) jotta ku on tuo ikäne ja naimisissa

n52b: niii

n54b: eikä ool lapsia ni se rupivvaa lapsen-

n52b: nii nii nii

n54b: jotta ne ei sen tautta ota

n52b: nii vaikka eihä sais kyllä syrjii

n54b: eihä ne sais sitä kahtoo

n54b: yym Kermäilä tiesti ois vielä halavemp(p)oo mutta

n52b: nii ois

n54b: sitten tiesti männööhä sitä benssaa

n52b: n31:kin on nytten nii hyvänahka että se ei hehe ruppii janttoommaa

n54b: nii eihä se ruppiit tietysti

n52b: ois siinä olluk kahvvii lissee

n52b: em mie ennee en kiitos

n52b: miekiin kysyn just äsken tuossa (--) kun ne olj vielä jotta onko sielä kettään näiv vanhoja kum mie ni

minä: hehe

n52b: no tuo n31 sano jotta suatha sie männä (jo)tta paah huivi leova alta- allek kiini ja määj johonnin nurkkaa istummaa

minä: hehe

n52b: istus siinä iha hilj(aa) hehe

minä: hehe nii

n52b: se aina ivovaa minnuu. Sitte se m29 puuttu siihem puhheese sanotta onha sielä nekkii P. M.:n vanhemmat ja

minä: noo niin nekkii sielä kahtomassa

n52b: jostai S. M.:staha se huasto ja

minä: joo

n52b: eiks se oo se taksi- naine?

minä: taittaa ollaj joo yym. että onha [sielä

n52b: onha sielä] (ja ---) no käskekkäät pois jos ei kele-

minä: nii hehe jos ei keleppaa hehe

n52b: kelppoo niij jotta (oon) nii utelias kyllä kahtommaan mitä ne sielä touhuu

minä: nii se o iha semmonev vappaehtois- homma

n52b: nii [nii on nii on.

minä: joo]

n52b: ei siinä (ol-) emmie tiijä- mie sanoij jotta kun ne tarjuvvaat sielä kai niinku kahv(v)ii ja teetä että ilimasikkos työ sitä tarjootta ni (sano) heijän piti viimeks laittooj joku niinkun kuppi sinne mihi sais pannar rahhoo mut se unohtu

minä: [hehe unohtu sitte joo

n52b: laittamata]

n52b: että ne niinkun talak(k)oila tekköö niitä tarjottavia

minä: nii ja ku eiks se m29 oo [ihan työksseen tehny noita ni kyllähä se tietysti osovvaa

n52b: on on on tehny ja järjestänä semmossii] hirmu isoja tillaisuukssii

minä: tapahtumia joo

n52b: niij ja tapahtumia ja

minä: yym

n52b: ja kai sillä on niinku aikamoinen stressikkii ollu sitte niihen kansaj ja

minä: nii

n52b: jotenniik ku se tuntu et sielä om pitänä olla puvut piälä ja [valakkiit paijat

minä: joo semmone yym]

n52b: hyvin niinkuj jäykkee ja

minä: juu semmonen tosi viralline homma yym

n52b: nii

minä: ja jännä että niinkut tommosen niinkuv valo ja äänimiehenkkii pitäny jossaim puvussa heilluu

n52b: niin noku emmie tiijä onko se ollun niinku hotèellissa tai jossain mikä se o ollu se paikka missä pittää olla

minä: joo no voiha se ollan nii

n52b: mitä se (--) miulennii on yrittänä niitä selittee kyllähä mie nyt sana sieltä toisen tiältä aina ymmärän mitä se huastaa hehe

minä: ni hehe

n52b: hirmu kovaha se o selittämmää

minä: onha se koko ajaha se selittä ja höpöttäs

n52b: on on on yym. ja sitte se aina kum myö mitä n31b:n kansan nauretaan nim mie sano elä sie kaikkii huasta sille jotta

minä: nii hehe elä

n52b: se pittää meitä ihaan kahjona hehe

minä: no hehe

n52b: (--) vähä lieventellee nittä juttuja

minä: eiköhä se oo jo tottunus siihe hehe

n52b: on varmana jo huomannu jotta nää on kyllä iha- ihan käyp (--) voi hyvä ihme

minä: voi voi

Liite 6. 21.2.2015. Poltetaan ulkorakennuksesta vanhoja, tarpeettomia tavaroita. Puhutaan tavaroiden pois heittämisestä.

n54b: miekkii niiv vähän niitä silleen kerkkii- [poltamaan roskia] emmie nytkä viikola varmmaa yhttää

n31b: (ei ne varmmaa)

n54b: (---)

n31b: (on tulossa vaa ---)

n54b: nii yym. taitaa olla että mejän pittää vaan tähäj jättee tää hiipuu tuas ja huomennaha se ol nii sattaa räntee ja lunta ei siinä varmaa mittää vuaroo oo

n31b: (tääki ov vissiim mummon kortti)

n54b: (se on kirjekkuoressa). joha myö aika paljo on suatu poltettuu

n31b: (---)

n54b: aitastaha myö suattiin viime kerralla paljo

n31b: nii (---) hehe

n54b: ei ollu ei ollum muute

minä: (---)

n54b: nii

minä: hehe ei olluk kahtomassa että mitä (---)

n54b: ei ollup pelastamassa

minä: yym

n54b: vielähän tää taitaa ollas se tän puolimmaine ala-aitta missä on aika paljon vielä kaikkee (---) sielä taitaa ollaj just enemmän noitte mummoj ja n53b:n tavaroita. miusta n53b aika vappaasti antaa kansap poltto (---) tuota

n31b: mummo o vähä (---)

n54b: mu- mummo ja m56b o samallaiset

n31b: nii nii

minä: pittää jemmailla kaik(kee)

n31b: (---)

n54b: ai on

n31b: (---)

n54b: yym m56b ei anna

n31b: (---)

n54b: joo jotkut haluvaa niissä muistoissa olla

n31b: V:stä tulee kansa sellane suojelija hehe

n54b: tullookko?

n31b: hehe tulee (---) >>ei sitä voi heittää!>>

Liite 7. Kahvipöytäkeskustelu 7.3.2015.

m56b: mitä ne nuo kahttoo?

n54b: en tiijä kahttookko ne Netflixii vain kahttookko ne ihan telekkarista. jottaip pelottavvoo

[m29 kiusaa n16b:tä.]

n16b: >>pies suu vaaj kiinni>>

n54b: hehe n31b kuulit sie mitä n16b sannoo koko aja m29:lle?

n16b: noku se koko aja sannoo miun nimmee

n54b: voisko siihel laittaa`` aurajuustoo no eii

minä: no mie mietin äske että pitääskö

n16b: nii miullakin hehe. miks tuolla on noin kappee naama?

n54b: mie en tiijä. mie en tykkääs siitä

n16b: mistä se on tulleet?

n54b: onha siulakkii

n16b: olii

n54b: miula ov verrattuna Anniin kappee naama

Liite 8. Pelataan peliä, jossa täytyy arvata itselle annettu sana. 3.4.2015.

n16b: mitä [vihjettä] tuosta voi antaa? auttakaa

minä: yym

n16b: ei liia helppo(o)

minä: niimpä öö

n54b: kum mie en oikkee suanuk kiinij jotta onks se niinku [olemassa oleva

n16b: (se ei)- se eijoo iha yks tietty ihminen]

minä: yym

n16b: joo se saa riittää

n54b: se ei oo`` ihmisryhmä

n16b: ee- ei sanottu mittää (se saa riittää) eijoo yks tietty ihmene et eijoo mikkään tietty esim n31b

noo sitte n31b

n31b: noo

n54b: ai n31b:lle vinkki? ei liija heleppo

n29b: Pekka [kissa] on pöydällä! eikö ne oo vielä arvanneet?

n54b: ei ne antaa vinkit jokkaiselle

n16b: (---) koska voi olla tavallaam mikä vaa

minä: voi olla joo sanottaa se

n16b: öö liittyt ihmiseen

n31b: jaa

minä: hehe

n16b: jaa Anni- no avaav vaa silmät hehe

n16b: nii ja n31b- sie voit jaksasit pittää sitä kädessä se on värikäs ja isompi kun kahvipaketti ja sie kysyt >>onko se tuo kana>> ei se eijoo isompi kun kahvipaketti hehe

minä: ai nii hehe ku mie em muist- miula tulee mieleev van tää joka ov väriikäs tässä ja sit tuo peitto

n54b, n16b: hehe

n16b: miulaki tulee iha samat mielee hehe. n31b kysyt sie vielä?

n31b: en ku Anniv vuoro

n54b: Anniv vuoro edellee

minä: mie mietin

n16b: niim mut sie et äsken kysyny

n31b: kysyyin

n16b: (---)

n54b: mitem meilä on näiv vaikeita kaikila?

minä: mikä tää voi olla?

n54b: onkos nää kaikki n16:n keksimiä?

n16b: on hehe

minä: onko tää-

n54b: Kaisoo ei päästetä ennee keksimmää!

Liite 9. Katsomassa n98b:tä sairaalassa 5.4.2015.

n52b: mutta männöökkö siulta sitten ruokahalut jos sie nyt näitä ruppiit syömmää?

n54b: nii nii jos (--) mone`` aikaaha se o sitte se ruoka?

n52b: oisko se viijem maissa

n54b: nii kolome varttii

n52b: yym

n75b: ei kerkkii tähä hättään mutta sämpyllee tulloo iltapalaks (---)

n98b: oha sielä olluj joukkuu hyvästi

n98b: no sitte käy kuvaottajat ja (--) sanon miulta elekkee kysellä mittääm mie en ossoo vastata

n54b: ni hehe

n98b: sitte se niitä kuvia ottoor räiski vaikka minkä verran

n98b: (---) sano tänä päivänä voip pittees suihkussa käyvä

n52b: no onha tuo nyt jo korkii aika

n75b: sitten kun käskööt pois nii sano jotta em mie vielä lähe yym

n54b: nii iha jotta halun ollat tiälä

n75b: (---)

n54b: onhan tuo hyvä jotta vähä lohkivaa tuo yskä tuollee

n98b: kyllä se lohkivaa (---)

n98b: va en oo läkärin nähny ku tuola käyn sielä deholä [teho-osastolla]

n52b: yym

n54b: joo

n98b: ja sitte se olj huono soomi (---)

n75b: on tuota tänä uamunakkii eylessä uamuna soitin ni ol läkärikieros männeillää ja tämä ol tänä uamuna. kyllä se on käyny

n98b: nii

n54b: nii jotta sie et suas selevelle siitä tietysti että kuka se om mikä

n98b: nii

n54b: ku eihän ne välttämätä huastata potilasta ehkä

n52b: eii ei

n54b: jos ne vuan kirjuttaa

n52b: (--) aukoo tuossa jalakopiässä

n54b: sängyj jalakopiässä ni ethä sie tietystin niäkkää

n75b: konneihen kansahhan ne (kuluk(k)oo)

n52b: nii

n54b: niihän ne nykysin kulukkoo nii

Liite 10. Puhutaan n3:n unirievuista ja tuteista 8.3.2015.

minä: ää kuka tullee? n3 onko siula unirättejä?

n3: y yym

n29b: on siula uniriepu

n54b: olkos Annilla monta?

minä: oli miula

n54b: (niinku) n16b:llä

minä: mutta ei miula ollum monttaa ei ainakkaan niim monttaa ku n16b:llä

n54b: tuttejaha siula ol monta haistelututti maistelututti

m56b: onko siula vielä tallessa ne?

minä: eiih hehe

n54b: joo

n29b: mihi astis siula oli tutit?

n54b: neljä oliko se neljä?

minä: yym varmmaa

n54b: joo

minä: em mie ite kyllä muistak kum mie oon niitä imeskelly

n29b: hehe

minä: mutta kuvissahan näkyy aina

n54b: kakskytnejä m56b eppäillöö hehe

minä: yym

n54b: n16b:llä oli ne rätit. ne oli vähä likaset ehkä niistä tuli yhten kerra se paha tauti

minä: hyy hy hy

n31b: ai mahatauti

n54b: niin ku se joutu sairaalaan tiputukseen

n16b: hehe

n31b: once she got a really bad stomach bug from the (---)

m29: not surprised

n54b: sehä söi niitä

n29b: nii imi

n54b: varmmaan niinku suussa lutkutti

n29b: sitte saij joskus vettä oikei syvältä kurkusta niitä hehe

minä: hyii hehe

n54b: ol puol metrin tiälä mahassa

n3: (---)

n29b: eiks se nukahta- [n3:lle:] eikö saan nauraa?

n29b: piti käydäs suihkussa kun huomenna alkaa kylppäriremontti

minä: kylppäriremontti [oo

n29b: ei pääse] ei pääse enää suihkuunkaan

minä: mitem pitkää?

n29b: ens viikkoo hehe

n3: [ja sittem pitää uimahallissa käydä

minä: missäs sie sittenkäyt? jossai]

n3: suihkussa ja saunassa ja-

n29b: uimahallissa kuulemma

minä: aivan

n29b: hehe ehkä n16b:n luona käydään ja-

minä: hehe ehkä nii >> hei saammeko tulla suihkuun>>? hehe

n29b: >>nyt me tullaan suihkuun!>> hehe

minä: nii

n29b: käydäänkö n16b:n luona suihkussa joku päivä?

minä: hehe

n3: joo hehe

n29b: joo